

รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์

เรื่อง

การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมโดยชุมชนชาวม้ง
บ้านน้ำคะ-सानก้วย ตำบลผาช้างน้อย อำเภอปง จังหวัดพะเยา

ทีมวิจัย

1. นางสาวดารุณี บุญธรรม	หัวหน้าโครงการวิจัย
2. นายเลาท้าว แซ่ไซ้ง	นักวิจัยชุมชน
3. นายสมศักดิ์ พานผ่องเจริญ	นักวิจัยชุมชน
4. นางวิลยา แซ่ย่าง	นักวิจัยชุมชน
5. นายเลาเน้ง พานผ่องเจริญ	นักวิจัยชุมชน
6. นายอัชกรณั์ ชันโท	ผู้ประสานงานโครงการฯ

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ตุลาคม 2546

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัย เรื่อง การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมโดยชุมชนชาวม้งบ้านน้ำคะ-सानก้วย ได้รับการสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ซึ่งการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้เน้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษา เพื่อหารูปแบบ และแนวทางในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม โดยให้สอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิถีชีวิตของชุมชน นอกจากนี้ยังเน้นให้เกิดการประสานความร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อให้มีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องโดยหลักการพึ่งพาตนเองของชุมชน

สำหรับวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อศึกษาศักยภาพของชุมชนชาวม้งบ้านน้ำคะ-सानก้วย ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาบ้านน้ำคะ โดยใช้กระบวนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม เพื่อค้นหารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ และการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของชุมชนชาวม้งบ้านน้ำคะ เพื่อทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมในชุมชนชาวม้งบ้านน้ำคะ-सानก้วย และเพื่อปรับปรุง พัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมที่เหมาะสมสอดคล้องกับชุมชนชาวม้งบ้านน้ำคะ-सानก้วยยิ่งขึ้น และมีคำถามการวิจัยที่ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ คือ รูปแบบกระบวนการเรียนรู้และการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของชุมชนไทยภูเขาเผ่าม้ง บ้านน้ำคะเป็นอย่างไร นอกจากนี้ยังได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาซึ่งประกอบด้วยเนื้อหาเกี่ยวกับศักยภาพศึกษาศักยภาพของชุมชนในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาบ้านน้ำคะ รวมทั้งกำหนดองค์ประกอบของการท่องเที่ยว ได้แก่ องค์ประกอบด้านกายภาพ องค์ประกอบด้านการจัดการและองค์ประกอบด้านการตลาด และวางแผนการเรียนรู้และทดลองการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมการทดลองดำเนินการพัฒนาศักยภาพและเรียนรู้กระบวนการ เพื่อดำเนินการจัดการท่องเที่ยวพร้อมทั้งติดตามประเมินผล สำหรับพื้นที่เป้าหมาย คือ บ้านน้ำคะ - สานก้วย หมู่ที่ 6 ตำบลผาช้างน้อย อำเภอปางงั้วพะเยา จำนวน 51 หลังคาเรือน 51 ครอบครัว

ผลการศึกษาพบว่าชุมชนชาวม้งบ้านน้ำคะ-सानก้วย มีศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม โดยมีศักยภาพด้านทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต และมีสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญหลายแห่ง เช่น ถ้ำ น้ำตก สวนสมุนไพรของเลาทำว องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการท่องเที่ยว ฯ เช่น การจักสาน การประดิษฐ์เครื่องเงิน การแปรรูปสมุนไพร การประดิษฐ์ผ้าปักลายชาวเขา และมีกลุ่มคณะกรรมการที่เป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ฯ จำนวน 15 คน ซึ่งมีโครงสร้างของคณะกรรมการที่มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบตามแผนการดำเนินงานเตรียมความพร้อมของชุมชน แผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว แผนพัฒนาผลิตภัณฑ์ และแผนการประชาสัมพันธ์ และที่สำคัญได้รูปแบบการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณี

วิธีการดำเนินชีวิต ซึ่งจากการทดลองจัดกิจกรรมทวิศึกษาวัฒนธรรมเทศกาลปีใหม่ และทวิศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพของป่าต้นน้ำยม ทำให้ชุมชนได้มีกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการ การท่องเที่ยว และเป็นการเพิ่มมูลค่าที่มีคุณค่าให้กับสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมประเพณี วิธีการดำรงชีวิต สิ่งสำคัญคือกระบวนการเรียนรู้สร้างโอกาสให้กลุ่มคนในสังคมทุกกลุ่มตั้งแต่ผู้อาวุโส กลุ่มพ่อบ้าน แม่บ้าน กลุ่มเยาวชน และเด็ก ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนต่อไป

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	ก
สารบัญ	ค
สารบัญแผนภูมิ	จ
สารบัญตาราง	ช
บทที่ 1 บทนำ	1-20
1.1 ความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
1.3 คำถามหลักของการวิจัย	2
1.4 ทบทวนเอกสาร	2
บทที่ 2 วิธีการวิจัย	21-24
2.1 ขอบเขตของการศึกษา	21
2.2 พื้นที่	21
2.3 กลุ่มเป้าหมาย	21
2.4 เครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	21
2.5 วิธีวิเคราะห์ข้อมูล	22
2.6 ขั้นตอนดำเนินการ	22
บทที่ 3 ข้อมูลพื้นฐานชุมชน	25-50
3.1 ประวัติความเป็นมา	25
3.2 ที่ตั้งอาณาเขต	25
3.3 ประชากร และการศึกษา	26
3.4 ระบบการปกครองและภาวะผู้นำ	26
3.5 การคมนาคม	27
3.6 การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน	28
3.7 สภาพเศรษฐกิจ	28
3.8 ระบบสังคมและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน	29

	หน้า
3.9 วัฒนธรรมประเพณี	30
3.10 ทรัพยากรธรรมชาติ	38
3.11 แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของชุมชน	40
3.12 องค์ความรู้และภูมิปัญญาในท้องถิ่น	43
3.13 องค์ความรู้ด้านหัตถกรรมและผักพื้นบ้าน	46
3.14 ปัญหาในชุมชน	49
บทที่ 4 ศักยภาพของชุมชนในการแก้ไขปัญหา-พัฒนาบ้านน้ำคะ -สานก้วย	51-60
โดยกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม	
4.1 ศักยภาพของชุมชนในการแก้ไขปัญหา-พัฒนาบ้านน้ำคะ-สานก้วย	51
4.2 ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อชุมชน	54
บทที่ 5 การทดลองและผลการทดลองจัดการท่องเที่ยว	61-74
เชิงนิเวศและวัฒนธรรมของบ้านน้ำคะ- สานก้วย	
5.1 กระบวนการและกลไกการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม	61
5.2 แนวทางการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม	68
บทที่ 6 ยุทธศาสตร์ และรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม	75-95
โดยชุมชนมั่งบ้านน้ำคะ-สานก้วย	
6.1 ยุทธศาสตร์ แผนงาน และกระบวนการ	75
บริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม	
6.2 รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม	82
6.3 รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม	87
โดยองค์ความรู้ของชนเผ่ามั่ง	
บทที่ 7 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	96-100
7.1 สรุปผลการวิจัย	96
7.2 บทเรียนจากกระบวนการวิจัย	97
7.2 ข้อเสนอแนะ	98
บรรณานุกรม	
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก	
ภาคผนวก ข	

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่	
1.1 นโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	5
1.2 องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม	12
1.3 องค์ประกอบที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม	14
1.4 รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์	19
5.1 แนวทางการจัดทำรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม บ้านน้ำคะ-सानก้วย	70
6.1 โครงสร้างคณะกรรมการการท่องเที่ยว	83
6.2 รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมบ้านน้ำคะ-सानก้วย	91

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่	
6.1 ปฏิทินกิจกรรมของชนเผ่าม้งในรอบ 1 ปี	88
6.2 ช่วงระยะเวลาการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม	88

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหา

ชุมชนบ้านน้ำเค-सानก้วย เป็นชุมชนของชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง ที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูงรอบล้อมด้วยภูเขา มีป่าที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านมีการประกอบอาชีพด้านการเกษตร และดำรงชีวิตแบบพึ่งพาธรรมชาติจึงทำให้วิถีชีวิตและการดำรงชีวิตมีความผูกพันกับธรรมชาติ และที่สำคัญมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นมีการสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ด้วยพื้นที่อยู่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง จึงทำให้บ้านน้ำเคมีอากาศค่อนข้างหนาวเย็นโดยเฉพาะช่วงฤดูหนาว ความสอดคล้องของพื้นที่กับวิถีการดำรงชีวิตและวัฒนธรรมประเพณีจึงได้มีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

การดำเนินกิจกรรมของโครงการวิจัยการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมโดยชุมชนชาวม้งบ้านน้ำเค - สานก้วย ตำบลผาช้างน้อย อำเภอปง จังหวัดพะเยา ได้ดำเนินกิจกรรม ระยะที่ 1 ช่วงเดือนกุมภาพันธ์ - กรกฎาคม 2544 ซึ่งจะดำเนินการศึกษาข้อมูลด้านศักยภาพของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชน วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงกลุ่มคนที่น่าสนใจในการจัดการท่องเที่ยว จากผลของการศึกษาทำให้ได้ข้อมูลต่าง ๆ และกลุ่มคนที่สนใจการท่องเที่ยว ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

- ได้ข้อมูลด้านการท่องเที่ยว ได้แก่ ประวัติ นโยบาย หลักการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ความหมาย องค์ประกอบ รูปแบบ วิธีการ ยุทธศาสตร์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

- ทีมวิจัยได้ความรู้ในการพัฒนาเครื่องมือและได้เครื่องมือ คือ แบบสอบถามจำนวน 49 ชุด

- ได้ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนและข้อมูลประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แหล่งท่องเที่ยว

- ได้กลุ่มคนในการจัดการท่องเที่ยว จำนวน 15 คน ที่ปรึกษาและกลุ่มผู้อาวุโสในชุมชน

- ได้จัดโครงสร้างคณะกรรมการ บทบาทความรับผิดชอบ

- ได้แนวทางและรูปแบบในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยว ระยะที่ 2

สำหรับการดำเนินกิจกรรมระยะที่ 2 ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2544 — พฤศจิกายน 2545 ทางโครงการวิจัยการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมโดยชุมชนชาวม้งบ้านน้ำเค—सानก้วยได้จัดแผนการดำเนินกิจกรรม โดยเตรียมความพร้อมของชุมชน ในด้านกายภาพ การบริหารจัดการและการตลาด รวมถึงการบริการสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ให้นักท่องเที่ยว ซึ่งเตรียมความพร้อมเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว

เที่ยว จากการจัดโปรแกรมทัวร์ VIP และทัวร์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพของป่าต้นน้ำยม โดยที่ชุมชนมีการเรียนรู้ การพัฒนาสังคม ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม ให้เกิดความยั่งยืนและมีการเรียนรู้การจัดการอย่างเป็นกระบวนการ มีระบบ ระเบียบของสังคมและที่สำคัญ ชุมชนมีความตระหนักถึงการใช้ทรัพยากรและวัฒนธรรมอย่างเห็นคุณค่า ตลอดจนการเผยแพร่ให้กลุ่มคนภายนอกได้เข้าใจวิถีชีวิตของชนเผ่าม้งที่มีการพึ่งพาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและการดำรงชีวิตที่มีวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม คงความเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่าไว้ได้

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.) เพื่อศึกษาศักยภาพของชุมชนม้งบ้านน้ำคะ-सानก้วย ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนา โดยใช้กระบวนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม
- 2.) เพื่อค้นหารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ และการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของชุมชนชาวม้งบ้านน้ำคะ-सानก้วย
- 3.) เพื่อทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมในชุมชนม้งบ้านน้ำคะ-सानก้วย
- 4.) เพื่อปรับปรุงและพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมที่เหมาะสมสอดคล้องกับชุมชนม้งบ้านน้ำคะ-सानก้วยยิ่งขึ้น

1.3 คำถามหลักของการวิจัย

รูปแบบกระบวนการเรียนรู้และการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของชุมชนไทยภูเขาเผ่าม้ง บ้านน้ำคะเป็นอย่างไร

1.4 ทบทวนเอกสาร

1.) ประวัติของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวของประเทศไทยมีการพัฒนามาตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อทหารอเมริกันเข้ามาตั้งฐานทัพในประเทศไทยแล้วมีความต้องการท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจและความสนุกสนานบันเทิง ยุคนั้นเป็นยุคที่สถานบริการต่าง ๆ ในประเทศไทยเติบโตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน สิ่งที่ดึงดูดใจและเป็นแรงจูงใจให้นักท่องเที่ยวมาเที่ยวมากขึ้น ได้แก่ โบราณสถานและหมู่บ้านชาวไทยภูเขา เพื่อเยี่ยมชมเทศกาลและศิลปวัฒนธรรม (Cohen อ้างใน สถาบันวิจัยชาวเขา , 2543:3)

ประเทศไทยเริ่มพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง ในปี พ.ศ. 2503 โดยมีจำนวนนักท่องเที่ยว 81,340 คนในปี พ.ศ. 2536 นักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นเป็นจำนวน 5,760,533 คน และมีแรงงานในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวประมาณ 127,000,000 คน ถ้าพิจารณาจากรายได้ปี พ.ศ. 2503 มีรายได้ 196 ล้านบาท และปี พ.ศ. 2536 มีรายได้ทั้งหมด 127,801 ล้านบาท (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2536 :

64-65) จะเห็นได้ว่าในช่วงระยะเวลา 33 ปี มีนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น จำนวน 5,679,193 คน และมีรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น 127,605 ล้านบาท

ปัจจุบันอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจโลกเป็นอย่างยิ่ง เชี่ยวชาญด้านเศรษฐกิจทำนายว่า ปี พ.ศ. 2543 อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว (Tourism industry) จะเป็นอุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุดในโลก (Mancini อ้างใน ชูลิทธิ ชูชาติ, 2537 :1)

2.) นโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

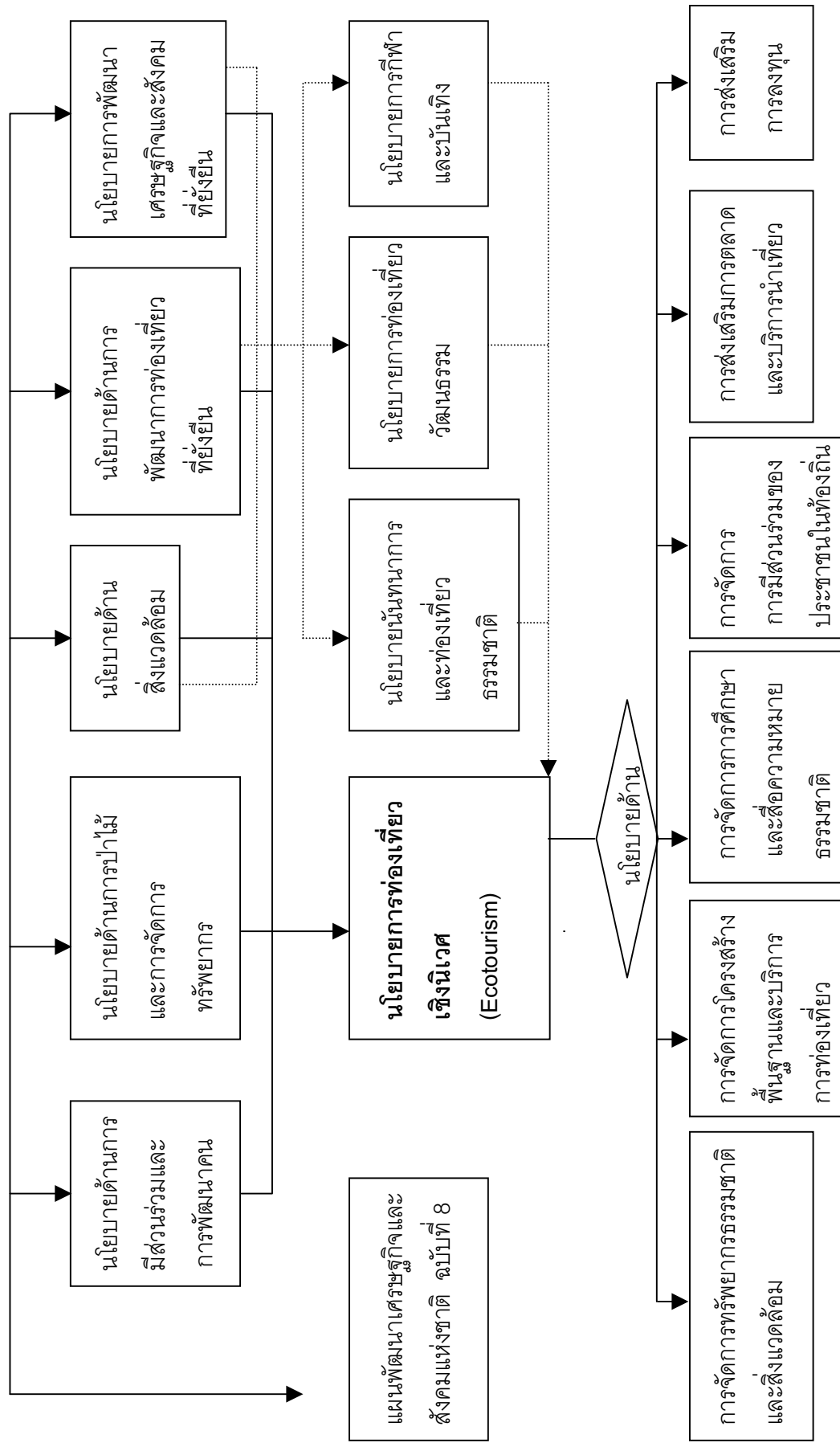
การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีนโยบายหลัก ดังนี้ (จำไพ แก้วสุริยะ, ม.ป.ป.)

1. การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องมีการควบคุมดูแลรักษาและจัดการทรัพยากรให้คงสภาพเดิมไว้ให้มากที่สุด หลีกเลี่ยงหรืองดเว้นการท่องเที่ยวในพื้นที่ที่อ่อนไหวง่ายต่อการถูกระทบ และฟื้นตัวได้ยาก
2. การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องคำนึงถึงศักยภาพของทรัพยากรที่มีอยู่ มีการจัดการกิจกรรมที่เหมาะสม และการปรับตัวให้เกิดความสมดุลกับรูปแบบและกิจกรรมเดิมที่มีอยู่พึงหลีกเลี่ยงความขัดแย้งอย่างรุนแรงต่อการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น ๆ หากเน้นในการแปรประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสู่การจัดการท่องเที่ยวโดยรวม
3. การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องคำนึงถึงการพัฒนาด้านการให้การศึกษา สร้างจิตสำนึกที่ดีในการรักษาระบบนิเวศร่วมกัน มากกว่าการมุ่งเน้นความเจริญทางเศรษฐกิจ และการมีรายได้เพียงอย่างเดียว
4. การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนและองค์กรท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร การบริการ การแลกเปลี่ยนความรู้และวัฒนธรรม ชุมชนในกระบวนการท่องเที่ยว รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา หรือให้ประชาชนมีตัวแทนเป็นคณะกรรมการร่วมในทุกระดับ
5. ให้ความสำคัญของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นความจำเป็นอันดับต้นในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ทั้งนี้ให้องค์กรต่าง ๆ กำหนดบทบาทที่ชัดเจนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีการจัดสรรงบประมาณ บุคลากรและกำหนดวิธีการจัดการที่เหมาะสม
6. นำแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเข้าสู่แผนพัฒนาระดับต่าง ๆ อย่างมีความสำคัญ ได้แก่ แผนพัฒนาท้องถิ่น แผนพัฒนาการจังหวัด และแผนพัฒนาภาค พร้อมทั้งให้มีการจัดสรรและกระจายงบประมาณอย่างทั่วถึงและเพียงพอ
7. สนับสนุนการศึกษา วิจัย และประเมินผลการพัฒนาอย่างรอบด้าน เพื่อกำหนดแนวทางการจัดการ การแก้ไขปัญหาและการปรับปรุงแผนอย่างเป็นขั้นตอน

8. มีการใช้กฎหมายในการควบคุม ดูแล รักษาสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวอย่างเคร่งครัด โดยเน้นการแนะนำตักเตือน และสร้างวินัยการท่องเที่ยวกวควบคุมไปด้วย
9. จัดทำแนวทางปฏิบัติ หรือคู่มือการจัดการ (Code of Conduct) แก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างถูกต้อง
10. จัดให้มีเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งในแนวตั้งและแนวนอนโดยให้มีการประสานงานด้านข้อมูลข่าวสาร และการจัดการร่วมกันทุกระดับ

จากนโยบาย 10 ประการ สามารถแสดงแผนภูมินโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังแผนภูมิ 1.1

แผนภูมิ 1.1 นโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

3. ความหมายของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยว หมายถึง กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดบริการและการอำนวยความสะดวกเพื่อให้เกิดความสนุกสนานในการเดินทาง (Pond , 1995 : 35 อ้างในฐลสิทธิ์ ชูชาติ , 2544:2)

การท่องเที่ยว หมายถึง การจัดกิจกรรมทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความประทับใจ การบริการและการสร้างความพึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยว (Mill, 1990 : 359 อ้างในฐลสิทธิ์ ชูชาติ, 2544 : 2)

การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางออกจากบ้านพักเป็นการชั่วคราว ระยะเวลาสั้น เพื่อไปเยี่ยมญาติมิตรหรือวัตถุประสงค์อื่น ๆ ทางด้านการท่องเที่ยว (Davidson,1993:2 อ้างใน ฐลสิทธิ์ ชูชาติ, 2544 : 3)

การท่องเที่ยว หมายถึง ความสัมพันธ์ ซึ่งเกิดขึ้นจากความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันระหว่างนักท่องเที่ยว ผู้จัดบริการด้านการท่องเที่ยว หน่วยงานของรัฐบาลในท้องถิ่นและประชาชนในแหล่งท่องเที่ยว ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้ง 4 ประการต้องกระทำอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจ (Cohen ,1989:3 อ้างในฐลสิทธิ์ ชูชาติ, 2544 : 3)

การท่องเที่ยว หมายถึง การที่คนเดินทางออกจากที่พัก หรือที่ทำงานไปยังสถานที่อื่น ๆ ในระยะสั้น ๆ และคนเหล่านี้จะทำกิจกรรมต่าง ๆ ระหว่างพักชั่วคราวในสถานที่ท่องเที่ยว โดยมีวัตถุประสงค์ในการเดินทาง เพื่อไปเยี่ยมญาติมิตรหรือท่องเที่ยว (Holloway ,1983:3 อ้างในฐลสิทธิ์ ชูชาติ, 2544 : 3)

จากความหมายดังกล่าว จะเห็นว่า การท่องเที่ยวเกิดจากการผสมประสานกันของกิจกรรมที่สนองตอบต่อนักท่องเที่ยว ทั้งนี้เกิดจากกระบวนการความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับภาคเอกชน การบริการของภาครัฐ เช่น ระบบการคมนาคม การสื่อสาร ระบบความปลอดภัย ฯลฯ การบริการของภาคเอกชน เช่น การจัดที่พัก ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก การจัดนำเที่ยว หรือสิ่งอำนวยความสะดวกและที่สำคัญ คือ การต้อนรับด้วยไมตรีจิตจากประชาชนในท้องถิ่นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว นอกจากนี้การท่องเที่ยวยังรวมถึงการเดินทางเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจการเยี่ยมญาติแต่ไม่ได้รวมถึงการประกอบอาชีพ (ดุษฎี ชุมสาย, ม.ล.และญิบพัน พรหมโยธี, 2527:6)

ปัจจุบันรูปแบบของการท่องเที่ยว เปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเพื่อการกระจายรายได้สู่ชุมชน และการคำนึงถึงปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวจึงมีนโยบายสนับสนุนให้มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมขึ้น ดังได้กล่าวถึงนโยบายหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่กล่าวมาข้างต้น ฉะนั้นนักวิชาการหลายท่านจึงได้นิยามศัพท์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้หลายความหมาย ดังนี้

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยวโดยมีขบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศ (วิบูลย์ การสมสิน, ม.ป.ป.)

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวที่เข้าไปสัมผัสธรรมชาติ เพื่อต้องการได้รับความรู้ทางนิเวศวิทยาจากผู้มีความรู้ในเรื่องนั้น ๆ อย่างแท้จริง เพื่อให้นักท่องเที่ยวมีความรู้เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังรวมไปถึงสภาพทางวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่น ความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นจะต้องได้รับการรักษาไว้ หรือความหมายอีกนัยหนึ่งก็คือ การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ต้องใช้ทุนธรรมชาติอย่างมีธรรมาภิบาล และให้มีความมั่นคง ยั่งยืน และในท้ายที่สุดจะต้องคืนทุนต่อสังคม ในที่นี้หมายถึงการให้ท้องถิ่นมีโอกาสตั้งแต่เริ่มรับรู้ การตัดสินใจ การมีส่วนร่วม และได้รับประโยชน์จากการดำเนินการท่องเที่ยว สิ่งเหล่านี้ถือเป็นกระบวนการที่สมบูรณ์ที่พิจารณาทั้งในเรื่องทุนทางธรรมชาติและทุนทางสังคม ซึ่งส่งผลต่อทุนทางเศรษฐกิจที่ดำรงอยู่ได้ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ม.ป.ป.: 5-6)

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อเอกลักษณ์วัฒนธรรม วิถีการดำเนินชีวิต และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในท้องถิ่นโดยมีกระบวนการจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน (สินธุ์ สโรบล, ม.ป.ป.:3)

จากความหมายสามารถกำหนดลักษณะการท่องเที่ยว 3 ประการ (ดุษฎี ชุมสาย, ม.ล. และญิบพันธ์ พรหมโยธี, 2527 : 48-50)

1. การท่องเที่ยวเป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว (Temporary)
2. การท่องเที่ยวเป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ (Voluntary)
3. การท่องเที่ยวเป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ที่มีใช้การประกอบอาชีพหรือหารายได้

จากลักษณะของการท่องเที่ยวทั้ง 3 ประการ ข้างต้นต้องคำนึงถึงเป้าหมายที่สำคัญ โดยมีองค์ประกอบหลัก 4 ประการ ดังนี้

1. ต้องดำเนินการในขอบเขตทรัพยากรธรรมชาติ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชน ที่มีต่อกระบวนการจัดการท่องเที่ยว
2. ต้องตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่มีต่อกระบวนการจัดการท่องเที่ยว
3. ต้องให้ประชาชนทุกส่วนได้รับประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน
4. เป็นสิ่งที่บ่งชี้ถึงความปรารถนาของประชาชนและองค์กรท้องถิ่น

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ถือได้ว่าเป็นแนวทางสำคัญที่จะก้าวไปสู่เป้าหมายสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นจึงต้องพิจารณาองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ม.ป.ป.: 25) คือ

1. การสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว
3. การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น และการกระจายรายได้

4.) หลักการของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยนักท่องเที่ยวจะต้องได้รับความรู้จากการท่องเที่ยวอย่างแท้จริงและไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทั้งทางวัฒนธรรมและธรรมชาติรวมทั้งต้องคำนึงควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว (สินธุ์ สโรบล, 2543:2-8)

การท่องเที่ยว คือ หลักการที่จะทำให้เกิดความสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และการท่องเที่ยว ซึ่งต้องพิจารณาในเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรทางวัฒนธรรม เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว ดังนั้น จึงต้องมีความระมัดระวังในการเข้าไปในแหล่งท่องเที่ยว (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ม.ป.ป.: 5)

5.) วัตถุประสงค์และเป้าหมายของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

5.1) วัตถุประสงค์ของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ภายใต้นโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศ จุดมุ่งหมายและนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และนโยบายการจัดการสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรและวัฒนธรรม จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะตอบสนองความต้องการของประเทศโดยรวม ในอันที่จะเสริมให้การพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งระบบเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน และสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่ให้คนเป็นจุดมุ่งหมายหลัก ดังนั้นจึงกำหนดวัตถุประสงค์ของแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังนี้

5.1.1) เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพด้านการศึกษาสีสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศวิทยาให้เป็นแหล่งเสริมสร้างจิตสำนึก และพัฒนาคนที่เกี่ยวข้องในระบบให้มีความรับผิดชอบต่อการอนุรักษ์และรักษาระบบนิเวศ

5.1.2) เพื่อให้มีรูปแบบ วิธีการ กิจกรรม และมาตรการในการจัดการการท่องเที่ยวที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งทางธรรมชาติและสังคม ทั้งยังเป็นการอนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนาแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ

5.1.3) เพื่อให้มีการบริการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับรูปแบบการท่องเที่ยว มีมาตรฐาน มีเอกลักษณ์ และมีการจัดการที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม

5.1.4) เพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาและการจัดการอย่างเป็นระบบประสานสอดคล้อง และร่วมมือกันระหว่างองค์กรของรัฐ ผู้ประกอบการ องค์กรพัฒนาเอกชน ประชาชน อย่างจริงจังและจริงใจ

5.1.5) เพื่อรองรับและกระตุ้นการขยายตัวของนักท่องเที่ยวนานาชาติเข้าสู่ประเทศไทย และนักท่องเที่ยวชาวไทยเดินทางภายในประเทศ โดยใช้รูปแบบการท่องเที่ยวนี้เป็นเป้าหมาย อันจะนำมาซึ่งนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ มีช่วงเวลาพำนักราวขึ้นและใช้จ่ายเงินมากขึ้น

5.1.6) เพื่อตอบสนองนโยบายการกระจายรายได้ และการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นให้สามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น อันจะเป็นเกื้อหนุนการพัฒนาด้านที่ไม่เป็นธรรมชาติภายนอกให้มากที่สุด

5.1.7) เพื่อพัฒนาโครงข่ายการเดินทางในประเทศไทยให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวที่ดี และมีการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ

5.1.8) เพื่อให้มีการใช้มาตรการทางกฎหมาย เสริมมาตรการด้านการส่งเสริมสนับสนุนอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรม

5.1.9) เพื่อส่งเสริมให้ไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภูมิภาคอาเซียนและอินโดจีน

5.2) เป้าหมายของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

5.2.1) มีมาตรการกำหนดพื้นที่เป้าหมายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ชัดเจน จัดระดับความเข้มข้นของแหล่งท่องเที่ยวที่เหมาะสมสอดคล้องกับสถานภาพและความต้องการพัฒนาของท้องถิ่นภายใต้การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทั้งระบบโดยพิจารณาจากลักษณะและศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยวและวิธีการจัดการในแหล่งท่องเที่ยวภายใน 3 ปี (ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 และ 2)

5.2.2) ยกย่องระดับทักษะอบรมในด้านความรู้ที่จำเป็นแก่ผู้ประกอบการแรงงานและประชาชนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง โดยมุ่งเน้นด้านคุณภาพในการให้บริการที่ถูกต้อง เช่น การบริการ ที่พัก การบริการนำเที่ยวมัคคุเทศก์/มัคคุเทศก์เฉพาะ เป็นต้น โดยจัดให้มีการให้การศึกษาฝึกอบรมทุกกลุ่มทุกด้าน ไม่น้อยกว่า 50 ครั้งต่อปี (ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3)

5.2.3) จัดให้มีการประสานเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับชาติ ภาค และจังหวัด โดยมีเป้าหมายให้ครบถ้วนใน 5 ปี และขยายครบทุกจังหวัด รวมทั้งท้องถิ่น โดยจะมีเป้าหมายให้มากที่สุดภายในระยะ 10 ปี (ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 4)

5.2.4) เพิ่มองค์การพัฒนาเอกชนและกลุ่มประชาชนระดับท้องถิ่นในการมีส่วนร่วมหรือกำกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ให้มีทั่วทุกจังหวัดภายใน 10 ปี (ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 4)

5.2.5) มีหลักเกณฑ์การปฏิบัติด้านการจัดการทรัพยากร สิ่งแวดล้อม การศึกษา การบริการ และการมีส่วนร่วมอย่างมีมาตรฐานและตัวชี้วัดที่ชัดเจน ภายใน 3 ปี (ตามวัตถุประสงค์ทุกข้อ)

5.2.6) เพิ่มสัดส่วนนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศนานาชาติให้มีการขยายตัวไม่ต่ำกว่าการขยายตัวของนักท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวโดยรวม คือ เพิ่มส่วนแบ่งจากปัจจุบันประมาณร้อยละ 30 เพิ่มขึ้นไม่น้อยกว่าร้อยละ 10 ต่อปี โดยให้มีนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ และมีการปฏิบัติตัวอย่างถูกต้อง มุ่งเน้นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นหลักไม่น้อยกว่าครึ่งหนึ่ง (ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 5)

5.2.7) เพิ่มจำนวนและสัดส่วนของนักท่องเที่ยวชาวไทยเดินทางภายในประเทศ ร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ต่ำกว่าการขยายตัวโดยรวม คือ มีสัดส่วนไม่น้อยกว่าร้อยละ 70 ของการเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศทั้งหมด ส่งเสริมให้เป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีคุณภาพ และมีการปฏิบัติที่ถูกต้อง ไม่น้อยกว่าร้อยละ 50 (ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 5)

5.2.8) เพิ่มรายจ่ายของการท่องเที่ยวในกลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้มากขึ้น ร้อยละ 5 ต่อปี และให้มีการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่นในสัดส่วนที่มากขึ้น (ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 5,6)

5.2.9) ขยายงบประมาณในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่ได้รับการอุดหนุนจากรัฐบาลให้มีปริมาณมากขึ้นไม่น้อยกว่าร้อยละ 20 ต่อปี รวมทั้งระดมการอุดหนุนจากภาคเอกชนและองค์กรระหว่างประเทศให้เพิ่มมากขึ้นด้วย และเพิ่มขีดความสามารถในการจัดการรายได้ของแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวด้วยตนเองมากขึ้น (ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1,2,7)

5.2.10) มีการใช้กฎหมายที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ มีกฎหมายตลอดจนมาตรการเฉพาะสำหรับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ให้ทั่วถึงภายใน 5 ปี (ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 8)

5.2.11) มีขบวนการร่วมมือด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในอาเซียนและอินโดจีน โดยให้ไทยเป็นศูนย์กลางด้านการเดินทาง การตลาด การฝึกอบรม และด้านข้อมูลสารสนเทศภายใน 5 ปี (ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 9)

ในความคาดหวังเป้าหมายสูงสุดหรือผลของการพัฒนาที่ต้องการให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนทั้งระบบ เพื่อให้สามารถตอบสนองกระแสความต้องการด้านการอนุรักษ์ กระแสความต้องการของตลาด และกระแสความต้องการพัฒนาชุมชน โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวบริหารจัดการการท่องเที่ยวในท้องถิ่น ตลอดจนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จึงเป็นกระบวนการสำคัญที่มีจุดมุ่งหมาย ขึ้นตอน และวิธีการจัดการอย่างเป็นระบบ สามารถกำหนดผลสำเร็จของการจัดการและโครงข่ายความเชื่อมโยงที่เหมาะสม และสอดคล้องกับการปรับสภาพความสมดุลของกระแสความต้องการของแต่ละด้านในทุกกระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการรักษาระบบนิเวศ การจัดการในกระบวนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สามารถควบคุมขนาดการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เหมาะสม โดยมีเป้าหมายที่สำคัญ คือ

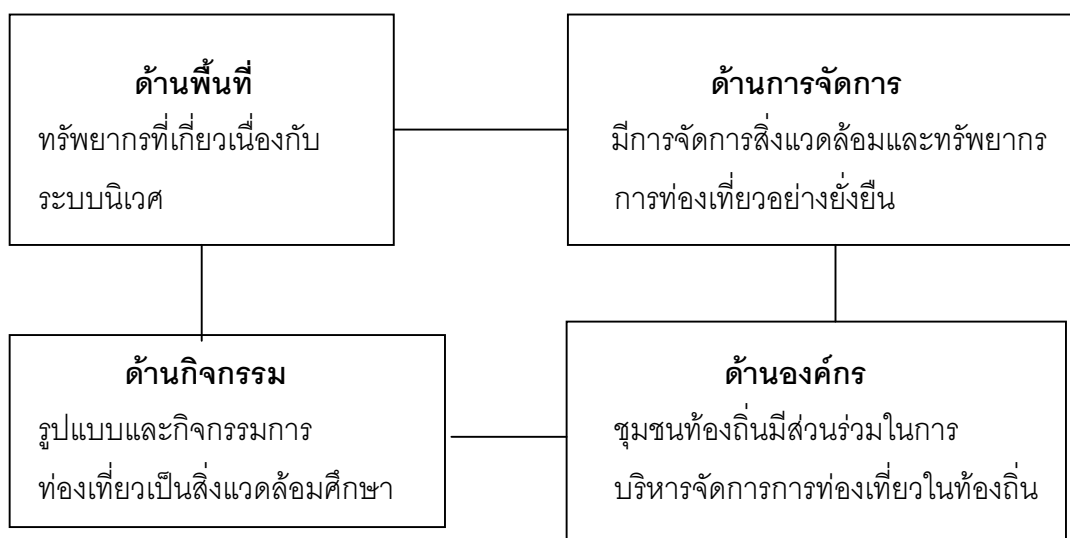
- 1.) ทางด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว ตลาดการท่องเที่ยว และองค์การบริหารจัดการ ซึ่งจะ มีประสิทธิภาพให้ทรัพยากรธรรมชาติสามารถอำนวยประโยชน์ ดำรงสถานภาพ บทบาทหน้าที่ และฟื้นตัวได้ตามสภาพธรรมชาติ
- 2.) นักท่องเที่ยวผู้เกี่ยวข้อง และประชาชนทั่วไป มีในการอนุรักษ์ ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วม และมีขีดความสามารถในการจัดการ เกิดความภาคภูมิใจ และยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชน

6.) องค์ประกอบหลักที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

องค์ประกอบหลักที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 4 ประการ คือ

- 6.1) องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Identity or Authentic or Endemic or Unique) ทั้งนี้รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ (Eco-system) ในพื้นที่นั้น ๆ ดังนั้น องค์ประกอบด้านพื้นที่จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ(Nature-based tourism)
- 6.2) องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อ (Responsible travel) โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมไปถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ และควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน (Sustainable managed tourism) เพื่อให้เกิดเป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อ (Responsible travel) ที่ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม
- 6.3) องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีกระบวนการเรียนรู้ (Learning process) โดยมีการให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ เพื่อสร้างความตระหนัก และปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา (Environmental education-based tourism)
- 6.4) องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม เป็นการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนท้องถิ่น (Involvement of local community or People participation) ที่มีส่วนร่วมในการคิด วางแผน ปฏิบัติตามแผน ได้รับประโยชน์ติดตามตรวจสอบตลอดจนร่วมบำรุงรักษาทรัพยากรท่องเที่ยว อันจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ในท้องถิ่น ทั้งการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิตและการได้รับผลตอบแทนเพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย และในที่สุดแล้วท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ ท้องถิ่นในที่นี้เริ่มต้นจากระดับรากหญ้า (Grass root) จนถึงการปกครองส่วนท้องถิ่น และอาจรวมไปถึงการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน (Community participation-based tourism) ดังแผนภูมิ

แผนภูมิ 1.2 องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

หากการท่องเที่ยวใดมีองค์ประกอบที่สมบูรณ์ตามลักษณะดังกล่าวข้างต้น จัดได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สมบูรณ์ หากขาดหรือปราศจากจากข้อใดข้อหนึ่งไปความสมบูรณ์จะลดน้อยลงจนอาจกลายเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น ๆ

ลักษณะเฉพาะประการหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การมุ่งเน้นในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ เพื่อประสานการท่องเที่ยวกับความพอใจในการเรียนรู้และสัมผัสกับระบบนิเวศ (Eco-system) มีความแตกต่างอย่างชัดเจนกับความสนใจประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และการพัฒนาอารยธรรมของมนุษย์ในการเอาชนะธรรมชาติ (ที่รวมเอาลักษณะวัฒนธรรมที่มีวิถีชีวิตแบบธรรมชาติ หรือเป็นส่วนหนึ่งในระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว นั้น ๆ ไว้) ลักษณะเฉพาะนี้จึงทำให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ใช่การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Cultural tourism และ Historical tourism) แม้ว่าจะมีความคาบเกี่ยวกันในพื้นที่ก็ตาม ในทำนองเดียวกัน การท่องเที่ยวธรรมชาติ (Natural tourism) จึงไม่ใช่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งหมด ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการจัดการท่องเที่ยว นั้น ๆ ด้วย ดังนั้น แหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ จึงมีบางส่วนจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้หรือแหล่งท่องเที่ยวหนึ่ง ๆ อาจมีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศควบคู่กันไปกับการท่องเที่ยวแบบอื่น ๆ ได้จากลักษณะดังกล่าว จึงมีสิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจเพิ่มเติม ดังนี้

- 1.) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการท่องเที่ยวแนวใหม่ที่แตกต่างจากการท่องเที่ยวแบบปกติหรือแบบประเพณีนิยม ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเป็นหลัก และเน้นการส่งเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ
- 2.) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไม่ใช่สิ่งตรงข้ามกับการท่องเที่ยวแบบคนละใหญ่ (Masstourism) เพราะการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ได้ถูกจำกัดที่ขนาดของการท่องเที่ยว แต่จำกัดที่รูปแบบกิจกรรมและขนาดที่เหมาะสมกับพื้นที่ นักท่องเที่ยวกลุ่มเล็ก ๆ สามารถทำลายนสิ่งแวดล้อม

ได้เช่นเดียวกันหรือมากกว่านักท่องเที่ยวคณะใหญ่หากปราศจากการจัดการที่ดี การจัดการกับการท่องเที่ยวคณะใหญ่ในทิศทางและภายใต้รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ จัดเป็น Mass Ecotourism

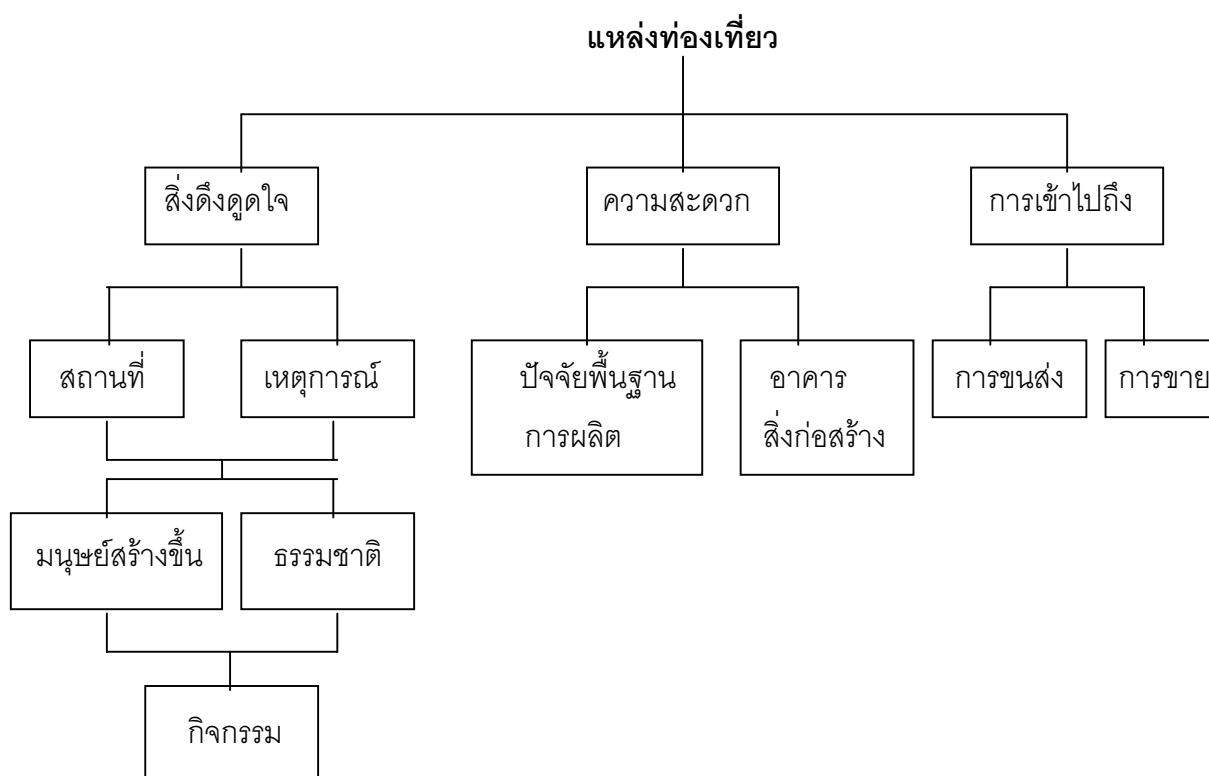
- 3.) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไม่จำเป็นต้องเป็นการจัดการที่ง่าย ๆ ราคาถูก มีรูปแบบการท่องเที่ยวที่ยากลำบาก มีรายได้จากการท่องเที่ยวน้อย เพียงแต่มีการจัดการที่ดี มีการรักษาสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ มีการประสานความเข้าใจกับนักท่องเที่ยวและให้ประโยชน์ที่เหมาะสมตามความคาดหวังของนักท่องเที่ยวแล้ว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศอาจตอบสนองนักท่องเที่ยวได้ทุกกลุ่ม ทุกระดับและมีรายได้สูงเช่นกัน
- 4.) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จึงให้ความสำคัญในการให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึกมากกว่าการให้ความพึงพอใจอย่างไม่มีขอบเขตของนักท่องเที่ยว ดังนั้นจึงเป็นการท่องเที่ยวที่ต้องมีการประสานความเข้าใจกันอย่างเหมาะสมตลอดกระบวนการ

องค์ประกอบที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอีกลักษณะหนึ่ง คือ การสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมของชุมชน และการกระจายรายได้ โดยเป้าหมายที่สำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม คือ พยายามก่อให้เกิดความยั่งยืนที่ต้องดำเนินการในขอบเขตความสามารถของชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อกระบวนการจัดการท่องเที่ยวที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน ต้องยอมรับให้ประชาชนทุกส่วนได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน และต้องชี้้นำความปรารถนาของประชาชนท้องถิ่นและชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยวนั้น ๆ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2538:4)

นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบที่สำคัญอีก 3 ประการ หรือ 3 As ซึ่งเป็นสิ่งที่ชักจูงโน้มน้าวใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวในชุมชน ดังปรากฏในแผนภูมิ 1.3 (ฐลสิทธิ์ ชูชาติ, 2544: 6)

1. สิ่งดึงดูดใจ (Attraction) สิ่งดึงดูดใจเกิดจากสถานที่ (Sites) และเหตุการณ์ (Event) สถานที่อาจเกิดจากธรรมชาติสร้างหรือมนุษย์สร้างขึ้น
2. สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) ความสะดวกทำให้นักท่องเที่ยวหรือคนเดินทางเข้าไปถึงสถานที่ด้วยความปลอดภัย รวดเร็ว สะดวกสบายมากยิ่งขึ้น ดังนั้นการก่อสร้างนับว่าเป็นปัจจัยพื้นฐาน (Infrastructure) ในการผลิต เช่น ระบบขนส่ง ระบบการสื่อสาร ระบบสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า ประปา โรงแรม ที่พัก ร้านอาหารของ / อาหาร และโรงพยาบาล ตลอดจนการกำจัดของเสียที่ต้องพัฒนาควบคู่กันไปกับแหล่งท่องเที่ยว
3. การเข้าไปถึง (Accessibility) การเข้าไปถึงแหล่งท่องเที่ยวต้องมีระบบการขนส่ง (Transportation) ซึ่งประกอบด้วย เส้นทาง (The Way) พาหนะ (The Vehicle) สถานี (The Terminal) และผู้ประกอบการ (The Carrier) การขนส่งมีวัตถุประสงค์ในการลำเลียงคนและสัตว์

แผนภูมิ 1.3 องค์ประกอบที่สำคัญของแหล่งท่องเที่ยว

7.) แผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ

แผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ คือ แผนงานที่ประกอบด้วยรายละเอียดโครงการที่เป็นไปตามนโยบายและกลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ได้มีการกำหนดไว้ในโครงการดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

แผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ คือ แผนงานที่ประกอบด้วยแผนงาน 77 โครงการ โดยเป็นแผนงานโครงการที่กำหนดขึ้นสอดคล้องภายใต้นโยบายหลัก เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ต้องการ โดยสนองตอบหรือสนับสนุนนโยบาย 6 ด้าน ในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้แก่

1. นโยบายด้านการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม
2. นโยบายด้านการศึกษาและสร้างจิตสำนึก
3. นโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น
4. นโยบายด้านส่งเสริมการตลาดและการนำเที่ยว
5. นโยบายด้านโครงสร้างพื้นฐานและบริการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
6. นโยบายด้านส่งเสริมการลงทุน

นโยบายแต่ละด้านจะมีแนวความคิด วัตถุประสงค์และเป้าหมายพร้อมแนวทางการปฏิบัติให้

บรรลุปเป้าหมายที่จะนำไปสู่การแผนงานโครงการต่าง ๆ ที่บางแผนงานโครงการ อาจตอบสนองแนวทางของนโยบายแต่ละด้านหรือหลาย ๆ ด้านประกอบกัน

เนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หรือ Ecotourism ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน หรือ Sustainable Tourism มีบทบาทสำคัญต่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวโดยรวมของประเทศทั้งในเชิงเศรษฐกิจและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนช่วยเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของประชาชนท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวและบริเวณข้างเคียง

คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ จึงเล็งเห็นว่าหากความต้องการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีแนวโน้มสูงขึ้นและเพื่อให้การท่องเที่ยวดังกล่าวก่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันเพื่อช่วยสนับสนุนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะที่ยั่งยืน จึงมีเหตุผลและความจำเป็นที่จะต้องมีการกำหนดแผนปฏิบัติการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้นเป็นการเฉพาะ เพื่อใช้เป็นกรอบให้หน่วยงานต่าง ๆ และประชาชนที่เกี่ยวข้องนำไปปฏิบัติและประสานความร่วมมือได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลรวมทั้งใช้ผสมผสานเกื้อกูล

8.) ระยะเวลาของแผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ

แผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศฉบับนี้ กำหนดระยะเวลาไว้ 5 ปี โดยเริ่มตั้งแต่ปี 2545 และไปสิ้นสุดในปี 2549 ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9

จุดมุ่งหมายเฉพาะ

1. มีแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติได้รับการจัดการอย่างมีความรับผิดชอบในการอนุรักษ์ พื้นฟู และรักษาระบบนิเวศที่ยั่งยืน โดยคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับได้ มีการแบ่งเขตพื้นที่เพื่อใช้ประโยชน์และพื้นที่ที่ต้องสงวน
2. ให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือให้ความรู้สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและสังคมโดยรวม
3. ให้มีการจัดการที่ประสานความร่วมมือของทุกฝ่าย มีเป้าหมายและทิศทางเดียวกันและมีการศึกษาร่วมกันอย่างเป็นระบบ
4. ให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกลมกลืนกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยคงรักษาสีเขียวที่สวยงามที่ดี มีการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ได้มาตรฐาน รักษาเอกลักษณ์ทางธรรมชาติและสังคมของพื้นที่ และมีบรรยากาศการท่องเที่ยวที่ให้ความมั่นใจและความปลอดภัยในการท่องเที่ยว
5. ให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศชาวต่างประเทศที่มีคุณภาพเดินทางเข้ามาในประเทศไทยมากขึ้น นักท่องเที่ยวไทยเดินทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศกว้างขวางมากขึ้น

รายละเอียดแผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ

แผนงานที่ 1 แผนงานการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1. โครงการจัดการตั้งคณะกรรมการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจังหวัดในจังหวัดที่มีศักยภาพทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
2. โครงการส่งเสริมการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับพื้นที่/ระดับจังหวัด
3. โครงการส่งเสริมการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับภาค
4. โครงการส่งเสริมการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับชาติ

แผนงานที่ 2 แผนงานทบทวนศักยภาพและกำหนดทิศทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1. โครงการทบทวนศักยภาพและกำหนดทิศทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

แผนงานที่ 3 แผนงานการกำหนดและพัฒนาโครงข่ายแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดที่มีศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสูงและพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง

1. โครงการกำหนดและพัฒนาโครงข่ายแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดที่มีศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสูง

แผนงานที่ 4 แผนงานการกำหนดเขตพื้นที่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดที่มีศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสูงและจังหวัดที่มีความพร้อม

แผนงานที่ 5 แผนงานการบูรณะฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศเสื่อมโทรม

1. โครงการบูรณะฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศเสื่อมโทรม

แผนงานที่ 6 แผนงานการจัดทำคู่มือปฏิบัติการ

1. โครงการจัดทำคู่มือต่าง ๆ สำหรับการพัฒนาและการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

แผนงานที่ 7 แผนงานการให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึกด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1. โครงการจัดตั้งเครือข่ายความร่วมมือในการให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึกด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
2. โครงการให้การศึกษาและผลิตบัณฑิตด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทุกระดับ
3. โครงการจัดฝึกอบรมวิทยากรด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สำหรับแกนนำนิสิตนักศึกษา และการสร้างเครือข่ายติดตามผล
4. โครงการรณรงค์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาของประเทศ
5. โครงการจัดฝึกอบรมเรื่องหลักและวิธีการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สำหรับผู้บริหารจัดการและพัฒนาเครือข่ายผู้บริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
6. โครงการฝึกอบรมเรื่องหลักและวิธีการดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสำหรับผู้ประกอบการ

7. โครงการสร้างจิตสำนึกด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสำหรับนักเรียนในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ
8. โครงการฝึกอบรมเยาวชน “ทัศนศึกษาเชิงนิเวศ” ภาคฤดูร้อน
9. โครงการฝึกอบรมเรื่องวิถีและเทคนิคการนำเที่ยวในอุทยานแห่งชาติสำหรับมัคคุเทศก์ท้องถิ่น
10. โครงการฝึกอบรมผู้นำอาสาพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อพิทักษ์สิ่งแวดล้อมระดับหมู่บ้าน
11. โครงการพัฒนาวุฒาสาสมัครต้อนรับนักท่องเที่ยวประจำท้องถิ่น
12. โครงการพัฒนาสื่อพื้นบ้าน เพื่อถ่ายทอดความรู้และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คุณภาพชีวิต และสิ่งแวดล้อม และสิ่งแวดล้อมในชนบทไทย

แผนงานที่ 8 แผนงานการผลิตสื่อและรณรงค์

1. โครงการจัดทำสื่อเผยแพร่ความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสำหรับเยาวชน

แผนงานที่ 9 แผนงานส่งเสริมการรวมกลุ่ม และสร้างศักยภาพแก่ประชาชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1. โครงการสนับสนุนและจัดตั้งองค์กรประชาชนท้องถิ่นและเตรียมความพร้อมสำหรับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
2. โครงการศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนความรู้ด้านการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศระหว่างชุมชน

แผนงานที่ 10 แผนงานการกำหนดมาตรฐานการกำหนดโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวก

1. โครงการกำหนดมาตรฐานและตัวชี้วัดการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
2. โครงการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่นำร่องและจัดทำคู่มือมาตรฐาน การพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งอำนวยความสะดวก

แผนงานที่ 11 แผนงานการส่งเสริมการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกตามมาตรฐานที่กำหนด

1. โครงการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

แผนงานที่ 12 แผนงานส่งเสริมการตลาดและนำเที่ยว

1. โครงการจัดทำข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
2. โครงการจัดเตรียมการขายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
3. โครงการส่งเสริมการตลาดและการขายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
4. โครงการติดตามประเมินผลเพื่อพัฒนาการตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

แผนงานที่ 13 แผนงานส่งเสริมด้านการลงทุนด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1. โครงการจัดทำเครือข่ายข้อมูลการลงทุนด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
2. โครงการสินเชื่อเพื่อส่งเสริมการลงทุนด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
3. โครงการจัดตั้งกองทุนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ Ecotourism Fund
4. โครงการกระตุ้นการลงทุนด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยกลไกด้านภาษี

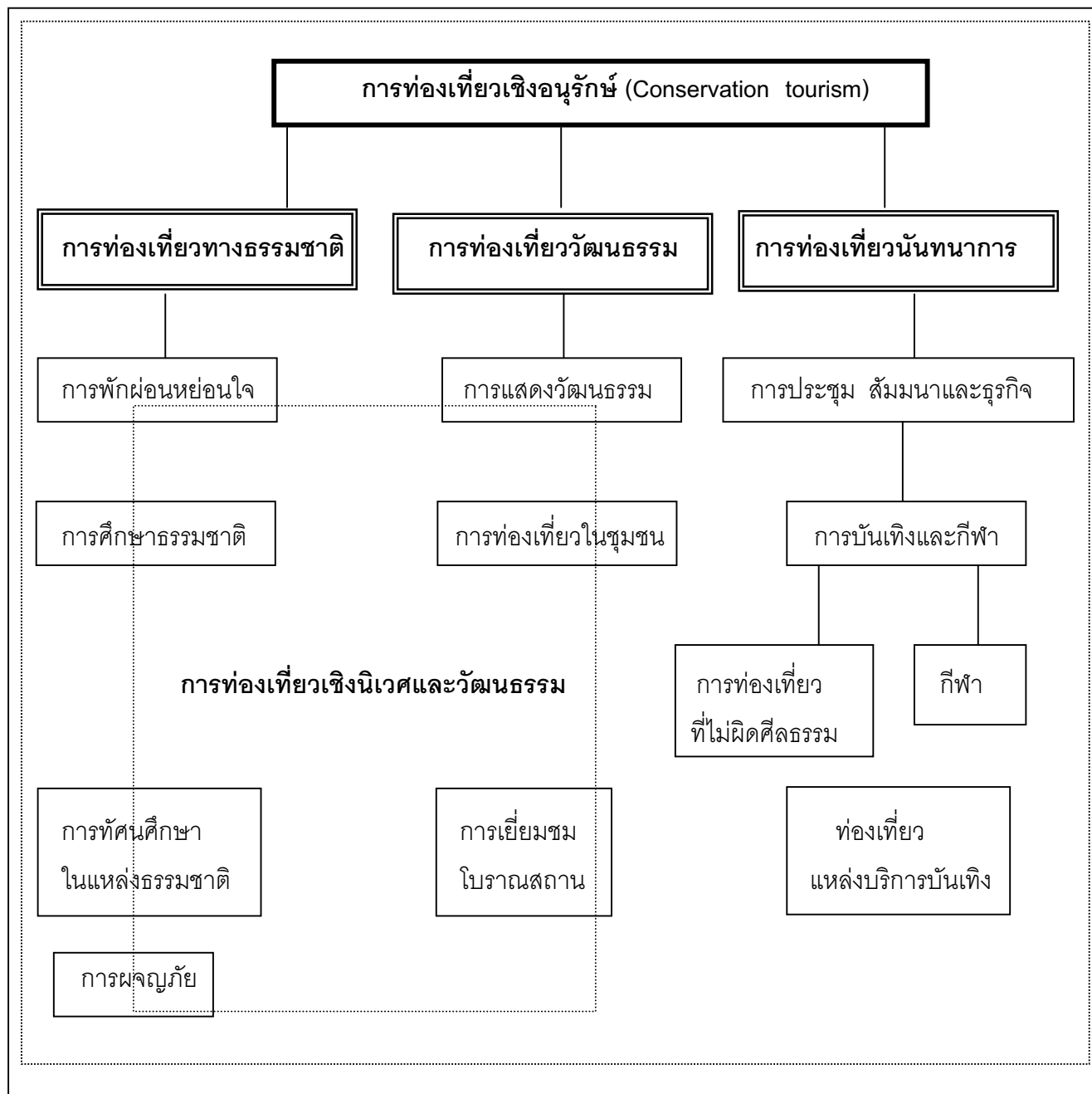
แผนงานที่ 14 แผนงานการติดตามและประเมินผลการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1. โครงการติดตามและประเมินผลการพัฒนาและการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
2. โครงการจัดทำฐานข้อมูลวิชาการเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

9.) รูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

สำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับการศึกษา เพื่อหาความบันเทิงจากธรรมชาติและวัฒนธรรมเป็นหลัก โดยรูปแบบของกิจกรรมมีส่วนประกอบของการพักผ่อนหย่อนใจ การผจญภัย การทัศนศึกษาในแหล่งธรรมชาติ การท่องเที่ยวในแหล่งชุมชน การแสดงทางวัฒนธรรม และการเยี่ยมชมโบราณสถานต่าง ๆ ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศครอบคลุมกิจกรรมน้อยกว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Conservation Tourism) โดยที่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้ความหมายกว้างกว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (สถาบันวิจัยชาวเขา, 2543:5) ดังแผนภูมิ 1.4

แผนภูมิที่ 1.4 รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

(สถาบันวิจัยชาวเขา, 2543 : 6)

จากการศึกษากำหนดความหมายและนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแล้ว ทำให้ทราบว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Conservation tourism) ที่หมายถึง รูปแบบของการท่องเที่ยวเพื่อรักษาสีงแวดล้อม เป็นการจัดการท่องเที่ยวที่รักษาคุณภาพทั้งการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (Natural-based tourism) และแหล่งวัฒนธรรม (Cultural-based tourism) อันจะนำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable tourism) ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสุนทรียภาพ โดยใช้ทรัพยากรอันทรงคุณค่าอย่างชาญฉลาด สามารถรักษาเอกลักษณ์ความเป็นธรรมชาติและวัฒนธรรมไว้นานที่สุด เกิดผลกระทบน้อยที่สุด และใช้ประโยชน์ได้ตลอดกาลยาวนานที่สุด

บทที่ 2

วิธีการวิจัย

2.1 ขอบเขตของการศึกษา

1) ศึกษาศักยภาพของชุมชนในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาบ้านน้ำคะ รวมทั้งกำหนดองค์ประกอบของการท่องเที่ยว ได้แก่ องค์ประกอบด้านกายภาพ องค์ประกอบด้านการจัดการและองค์ประกอบด้านการตลาด และวางแผนการเรียนรู้และทดลองการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

2) ทดลองดำเนินการพัฒนาศักยภาพและเรียนรู้กระบวนการ เพื่อดำเนินการจัดการท่องเที่ยวพร้อมทั้งติดตาม ประเมินผล

2.2 พื้นที่

บ้านน้ำคะ - สานก้วย หมู่ที่ 6 ตำบลผาช้างน้อย อำเภอปง จังหวัดพะเยา จำนวน 51 หลังคาเรือน 51 ครอบครัว

2.3 กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายได้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1.) กลุ่มแกนนำชุมชน และชาวบ้าน เป็นกลุ่มที่สำคัญในการตอบโจทย์การวิจัยโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมตั้งแต่การร่วมศึกษาหาข้อมูลพื้นฐานของชุมชน และการเรียนรู้ร่วมกันในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

2.) กลุ่มผู้ประกอบการ มัคคุเทศก์ องค์กรรัฐ และเอกชนที่เกี่ยวข้อง เป็นกลุ่มเป้าหมายที่เป็นแรงเสริมในการผลักดันให้เกิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของชุมชน

2.4 เครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1.) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) การสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลจะใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเป็นรายบุคคล (Individual Interview) และเป็นกลุ่ม (Group Interview) ทั้งโดยใช้แบบสอบถามและไม่ใช้แบบสอบถาม ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์จะใช้ผู้สัมภาษณ์คนเดียวหรือหลายคน ในการสัมภาษณ์แต่ละครั้งจะพิจารณาความเหมาะสม และสถานการณ์ว่าจะสัมภาษณ์รูปแบบใด

1.1) สัมภาษณ์ชาวบ้านและคณะกรรมการการท่องเที่ยว รวม 20 คน โดยการสัมภาษณ์จะใช้วิธีการสัมภาษณ์คนเดียวและเป็นกลุ่ม เพื่อทราบความคิดเห็นของการจัดทัวร์แบบ VIP และความต้องการในการจัดทัวร์ครั้งต่อไปรวมถึงความพร้อมของชุมชนที่จะพัฒนาชุมชนให้ดีกว่าที่เป็นอยู่ปัจจุบันในด้านต่าง ๆ

1.2) สัมภาษณ์กลุ่มนักท่องเที่ยวทั่วไป นักท่องเที่ยวแบบ VIP ผู้ประกอบการและองค์กรที่ปรึกษา เกี่ยวกับความคิดเห็นของการจัดทัวร์ของชาวบ้าน และความต้องการให้มีการจัดการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ หลังจากทดลองทัวร์แบบ VIP รวมถึงการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

2.) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เป็นวิธีการเฝ้าดูพฤติกรรมโดยตรง และใช้เทคนิคการสังเกตที่เน้นเป็นแบบทางการและไม่เป็นทางการ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมนี้สภาพแวดล้อมเป็นตัวกำหนดรูปแบบ และกระบวนการในการทำงาน

3.) การสนทนากลุ่ม (Group Discussion) จะกำหนดกลุ่ม สถานที่ เวลา หัวข้อของการสนทนา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ได้จากกลุ่มคนที่มีความชำนาญเฉพาะเรื่อง และในแต่ละเรื่องจะต้องดูองค์ประกอบเรื่อง เวลา สถานที่ที่เหมาะสม

4.) การจัดเวทีประชุมชาวบ้าน ในการจัดเวทีจะพิจารณาความเหมาะสม ในประเด็นที่จะนำเสนอ เพื่อให้มีการระดมความคิดเห็นและมีมติที่เป็นธรรมในชุมชนเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาหมู่บ้านเพื่อรองรับการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

5.) เวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และสร้างกลไกการทำงานร่วมกับองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

6.) การทดลองฝึกปฏิบัติการทักษะด้านต่างๆ

2.5 วิเคราะห์ข้อมูล

การประมวลผล วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการตามแนวมิติทางสังคมศาสตร์วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจ

2.6 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย แบ่งเป็น 2 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1

1.) ทบทวนวรรณกรรม / เอกสารด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

2.) จัดอบรมปฏิบัติการ การพัฒนาเครื่องมือในการทำวิจัยและเตรียมความพร้อมทีมวิจัย

และแกนนำชุมชน

3.) สัมภาษณ์ผู้ประกอบการและภาคีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยว

- 4.) สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่องค์กรภาครัฐเกี่ยวกับนโยบายการท่องเที่ยวและแผนงานการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม
- 5.) สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่องค์กรภาคเอกชนเกี่ยวกับยุทธศาสตร์ กระบวนการจัดการ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม
- 6.) สอบถามข้อมูลพื้นฐานของชุมชนและข้อมูลด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม
- 7.) สัมภาษณ์วิทยากรธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนโดยร่วมกับนักวิจัยชุมชนและแกนนำชุมชน
- 8.) จัดเวทีประชุมกลุ่มเป้าหมายเพื่อระดมความคิดจากกรอบวิจัย และหากกลุ่มสนใจในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม
- 9.) จัดเวทีตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลและระดมแนวคิดเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาและพัฒนาบ้านน้ำเค

ระยะที่ 2

- 1.) คณะกรรมการการท่องเที่ยว ประชุมวางแผนเตรียมความพร้อมของชุมชน เพื่อรองรับการท่องเที่ยว
- 2.) คณะกรรมการการท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่องค์กรภาครัฐ เอกชน ประชุมเพื่อวางแผนประสานความร่วมมือกันในการดำเนินการท่องเที่ยว
- 3.) คณะกรรมการการท่องเที่ยวและนักวิจัยชุมชน ทักษะศึกษาดูงานในพื้นที่จังหวัดเชียงราย และเชียงใหม่เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม
- 4.) ดำเนินการพัฒนาสถานที่ และแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนบ้านน้ำเค
- 5.) เพิ่มทักษะในการผลิตด้านต่างๆ พร้อมทั้งเวทีติดตาม ประเมินผลการเรียนรู้
 - 5.1) อบรมเพิ่มทักษะ วิธีการผลิตผ้าปัก และการประดิษฐ์ของชำร่วยจากผ้าปัก
 - 5.2) การสาธิต เพื่อให้การเรียนรู้กระบวนการ วิธีการในการปลูกผักปลอดสารพิษ
 - 5.3) ฝึกทักษะด้านการประชาสัมพันธ์ โดยฝึกปฏิบัติจัดทำสื่อแผ่นพับและปฏิทิน
 - 5.4) อบรมมัดคุเทศก์ท้องถิ่น
- 6.) จัดทำแบบสอบถามความคิดเห็นการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมโดยชุมชนมั่ง บ้านน้ำเค-สานก้วย จำนวน 40 ชุด และแบบสอบถามความคิดเห็นของชุมชนต่อการพัฒนาชุมชน เพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

7.) ฝึกประสบการณ์การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

7.1) ฝึกประสบการณ์การจัดการท่องเที่ยว ศึกษาวัฒนธรรมประเพณีเทศกาลปีใหม่ม้ง บ้านน้ำคะ เป็นลักษณะทัวร์แบบ VIP ประกอบด้วยผู้ประกอบการ ททท. องค์การภาครัฐ-เอกชน ซึ่งมีส่วนได้ส่วนเสียกับการจัดการท่องเที่ยว และจะเป็นสื่อช่วยประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวในพื้นที่ด้วย

7.2) ฝึกประสบการณ์การจัดการท่องเที่ยวความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นลักษณะทัวร์แบบ VIP ประกอบด้วยผู้ประกอบการ ททท. องค์การภาครัฐ-เอกชน ซึ่งมีส่วนได้ส่วนเสียกับการจัดการท่องเที่ยว และจะเป็นสื่อช่วยประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวในพื้นที่

7.3) ประชุมสรุปและประเมินผลการฝึกประสบการณ์การจัดการท่องเที่ยว

8.) ประชุมสรุปทบทวนร่วมกับชุมชน องค์การที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมที่เหมาะสมกับชุมชนม้งบ้านน้ำคะ

8.1) เวทีแลกเปลี่ยนความคิดกับผู้ประกอบการ ททท. และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างความร่วมมือ และแนวโน้มในการจัดการท่องเที่ยวบ้านน้ำคะ

8.2) ศึกษาดูงานในพื้นที่อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่

8.3) ประชุมทีมงานเพื่อวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนเพื่อนำไปสู่การจัดรูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสม และนำไปสู่การปฏิบัติได้จริงในชุมชน

8.4) ประชุมร่วมกับผู้ประกอบการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อร่วมกันปรับปรุงและพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมที่เหมาะสม สอดคล้องกับชุมชนบ้านน้ำคะ-สถานก๋วยยี่งขึ้น

9. จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์

บทที่ 3

ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

3.1 ประวัติความเป็นมา

บ้านน้ำคะ-सानก้วย เป็นหมู่บ้านบริวารของบ้านปางค่าเหนือ หมู่ที่ 6 ตำบลผาซางน้อย อำเภอปง จังหวัดพะเยา กลุ่มชาติพันธุ์เป็นชาวไทยภูเขาเผ่าม้งดำหรือม้งน้ำเงิน เป็นกลุ่มที่เรียกกันในภาษาม้งว่า Hmong njua (ซัดภัย บุรุษพัฒนา, 2538 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) ในปี พ.ศ. 2488 ชาวบ้านได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานหมู่บ้านसानก้วย เพื่อหาที่ดินทำกินที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีสภาพภูมิอากาศที่ดี มีแหล่งน้ำพอเพียงแก่การทำเกษตร ระยะแรกที่ก่อตั้งหมู่บ้านเป็นลักษณะของ “ปาง” คือเป็นที่พักชั่วคราว โดยการนำของพ่อหลวงสมชาย วาริพิทักษ์ ต่อมาในปี พ.ศ. 2511 มีเหตุการณ์ทางการเมืองเกิดขึ้นโดย เป็นการสู้รบระหว่างพรรคคอมมิวนิสต์กับทหารไทย ชาวบ้านจึงต้องอพยพพลัดถิ่นไปอยู่หมู่บ้านปางหมู ในปี พ.ศ. 2513 การสู้รบกันได้ขยายมาถึงบ้านปางหมู ชาวบ้านจึงได้อพยพไปอยู่บริเวณพื้นที่ห้วยอ่วม จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2515 ได้อพยพไปอยู่บ้านปางค่าเหนือ เมื่อเหตุการณ์ได้สงบ ชาวบ้านจึงได้กลับมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านसानก้วย โดยมีประชากรจำนวน 35 หลังคาเรือน ต่อมาปี พ.ศ. 2524-25285 มีชาวบ้านบางส่วนได้ย้ายมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่บ้านน้ำคะ จำนวน 15 หลังคาเรือน หลังจากนั้นก็มีสมาชิกมาตั้งบ้านเรือนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 51 หลังคาเรือน 51 ครอบครัว (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวงบ้านน้ำคะ-सानก้วย, 2543)

3.2 ที่ตั้งอาณาเขต

บ้านน้ำคะ-सानก้วย ตั้งอยู่พิกัด 549421 ระวัง 502171 พื้นที่หมู่บ้านและพื้นที่ทำกินมีจำนวน 1.96 ตารางกิโลเมตรหรือ 1,225 ไร่ ความลาดชัน 2-30 องศา มีความสูงจากระดับน้ำทะเล 500-700 เมตร ลักษณะทางภูมิศาสตร์ พื้นที่หมู่บ้านตั้งอยู่ตามแนวเทือกเขาภูลังกา โดยมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้ (ทวีศักดิ์ ใจเปรมปรีดิ์, ม.ป.ป.)

ทิศเหนือ	ติดกับ	บ้านน้ำมิน และบ้านคะเนง ตำบลแม่ลาว อำเภอเชียงคำ
ทิศใต้	ติดกับ	บ้านปางค่าเหนือ และบ้านปางค่าใต้ ตำบลผาซางน้อย อำเภอปง
ทิศตะวันออก	ติดกับ	บ้านปางมะโอ ตำบลผาซางน้อย อำเภอปง
ทิศตะวันตก	ติดกับ	บ้านสิบสองพัฒนา ตำบลผาซางน้อย อำเภอปง

3.3 ประชากร และการศึกษา

ประชากร

ปัจจุบันมีประชากร จำนวน 51 ครอบครัว ประชากรทั้งหมด จำนวน 332 คน โดยแยกประชากรชาย จำนวน 180 คน และประชากรหญิง จำนวน 152 คน (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวงบ้านน้ำเค-सानก้วย, 2544)

การศึกษา

การศึกษามี 2 ระบบ คือ การศึกษาในระบบและนอกระบบ ดังนี้

1. การศึกษาในระบบมีเด็กนักเรียนจำนวนหนึ่งในหมู่บ้านที่เข้าเรียนในโรงเรียนบ้านใหม่ปางค่า ซึ่งเป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาเปิดสอนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3
2. การศึกษานอกระบบ มีกลุ่มผู้ใหญ่และเด็กนักเรียนที่เข้าเรียนการศึกษานอกระบบในระดับประถมศึกษา จำนวน 114 คน กลุ่มเด็กใช้เวลาเรียนในช่วงกลางวัน จำนวน 60 คน และผู้ใหญ่ใช้เวลาเรียนตอนกลางคืน จำนวน 54 คน และมีจำนวน 5 คน ที่เรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย โดยใช้เวลาเรียนวันเสาร์-อาทิตย์ และวันพุธ-พฤหัสบดี ขึ้นอยู่กับกลุ่มเลือกเรียน (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวงบ้านน้ำเค-सानก้วย, 2544) ในหมู่บ้านน้ำเค-सानก้วย มีบุคคลที่เรียนจบชั้นสูงสุด ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง สาขาการเกษตรจำนวน 1 คน (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวงบ้านน้ำเค-सानก้วย, 2543) นอกจากการเรียนหนังสือแล้วชาวบ้านได้เรียนรู้ในเรื่องของวิชาชีพที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวงให้การสนับสนุนจัดสอนวิชาชีพ และที่สำคัญคือการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมประเพณี องค์ความรู้ด้านการผลิต และการดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชนเผ่าม้งที่ยังสืบปฏิบัติกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้จากครอบครัวและสังคม

3.4 ระบบการปกครอง และภาวะผู้นำ

บ้านน้ำเค-सानก้วย เป็นหมู่บ้านบริวารของบ้านปางค่าเหนือ การปกครองจึงอยู่ในความควบคุมดูแลของผู้ใหญ่บ้านหมู่ 6 คือ นายประเสริฐ วีรกรรม โดยหมู่บ้านน้ำเคจะมีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านรักษาการแทน จำนวน 1 คน คือ นายเลาเน้ง พานผ่องเจริญ และมีสมาชิก อบต. จำนวน 1 คน คือ นายเลาช้าง วาริพิทักษ์ในอดีตระบบการปกครองของท้องถิ่นชาวม้งจะให้ความสำคัญกับหัวหน้าหมู่บ้าน ซึ่งมาจากการคัดเลือกกลุ่มผู้อาวุโสที่มาจากแซ่ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน แซ่ไหนที่มีฐานะมั่นคงและมีสมาชิกของวงศ์ตระกูลจำนวนมากก็จะได้รับเลือกให้เป็นผู้นำของหมู่บ้าน การสืบทอดตำแหน่งก็จะเลือกจากบุคคลในวงศ์ตระกูลเดียวกัน หรือลูกชายของผู้อาวุโสสูงสุด แต่ปัจจุบันการคัดเลือกผู้นำจะเป็นไปตามกฎหมายการปกครองท้องที่ พ.ศ.2475 ซึ่งมีสารตราตั้งให้มีฐานะดำรงตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้านซึ่งระบบการปกครองจะผสมผสานควบคู่กันไปแบบจารีตและแบบเป็นทางการ สิทธิทางการเมืองของหมู่บ้านในสังคมม้ง ในอดีตผู้ชายจะมีบทบาททางการเมืองมากกว่าผู้หญิง ผู้หญิงไม่มีสิทธิเข้าร่วมการประชุมยก

เว้นกรณีสามีไม่อยู่ก็สามารถไปประชุมแทนได้ แต่ไม่มีสิทธิแสดงความคิดเห็นใด ๆ ปัจจุบันระบบการปกครองจะเปิดกว้างมากขึ้น ผู้หญิงมีโอกาสทางการเมืองมากขึ้น แต่ผู้หญิงชาวม้งที่ไม่ได้เรียนหนังสือจะขาดความเชื่อมั่นและให้เกียรติกับสามี หรือผู้ชายมาก จึงไม่ค่อยกล้าที่จะแสดงความคิดเห็น สำหรับผู้หญิงที่ได้เรียนหนังสือจะกล้าแสดงความคิดเห็น และมีภาวะความเป็นผู้นำสูงในกลุ่มของผู้หญิงด้วยกัน

อำนาจการปกครอง คนม้งเชื่อว่าอำนาจเกิดจากเบื่องบน ผีฟ้าเป็นผู้ที่มีอำนาจในการออกกฎระเบียบข้อบังคับ และบัญญัติขึ้นมาให้คนในชุมชนได้ปฏิบัติสืบทอดกันมา เพื่อเป็นแนวทางในการให้ประพฤติปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสงบสุข แต่โดยความจริงผู้บัญญัติบทบัญญัตินี้ขึ้นมาคือ ผู้นำชุมชนในสมัยโบราณ เนื่องจากกลัวว่าจะไม่มีความศักดิ์สิทธิ์ คนจะไม่เคร่งครัดในการปฏิบัติหน้าที่ จึงได้สมมติขึ้นว่าผีฟ้าเป็นผู้บัญญัติขึ้นมา โดยมีกฎเกณฑ์และบทลงโทษผู้ที่ทำผิดจารีตประเพณีด้วยการปรับไหมเป็นจำนวนเงินและสัตว์เลี้ยง เพื่อนำมาเซ่นไหว้ขอขมาผีให้ยกโทษจากการทำความผิด ถ้าหากผู้ปกครองไม่สมมติว่าเป็นบัญญัติของผีฟ้าและมีบทลงโทษเช่นนี้ เกรงว่าคนในชุมชนจะไม่ให้ความยอมรับนับถือและไม่เกรงกลัวต่ออำนาจของผู้ปกครอง และเกรงว่าจะเกิดความแตกแยกกัน หากมีคนทำผิดทางอาญาผู้นำหมู่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านจะดำเนินการตามกฎหมายระเบียบข้อบังคับที่กำหนดไว้ แต่ถ้าละเมิดกฎเกณฑ์ของหมู่บ้านขึ้นรุนแรงโดยไม่สามารถยอมความกันได้ ก็จะแจ้งให้เจ้าหน้าที่อำเภอและเจ้าหน้าที่ตำรวจดำเนินคดีตามกฎหมาย กรณีความขัดแย้งระหว่างวงศ์ตระกูลเดียวกันไม่ว่าจะเป็นเรื่องอะไรก็ตาม ผู้อาวุโสในวงศ์ตระกูลมีอำนาจในการตัดสินข้อขัดแย้งได้โดยไม่ต้องส่งคดีถึงหัวหน้าหมู่บ้าน แต่ถ้าคดีร้ายแรงก็ปฏิบัติตามกฎหมายเช่นกัน

3.5 การคมนาคม

เส้นทางคมนาคมใช้ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1148 เชียงคำ-น่าน มีระยะทาง 45 กิโลเมตร จากเชียงคำถึงทางแยกเข้าสู่หมู่บ้านน้ำคะ-सानก้วย 40 กิโลเมตร เป็นถนนลาดยางที่รับผิดชอบโดยกรมทางหลวง และจากทางแยกถึงหมู่บ้านเป็นถนนลูกรัง ระยะทาง 5 กิโลเมตร การเดินทางในช่วงฤดูฝนจะลำบากเพราะถนนเฉอะแฉะและลื่น ช่วงฤดูร้อนกับฤดูหนาวถนนจะมีฝุ่นมาก นอกจากนี้ยังใช้ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1092 จากทางแยกโรงเรียนประชานุเคราะห์ บ้านสิบสองพัฒนา ตำบลผาช้างน้อย โดยแยกจากทางหลวงหมายเลข 1148 ไปยังอำเภอประมาณ 48 กิโลเมตรเป็นถนนลาดยางที่สะดวกในการเดินทาง และทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1188 จากหมวดการทางห้วยอ่วม ถึงอำเภอปางเป็นถนนดินลูกรังผ่านหมู่บ้านชาวเขาเผ่าเย้า และผ่านเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง ระยะทางประมาณ 52 กิโลเมตรและจากหมวดการทางห้วยอ่วมถึงหมู่บ้านประมาณ 16 กิโลเมตรรวมทั้งหมด 72 กิโลเมตร

3.6 การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนจะตั้งตามแนวสันเขา มีความลาดชัน 2-30 องศา ลักษณะการตั้งบ้านเรือนเป็นหย่อม ๆ การเลือกพื้นที่ตั้งบ้านเรือนจะเลือกบริเวณแนวสันเขาที่อยู่ระหว่างภูเขา 3-4 ลูก ตามความเชื่อเรื่องผีเจ้าป่าเจ้าเขา เพราะเชื่อว่าบนยอดเขามีผีป่าหรือ “ตุงเซงตุงซี” คอยให้ความคุ้มครองหมู่บ้านให้รอดปลอดภัยจากอันตรายต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น และยังช่วยดูแลรักษาผลผลิตในไร่ อีกทั้งส่งผลให้การค้าขายมีความเจริญงอกงาม ชีวิตมีแต่ความสุขสงบ ซึ่งในอดีตทุก ๆ 10-15 ปี ก็จะย้ายถิ่นฐานบ้านเรือนเพื่อหาพื้นที่ใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ในการประกอบอาชีพทางการเกษตร แต่ปัจจุบันแนวคิดนี้ได้เปลี่ยนไปตามยุคตามสมัย การปลูกสร้างบ้านเรือนจะพิจารณาความเหมาะสมของสภาพภูมิอากาศ สภาพภูมิประเทศ และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งลักษณะการปลูกบ้านจะสร้างแบบกระท่อมคร่อมดินไม่มีหน้าต่างมีแต่ประตูทางเข้าทางเดียว หลังคามุงด้วยหญ้าคาหรือไม้ไผ่ ฝาบ้านตีด้วยไม้ไผ่ ภายในบ้านโล่งมีห้องโถงจัดเป็นสัดส่วน คือ มีที่ทำอาหาร มีครกกระเดื่องเพื่อตำข้าว ที่สำคัญภายในบ้านจะสร้างหิ้งผี ซึ่งประกอบด้วยผีบรรพบุรุษ ผีเตาไฟเล็ก ผีเตาไฟใหญ่ ผีประตูบ้าน ผีห้องนอน ผีเสากลางบ้าน และผีประจำบ้านจะสร้างไว้ในห้องที่นั่งทานอาหาร ลักษณะการสร้างจะอยู่ในที่สูงกว่าศีรษะ ซึ่งผีต่าง ๆ เหล่า นี้มีหน้าที่คอยดูแลรักษา รับผิดชอบเฉพาะเขาบริเวณของตนเองเท่านั้น (ชาวบ้านน้ำเคะ-सानก้วย, 2544)

3.7 สภาพเศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจของหมู่บ้านน้ำเคะอยู่ในระดับยากจนถึงปานกลาง รายได้ของชุมชนขึ้นอยู่กับราคาของพืชผล ซึ่งส่วนใหญ่ผ่านพ่อค้าคนกลางที่เข้ามารับซื้อสินค้าทางการเกษตร แต่พืชผลที่มูลนิธิโครงการหลวงได้ให้การสนับสนุนนั้น มูลนิธิฯ จะเป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องของการตลาดให้ชาวบ้าน ทั้งนี้ในการทำเกษตรชาวบ้านประสบปัญหาภัยกับศัตรูพืชที่มารบกวนพืชไร่ ทำให้ต้องใช้สารเคมีมากทั้งสารเคมีที่ใช้ในการกำจัดวัชพืชและกำจัดแมลง นอกจากนี้ยังถูกรบกวนจากหนูป่า สัตว์ป่าบางชนิด ชาวบ้านแก้ไขปัญหามาโดยการล่าสัตว์ป่ามาเป็นอาหาร ส่วนในไร่ข้าวและข้าวโพด ชาวบ้านจะปลูกพืชผักสวนครัวไว้บริโภค เช่น พริก แตงกวา พักทอง พักเขี้ยว ถั่วแขก ถั่วฝักยาว มะเขือ ผักกาดขาว ผักกาดเขียว ผักชะอม ขิง ข่า ตะไคร้ ขมิ้น และผลไม้ ได้แก่ มะละกอ ขนุน กัลยาริ ลั่นจี่ ลำไย บางสวนก็ปลูกไม้ดอก ได้แก่ ดอกลั่นทม สำหรับสัตว์เลี้ยงได้แก่ หนู ไก่ เป็ด ซึ่งเลี้ยงไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือนและเพื่อกราบไหว้บูชาผีบรรพบุรุษและการ

จากสภาพเศรษฐกิจ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวงบ้านน้ำเคะ-सानก้วย จึงร่วมกับชาวบ้านทำการสำรวจปัจจัยที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่มีอยู่ในหมู่บ้านสรุปได้ ดังนี้ ส้วมซึม จำนวน 42 หลัง รถจักรยานยนต์ จำนวน 23 คัน รถยนต์ จำนวน 9 คัน โทร

ทัศน์ จำนวน 13 เครื่อง เครื่องกระจายเสียง จำนวน 1 เครื่อง ตู้เย็น จำนวน 2 ตู้ ราวผ้า จำนวน 2 แห่ง วัสดุข้าว จำนวน 1 โรง

3.8 ระบบสังคมและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

ระบบสังคมในครอบครัวมีลักษณะเป็นวงศ์ตระกูลและมีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมประเพณี วงศ์ตระกูลมีอิทธิพลต่อการจัดระเบียบกลุ่มทางสังคม และทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรม เป็นเครื่องเชื่อมโยงพฤติกรรมต่าง ๆ ทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจและความเชื่อ โดยโครงสร้างของวงศ์ตระกูลให้ความสำคัญกับผู้ชายเป็นผู้สืบทอดวงศ์ตระกูลแทนบิดา ส่วนลูกสาวสิ้นสุดการเป็นสมาชิกเมื่อแต่งงานไปแล้ว ตระกูลเป็นกลุ่มสังคมที่ให้ความนับถือกันอย่างแน่นแฟ้น สมาชิกในวงศ์ตระกูลเดียวกันไม่แต่งงานกัน แต่ละตระกูลแยกกันอยู่อย่างกระจัดกระจาย การสังเกตวงศ์ตระกูลสังเกตได้จากแซ่ คนที่มีแซ่เดียวกันถือเป็นวงศ์ตระกูลเดียวกัน และมีการประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อเหมือนกัน

ในอดีตชุมชนบ้านน้ำเค-सानก้วย มีวงศ์ตระกูลทั้งหมด 5 แซ่ ปัจจุบันมี 6 แซ่ ได้แก่ แซ่ว่าง แซ่ย่าง แซ่กือ แซ่ท้าว แซ่โย่ง และแซ่ซัง สาเหตุที่มีแซ่เพิ่มขึ้น เพราะกลุ่มแซ่โย่งเป็นกลุ่มที่แยกมาจากกลุ่มแซ่ซัง แต่ด้วยการสื่อสารผิดพลาดจึงทำให้เขียนโย่งเป็นซัง ปัจจุบันแซ่แต่ละแซ่จะเปลี่ยนไปใช้นามสกุล เช่น แซ่ย่าง เปลี่ยนเป็น วาริพิทักษ์ บางแซ่มีการเปลี่ยนนามสกุลแยกไปอีกหลาย ๆ นามสกุล เช่น แซ่ท้าว เปลี่ยนเป็นนามสกุลอาชาสกุล, วีรกรรม ซึ่งทำให้ระบบของวงศ์ตระกูลต้องสูญหายไป โอกาสที่วงศ์ตระกูลเดียวกันจะแต่งงานกันในอนาคตเป็นไปได้สูง (เลาซัง วาริพิทักษ์, เลาเน้ง พานผ่องเจริญ, 2544)

หน่วยรากฐานของสังคมที่เล็กที่สุดคือครอบครัว ความสัมพันธ์ในครอบครัวประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูกชาย ลูกสาวที่ยังไม่ได้แต่งงานและรวมไปถึงครอบครัวขยายที่มีญาติ ลูกสะใภ้และหลาน ๆ รวมอยู่ด้วย ผู้ที่มีอำนาจและมีบทบาทสูงสุดในครอบครัวคือ พ่อ ถือว่าเป็นผู้อาวุโสและมีความสำคัญมาก สมาชิกต้องให้ความเคารพนับถือและเชื่อฟัง เมื่อบุตรชายมีภรรยาจะต้องนำภรรยามาอยู่ด้วย อำนาจของหัวหน้าครอบครัวสิ้นสุดลงเมื่อสิ้นชีวิต เรือนหลังเดิมจะต้องให้บุตรชายคนแรกสืบทอดแทน บุตรชายคนอื่น ๆ แยกย้ายกันไปสร้างครอบครัวใหม่ในบ้านหลังใหม่ สมาชิกในหมู่บ้านจะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ตั้งแต่ครอบครัว ครัวเรือนหรือครอบครัวหนึ่ง ๆ มีสมาชิกจำนวนตั้งแต่ 5-14 คน พี่สาวหรือพี่ชายจะดูแลน้อง เลี้ยงน้อง บางครอบครัวมีลูกหัวปีท้ายปี เด็กที่มีอายุประมาณ 7-10 ปี บางคนไม่ได้เรียนหนังสือ เพราะต้องดูแลน้อง เด็กที่มีอายุ 10-15 ปี บางคนต้องเป็นแรงงานสำคัญของครอบครัว ต้องช่วยพ่อแม่ ประกอบอาชีพ สำหรับกลุ่มเครือญาติจะประกอบทำพิธีกรรมทางความเชื่อร่วมกันซึ่งให้ความสำคัญกับผู้อาวุโสมากที่สุด กรณีมีญาติอยู่ต่างถิ่นก็จะไปเยี่ยมในช่วงเทศกาลปีใหม่ม้งหรือมีงานสำคัญ ๆ ส่วนระดับชุมชนกลุ่มหนุ่มสาวจะมีความใกล้ชิดสนิทสนมกันช่วยเหลือกันในสังคมของหมู่บ้าน การใช้แรงงานเป็นกิจกรรมที่มีการช่วยเหลือกันมากที่สุด เพราะชาวม้งบ้านน้ำเค-सानก้วยมีอาชีพทำการเกษตร ทำให้มีการ

ช่วยเหลือกันในเรื่องของแรงงาน มีการเอามือเอากันจนเสร็จงาน นอกจากนี้ก็มีกิจกรรมอื่น ๆ ที่ทำร่วมกัน คือ พัฒนาหมู่บ้าน พัฒนาโรงเรียน ซึ่งชาวบ้านให้ความสำคัญกับงานพัฒนาในระดับชุมชนมาก สำหรับความสามัคคีนั้นในชุมชนจะให้ความร่วมมือกันดี นับว่าเป็นความสัมพันธ์ทางสายเลือด ความผูกพันทางด้านแรงงาน การให้ความสำคัญกับการพัฒนาหมู่บ้านและความสามัคคีของชุมชนนับว่าเป็นพลังที่สำคัญที่จะทำให้เกิดการพัฒนาด้านการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม แต่ภายในชุมชนก็มีความขัดแย้งบ้าง ส่วนมากเป็นเรื่องของความรับผิดชอบหน้าที่ จึงทำให้สมาชิกของชุมชนพิจารณาบุคคลที่มีความรับผิดชอบมาทำงานเพื่อปวงชน คนที่ขาดความเชื่อมั่นและไม่มีความรับผิดชอบจะไม่ได้ได้รับความไว้วางใจจากสมาชิกในการมอบหมายงานให้

3.9 วัฒนธรรมประเพณี

วัฒนธรรมและประเพณีของชนเผ่าม้งบ้านน้ำคะ-सानก้วย จะผูกพันกับระบบความเชื่อเรื่องภูติผีเจ้าป่าเจ้าเขาสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งจะเชื่อมโยงและเกี่ยวพันกันจนแสดงออกมาเป็นพฤติกรรม การดำเนินชีวิต และมีการถ่ายทอดผ่านพิธีกรรมทางศาสนา สภาพทางธรรมชาติก็มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมประเพณีเช่นกัน ความผูกพันระหว่างวัฒนธรรมประเพณีกับความเชื่อเรื่องผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีการสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ พฤติกรรมที่แสดงออกมาให้เห็นชัดเจน คือการกราบไหว้ การเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษและผีต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อแสดงความเคารพนับถือสักการะบูชา และวัฒนธรรมประเพณีที่โดดเด่น มีดังนี้ วัฒนธรรมการแต่งกาย วัฒนธรรมทางภาษา วัฒนธรรมการกิน ประเพณีการแต่งงาน เทศกาลปีใหม่ม้ง ประเพณีกินข้าวใหม่ และประเพณีงานศพ (ชาวบ้านน้ำคะ-सानก้วย, 2544) การดำรงชีวิตของชาวม้งตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จะให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมประเพณีต่อการดำรงสืบทอด วัฒนธรรมบางอย่างมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับยุคสมัยและบางอย่างเกือบจะสูญหายไป แต่ก็มีคนเล้าถึงความสำคัญของวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ให้ลูกหลานฟังเพื่อให้ลูกหลานได้มีความตระหนัก รักวัฒนธรรมประเพณีของเผ่าม้งให้เกิดการดำรงสืบทอดกันไปถึงลูกถึงหลานต่อไป ซึ่งการให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมประเพณีของชนเผ่าม้งนั้น จากการจัดเวทีกับกลุ่มแกนนำชุมชน (2544) ทำให้ทราบว่าชนเผ่าม้งบ้านน้ำคะ-सानก้วย ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมประเพณีในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ซึ่งการจัดกิจกรรมต้องดูความเหมาะสมของวัฒนธรรมประเพณี ไม่ใช่การปรุงแต่ง (ผลการประชุมกลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยวพะเยา, 2544) ดังจะกล่าวถึงวัฒนธรรมประเพณีที่สำคัญดังต่อไปนี้

วัฒนธรรมการแต่งกาย

ชาวม้งบ้านน้ำคะ-सानก้วย เป็นม้งดำหรือม้งน้ำเงิน มีลักษณะการแต่งกายที่แตกต่างจากชนเผ่าอื่นที่มีอยู่ในประเทศไทย ชุดประจำเผ่ามีลวดลายที่ถักทออย่างมีศิลปะและมีความสวยงาม โดยถักทอเป็นลวดลายต่าง ๆ มากมายใช้สีสดใส ดังนี้ สีแดง สีชมพู สีน้ำเงิน สีดำ สีฟ้า สีเหลือง ฯลฯ สี

สั้นต่าง ๆ เหล่านี้จะเลือกตามความชอบ แต่โทนสีหลักได้แก่ สีดำ สีน้ำเงิน สีฟ้า และสีชมพู สำหรับสีอื่น ๆ จะเป็นสีที่ใช้ตกแต่งให้เกิดความสวยงาม ผู้หญิงชาวม้งจะใช้เวลารว้างจากการทำไร่ผลิตชุดประจำเผ่า ซึ่งชุดของผู้ชายกับผู้หญิงจะมีความแตกต่างกัน

1. การแต่งกายของผู้หญิงจะสวมกระโปรงสั้นประมาณหัวเข่า ด้านหน้ากระโปรงมีสไบและผ้ากันเปื้อนยาวกว่ากระโปรงถึงข้อเท้า เสื้อเป็นเสื้อแขนยาว ด้านหน้าและปลายแขนเสื้อจะปักเป็นลวดลายต่าง ๆ

2. ผู้ชายจะสวมกางเกงขาวยาว เสื้อมีทั้งแขนสั้นและแขนยาว ปลายกางเกง และปลายแขนเสื้อแขนยาวจะปักตกแต่งด้วยลวดลายต่าง ๆ นอกจากนี้ก็จะมีเครื่องประดับตกแต่งที่ทำด้วยเงิน การประดับด้วยสิ่งของมีค่าจะขึ้นอยู่กับฐานะของแต่ละครอบครัว (ผลการประชุมกลุ่มสตรีบ้านน้ำคะ-सानก้วย, 2544)

ปัจจุบันการแต่งกายจะเปลี่ยนแปลงไปมากทั้งเด็กและผู้ใหญ่โดยนิยมหันมาแต่งกายแบบคนพื้นราบมากขึ้น สำหรับกลุ่มผู้อาวุโสบางคนก็จะแต่งกายด้วยชุดประจำเผ่า สาเหตุที่ต้องแต่งกายแบบคนพื้นเมือง เป็นเพราะชุดประจำเผ่ามีต้นทุนการผลิตสูง ใช้ระยะเวลาในการผลิตยาวนานนับเป็นปี ๆ อย่างไรก็ตาม ชาวม้งจะให้ความสำคัญกับชุดประจำเผ่ามาก โดยมีข้อตกลงร่วมกันเพื่อเป็นกฎระเบียบข้อบังคับในชุมชน ซึ่งเป็นการสืบทอดทางวัฒนธรรมการแต่งกายและการดำรงไว้ซึ่งประเพณีที่ดีงาม จึงจะกำหนดให้ทุกคนในชุมชนแต่งกายด้วยชุดประจำเผ่าในวันเทศกาลปีใหม่ม้งของทุกปี

วัฒนธรรมทางภาษา

ภาษาของเผ่าม้งมีการออกเสียงคล้ายกับภาษาจีน การเขียนใช้อักษรกับภาษาอังกฤษ แต่คำอ่านจะไม่เหมือนกัน จากการศึกษาเกี่ยวกับชาวเขา พบว่านักวิชาการหลาย ๆ ท่านมีความคิดเห็นเกี่ยวกับภาษาม้งไม่ตรงกัน (ขจัดภัย บุรุษพัฒน์, 2538) บ้างเชื่อว่าภาษาม้งเป็นภาษาที่มาจากตระกูลมอญ-เขมร (ออสโตเอเชียติก) หรือบางท่านคิดว่าจัดอยู่ในตระกูลจีน-ทิเบต

ปัจจุบันการสื่อสารของชาวม้งบ้านน้ำคะ-सानก้วย จะใช้ภาษาม้ง ภาษาไทยกลางและภาษาไทยล้านนาเป็นภาษาหลัก สำหรับภาษาที่ใช้ติดต่อสื่อสารกับคนภายในชุมชนจะใช้ภาษาม้ง แต่จะใช้ภาษาไทยกลางกับภาษาไทยล้านนากับคนภายนอกหรือองค์กรภาครัฐและเอกชนต่าง ๆ กลุ่มผู้หญิงบางคนจะมีปัญหาเรื่องของการสื่อสาร เพราะไม่เข้าใจความหมายของศัพท์บางคำ กลุ่มผู้ชาย กลุ่มเยาวชน และกลุ่มเด็กจะสามารถติดต่อสื่อสารและพูดภาษาไทยกลางได้ชัดเจน เพราะมีโอกาสได้เรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับบุคคลภายนอก โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและกลุ่มเยาวชนจะสามารถสื่อสารได้ดี เพราะมีโอกาสได้เรียนหนังสือและการเรียนรู้การสื่อสารจากโทรทัศน์ และวิทยุ (สมศักดิ์ พานผ่องเจริญ, 2544)

วัฒนธรรมการกิน

จากการสัมภาษณ์แกนนำชุมชนม้งบ้านน้ำคะ-सानก้วย พบว่า ชนเผ่าม้งเป็นชนเผ่าที่อพยพมาจากประเทศจีนแผ่นดินใหญ่ และกระจัดกระจายไปอยู่ตามที่ต่าง ๆ ทั่วโลก เช่น สหรัฐอเมริกา จีน ลาว ฯลฯ สำหรับม้งในประเทศไทย อพยพเข้ามาทางประเทศลาว การเดินทางต้องฟันฝ่าอุปสรรคนานัปการ ต้องต่อสู้ดิ้นรนกับภัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบข้าง ทำให้ชนเผ่าม้งมีสภาพวิถีการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย บนพื้นฐานของทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด การสร้างที่อยู่อาศัย อาหารการกิน เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรคจะต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงเรียนรู้การใช้ชีวิตโดยคำนึงถึงข้อจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่และสภาพของสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตของชนเผ่า วัฒนธรรมการกินก็จะมี ความเรียบง่าย ไม่ฟุ่มเฟือย การประกอบอาหารมีเครื่องปรุงไม่กี่ชนิด ได้แก่ เกลือ น้ำมันหมู และผงชูรส อาหารหลักของชาวม้ง ได้แก่ ข้าว น้ำชาและน้ำต้มร้อน ๆ ผักที่นิยมรับประทานกันมากที่สุด ได้แก่ ผักกาด ถั่วแขก ผักกูด กะหล่ำปลี แตงกวา พักทอง ยอดผักทอง พริก สำหรับสัตว์ใหญ่ ได้แก่ หมู ไก่ จะนำมาประกอบอาหารสำหรับเลี้ยงแขกผู้มาเยือนและเพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อาหารที่มีการเลี้ยงกันในวันสำคัญของชนเผ่า ได้แก่ ลาบ หลู้ กระด้าง ต้มหมู ต้มผัก และผัดผัก บนโต๊ะอาหารของชาวม้งจะมีอาหารที่รสชาติจัด ๆ มีข้าว มีน้ำต้มเพื่อไว้ชุดหรือใช้ผสมกับข้าว ชาวม้งจะไม่บริโภคน้ำมันพืช เพราะเชื่อว่าน้ำมันพืชทำให้ร่างกายไม่แข็งแรง แต่ถ้าบริโภคน้ำมันหมูจะทำให้ร่างกายมีความแข็งแรงสามารถทำงานใช้แรงงานได้ดี มีความอดทนสูง เพราะเชื่อว่าน้ำมันหมูเป็นอาหารที่ให้พลังงานมากกว่าน้ำมันพืช (ลี แซ่ฮึง, 2544)

ปัจจุบันวัฒนธรรมการกินมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก เพราะการติดต่อและการได้สัมผัสกับภายนอก การศึกษาเรียนรู้ทำให้ชาวม้งยอมรับวัฒนธรรมการกินมากขึ้น เริ่มใช้เครื่องปรุงในการประกอบอาหาร เช่น พริก ซอส น้ำปลา ซีอิ๊วขาว น้ำตาล แต่น้ำมันหมูคงเป็นอาหารที่ชาวม้งชื่นชอบ อย่างไรก็ตาม ชาวม้งผู้อาวุโสบางคนที่เคยชินกับการบริโภคแบบดั้งเดิม จะไม่ยอมบริโภคอาหารจากภายนอก ด้วยเหตุผลว่าอาหารจากภายนอกมีรสชาติเผ็ด หวาน และแปลก ๆ

ประเพณีการแต่งงาน

ประเพณีการแต่งงานของชนเผ่าม้งจะให้ความสำคัญกับผู้ชายมากกว่าผู้หญิง ผู้ชายสามารถมีภรรยาได้หลายคนและภรรยาทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน วัฒนธรรมม้งเชื่อว่าการแต่งงาน คือ การเพิ่มแรงงานในครอบครัวหรือช่วยแบ่งเบาภาระการงาน ผู้หญิงที่จะมาเป็นภรรยาไม่จำเป็นต้องสวย แต่ต้องมีความขยัน อดทน และถ้ามีบุตรด้วยยิ่งดี เพราะถือว่ามีความแข็งแรงเพิ่มขึ้นอีก สำหรับผู้หญิงโสดสามารถเลือกคู่ครองได้อย่างมีอิสระจะร่วมหลับนอนกับผู้ชายคนที่ตนพอใจได้ โดยถ้าพอใจชายคนไหนเป็นพิเศษ หญิงสาวก็สามารถไปอยู่กับผู้ชายได้โดยฝ่ายชายจะไปสู่ขอกับพ่อแม่ฝ่ายหญิงในภายหลัง กรณีของผู้ชายถ้าชอบพอหญิงสาวคนไหนถ้าถูกใจก็จะให้พ่อแม่ไปสู่ขอ ซึ่งพ่อแม่ฝ่ายหญิงจะเรียกสินสมรส โดยไม่

คำนึงถึงความพอใจของลูกค้า ซึ่งหญิงที่มีกรรมค่าสินสมรสแพงกว่าผู้หญิงที่ไม่มีกรรม เมื่อผู้หญิงมั่ง
แต่งงานแล้วต้องมีความซื่อสัตย์ต่อสามีของตน ตามจารีตประเพณีการแต่งงานของเผ่าม้งมีข้อบังคับ
กฎระเบียบที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาดังนี้ (ชาวบ้านน้ำคะ-सानก้วย, 2544)

1. ห้ามผู้ชายกับผู้หญิงที่อยู่ในวงศ์ตระกูลเดียวกันแต่งงานกันถึงแม้ว่าไม่เคยรู้จักกันมาก่อน
ก็ตามเช่น ผู้ชายแซ่ยางในจังหวัดพะเยากับผู้หญิงแซ่ยางในจังหวัดเชียงใหม่พบกันและชอบพอกันจะต้อง
ถามถึงชื่อ แซ่ก่อน ถ้าทราบว่าเป็นแซ่เดียวกันก็คบกันแบบเครือญาติ เพราะคนแซ่เดียวกันถือว่าเป็นคน
ในวงศ์ตระกูลเดียวกัน นับถือผีบรรพบุรุษเดียวกัน ฉะนั้นจะไม่แต่งงานกัน (วัลยา แซ่ยาง, 2544)

2. กรณีแต่งงานกับผู้หญิงหม้าย ต้องแต่งงานกับหญิงหม้ายที่ไม่ใช่ภรรยาของพ่อ คือ
ภรรยาที่นอกเหนือจากแม่ แต่ถ้าเป็นภรรยาของพี่ชายหรือน้องชายไม่มีข้อห้าม แต่ผู้หญิงต้องสมัครใจ
และเต็มใจ (สมศักดิ์ พานผ่องเจริญ, 2544)

3. ถ้าผู้ชายแต่งงานกับหญิงสาวที่เป็นเครือญาติของฝ่ายแม่ถือเป็นสิ่งที่ดี เป็นค่านิยมของ
เผ่าม้ง และถ้าผู้หญิงสาวม้งจะแต่งงานกับเครือญาติของแม่ถือเป็นสิ่งที่ดีไม่มีข้อห้ามเช่นกัน เพราะถือว่า
ไม่ใช่วงศ์ตระกูลเดียวกัน นับถือผีบรรพบุรุษต่างกัน (สมศักดิ์ พานผ่องเจริญ, 2544)

4. การแต่งงานเกิดขึ้นภายหลังที่ผู้ชายกับผู้หญิงอยู่ด้วยกันแล้ว อาจเป็นระยะเวลาเป็น
เดือนหรือเป็นปี เมื่อผู้ชายพร้อมก็จะมาสู่ขอกับพ่อแม่ฝ่ายหญิง การเรียกสินสมรสก็เป็นหน้าที่ของพ่อแม่
ฝ่ายหญิง ซึ่งจะเรียกเท่าไรนั้นก็ดูตามความเหมาะสมและความพอใจ ในกรณีที่หญิงมีกรรมการเรียกสิน
สอดจะแพงกว่าหญิงที่ไม่มีกรรม ปัจจุบันการเรียกสินสมรสจะขึ้นอยู่กับความเห็นของพ่อแม่ฝ่ายหญิง
โดยไม่ยึดติดกับการตั้งกรรมหรือไม่ตั้งกรรม (สมศักดิ์ พานผ่องเจริญ, 2544)

5. หากผู้หญิงที่คนใดที่แต่งงานแล้ว ประพฤติตนไม่เหมาะสมกับหน้าที่ภรรยาที่ดี เช่น
นอกใจสามี ขี้เกียจ ไม่มีความอดทน สามีมีสิทธิขอหย่ากับภรรยาได้ หรือถ้าสามียังรักภรรยาอยู่ก็จะ
เตือนภรรยาก่อน 3 ครั้ง ถ้ายังไม่ปรับปรุงตนเองสามีก็จะขอหย่าโดยที่ภรรยาไม่มีสิทธิเรียกร้องทรัพย์สิน
ใด ๆ ทั้งสิ้น ถ้ามีลูกก็ตกลงกันระหว่างทั้งสองฝ่าย สำหรับข้ออ้างที่เป็นที่ยอมรับและเป็นสาเหตุของการ
หย่าได้ คือ หญิงไม่ซื่อสัตย์และหนีตามผู้ชาย (สมศักดิ์ พานผ่องเจริญ, 2544)

6. การปรุงอาหารในการประกอบพิธีกรรมการแต่งงานจะไม่ใช้พริกเป็นส่วนประกอบอาหาร
เพราะพริกนั้นมีรสชาติที่เผ็ดและร้อน เชื่อว่าการปรุงอาหารที่มีรสชาติที่เผ็ดนั้น จะทำให้คู่ชีวิตอยู่ด้วยกัน
อย่างไม่สงบสุข มีแต่เรื่องร้อนกรุ่นใจ ต้องปรุงอาหารที่มีรสชาติจืด คือ ต้มหมู (สมศักดิ์ พานผ่อง
เจริญ, 2544)

เทศกาลปีใหม่ม้ง

ปีใหม่ม้ง ตรงกับวันขึ้นหนึ่งค่ำเดือนหนึ่ง จัดขึ้นช่วงเดือนธันวาคมของทุกปี ตามข้อบังคับของจารีตประเพณีสมาชิกทุกคนที่อยู่ในหมู่บ้านหรือไปทำงานต่างแดนทั้งใกล้และไกล ต้องกลับมาร่วมพิธีกรรมสำคัญโดยเข้าร่วมพิธีกรรมใน 3 วันแรกของการจัดงานปีใหม่ม้ง เนื่องจากเป็นวันที่ทำพิธีเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษ ผีเจ้าที่เจ้าทางที่ให้ความคุ้มครองดูแลหมู่บ้านตลอดทั้งปี พร้อมทั้งการบนบานศาลกล่าวให้ผีเจ้าที่เจ้าทางให้ความคุ้มครองดูแลหมู่บ้านในปีต่อไป การจัดกิจกรรมปีใหม่ม้งจะจัดประมาณ 3-7 วัน แล้วแต่ความพร้อมของชุมชนและการไปเยี่ยมบ้านเพื่อนบ้านและเครือญาติที่มาจากแดนไกล การจัดเตรียมเพื่อการประกอบพิธีกรรม เทศกาลปีใหม่ มีดังนี้

1. ก่อนการประกอบพิธีกรรมปีใหม่ ต้องจัดเตรียมข้าวของ อาหาร เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ซึ่งอาหารที่มีความสำคัญมาก คือ ข้าวสาร ไก่ ไข่และขนมข้าวปุกซึ่งจะใช้ในการเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษและผีบ้านผีเรือน มีการฆ่าหมูเพื่อเซ่นไหว้ผีทรงเน้งโดยเรียกขวัญข้าว พิธีไร่ให้ร่วมพิธีกรรมและเลี้ยงผีบรรพบุรุษ ที่สำคัญข้าวปุกที่ใช้ทำเป็นขนมจะต้องเป็นข้าวใหม่ที่เพิ่งเก็บเกี่ยวในปีนั้น

2. วันส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ กลุ่มญาติพี่น้องจะทำพิธีปิดเป่าสิ่งที่ไม่ได้ออกไปจากหมู่บ้าน ในพิธีมีต้นหนาม ใบไม้ ซึ่งมัดด้วยผ้าสีแดงเพื่อล้างประตูบ้าน เมื่อฤกษ์ดีแล้วก็จะทำพิธีโดยการปิดเป่าและกวาดสิ่งไม่ดีให้ออกไปจากบ้าน พอเสร็จพิธีก็นำต้นหนามและใบไม้ที่มัดด้วยผ้าสีแดงไปไว้ที่ลำห้วย (ฮ้าง) เพื่อนำสิ่งที่ไม่ดีไปทิ้ง

3. วันขึ้นหนึ่งค่ำ หรือวันปีใหม่จะประกอบพิธีกรรม 3 วันแรก คือ เริ่มจากวันขึ้นหนึ่งค่ำโดยจะมีพิธีรดน้ำดำหัวขอพรจากญาติผู้ใหญ่ วันที่สองจะทำพิธีเคารพผีบรรพบุรุษและทำความสะอาดฮวงจุ้ยเพื่อเป็นการขอพรจากผู้ล่วงลับไปแล้ว วันที่สามจะมีการเลี้ยงผี เพื่อส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ พิธีกรรมก็จะมีการเล่นต่าง ๆ เช่น โยนลูกช่วง ตีลูกช่วง ฟ้อนรำแบบม้ง รำดาบ ตีชนไก่ การเล่นนี้จะเล่นกี่วันก็ได้ ตามแต่จำนวนคนหากคนในหมู่บ้านหรือคนที่มาเยี่ยมมีจำนวนมากก็จะเล่นหลาย ๆ วัน ช่วงปีใหม่เป็นเทศกาลที่เปิดโอกาสให้หนุ่มสาวในหมู่บ้านได้เลือกคู่ครอง และยังถือโอกาสไปเยี่ยมญาติที่อยู่ต่างหมู่บ้าน อำเภอ ต่างจังหวัด และต่างประเทศ

ประเพณีกินข้าวใหม่

การกินข้าวใหม่ของชาวม้งเป็นประเพณีที่จัดขึ้นตามความเชื่อที่ให้ความเคารพต่อผีบรรพบุรุษ ผีเจ้าที่ผีเจ้าทาง การปลูกข้าวแต่ละครั้งต้องทำพิธีเซ่นไหว้บนบานศาลกล่าวผีเจ้าที่ผีเจ้าทางให้ดูแลคุ้มครองและช่วยให้ผลผลิตในไร่มีความอุดมสมบูรณ์ หลังจากเก็บเกี่ยวพืชไร่เสร็จแล้วก็ทำพิธีกับนโดยใช้ไก่ตัวผู้ 1 ตัว ตัวเมีย 1 ตัว เหล้า 1 ขวด และเชื้อมหอม ผี ฝูอาวูโส ญาติสนิท เพื่อนบ้านมาร่วมพิธีกรรม หลังจากประกอบพิธีกรรมเสร็จก็จะรับประทานอาหารร่วมกัน การกินข้าวใหม่ตรงกับเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคมของทุกปี (ว่าง วารวิทักษ์, 2544) สำหรับชาวโศดหากเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วก็จะประกอบพิธี

กรรมการกำบน เพื่อเลี้ยงขอบคุณผีเจ้าที่เจ้าทางที่ดูแลผลผลิตในไร่ เช่นเดียวกับข้าวไร่ เพียงแต่ไม่มีประเพณีการกินเหมือนข้าว

ประเพณีจัดงานศพ

งานศพเป็นพิธีกรรมที่ชาวม้งให้ความสำคัญมาก ถ้ามีคนตายในหมู่บ้านจะมีการยิงปืนขึ้นท้องฟ้าจำนวน 3 นัด เพื่อแจ้งให้คนในชุมชนทราบ เสื้อผ้าที่สวมใส่ให้กับคนตายจะเน้นผ้าที่ย่อยสลายง่าย ส่วนใหญ่เป็นผ้าดิบและสานรองเท้าใบกล้วยเพื่อให้สวมใส่ในภพหน้า การประกอบพิธีกรรมที่สำคัญ หมอผีจะทำพิธีสวดขึ้นนำทาง และเล่าเรื่องราวในอดีตตามตำนานสร้างโลก สร้างฟ้า สร้างแผ่นดิน สร้างสรรพสิ่งบนโลกมนุษย์และบอกให้รู้ว่าทำไมมนุษย์ถึงมีการเกิดแก่เจ็บตาย และชี้ทางให้ผู้ตายเดินทางไปหาบรรพบุรุษ ในการสวดขึ้นนำทางนี้จะให้เงินแก่ผู้ตายเพื่อนำไปจ่ายค่าหนี้สินให้เจ้าที่เจ้าทางที่เคยอาศัยอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ และชี้ทางให้ผู้ตายแก้ความเจ็บป่วย นอกจากนี้มีการฆ่าไก่เพื่อให้เป็นเพื่อนร่วมเดินทาง และพิธีกรรมที่สำคัญอีกพิธีกรรมหนึ่งได้แก่ การเป่าแคน การตีกลองเพื่อแสดงความเสียใจและรำลึกถึงบุคคลที่เสียชีวิตไป (เลาเน้ง พานผ่องเจริญ และสมศักดิ์ พานผ่องเจริญ, 2544)

วันเข้าพรรษา

วันเข้าพรรษาของชนเผ่าม้งถือเป็นวันเข้ากรรมระดับเครือญาติ ซึ่งจะตรงกับวันที่ 7, 17, 27 เดือนกรกฎาคมของทุกปี ชาวม้งจะเข้าพรรษาไม่พร้อมกัน แต่มีกฎร่วมกันระดับสังคมว่า ตระกูลหรือกลุ่มแซ่เดียวกันจะต้องเข้าพรรษาพร้อมกัน ซึ่งบางครอบครัวเข้าพรรษาที่บ้านของตนเองหรือไปเข้าพรรษาร่วมกันที่บ้านของผู้อาวุโสสุดของตระกูลก็ได้แล้วแต่ข้อตกลงร่วมกันของสมาชิกในวงศ์ตระกูล โดยให้เลือกวันใดวันหนึ่ง กรณีเช่น แซ่ท้าว เลือกลงเข้าพรรษาวันที่ 17 ดังนั้นกลุ่มแซ่ท้าวในหมู่บ้านจะต้องเข้าพรรษาพร้อมกัน โดยวันที่ 16 จะมีการฆ่าหมู ฆ่าไก่ เพื่อเลี้ยงผีบรรพบุรุษและเจ้าของวันที่ 17 ก็จะทำพิธีกรรมโดยเชิญหมอผีมาประกอบพิธี หลังจากประกอบพิธีกรรมเสร็จแล้วก็จะเรียกผู้อาวุโสในหมู่บ้าน และเพื่อนบ้านมาร่วมรับประทานอาหารและที่สำคัญวันเข้าพรรษา ชาวม้งจะมีข้อห้ามไม่ให้จับของมีคม และห้ามฆ่าสัตว์ทุกชนิด (ชาวบ้านน้ำคะ-सानก้วย, 2544)

ศาสนา ความเชื่อ และการเคารพนับถือ

คนม้งมีความเชื่อเกี่ยวกับผีเจ้าที่เจ้าทาง ผีบรรพบุรุษและเชื่อเรื่องเทพเจ้าสูงสุด เพราะการดำรงชีวิตจะให้ความสำคัญกับวงศ์ตระกูลมาก และมีการสักการะบูชาการประกอบพิธีกรรมเพื่อแสดงความเคารพ ซึ่งสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยจะแยกการประกอบพิธีกรรมตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับวงศ์ตระกูลและระดับชุมชน ดังนี้ (เลาจู แซ่ยาง และประเสริฐ วีรกรรม, 2544)

1. ความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษและผีบ้านผีเรือน จะประกอบพิธีกรรมเฉพาะครัวเรือนโดยเชิญหมอผีประจำหมู่บ้านมาเป็นผู้ดำเนินการทำพิธีเรียกวิญญาณ ให้มาร่วมรับประทานอาหารและร่วมดื่ม เพื่อต้องการให้ผีบรรพบุรุษช่วยคุ้มครองดูแลรักษาลูกหลาน และให้ลูกหลานประสบความสำเร็จในชีวิต หน้าที่การงาน การเลี้ยงผีบรรพบุรุษทำกันตลอดทั้งปี ซึ่งการเลี้ยง การเซ่นไหว้จะมีการฆ่าสัตว์เพื่อประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่การเลี้ยงฉลองในหมู่บ้าน การเก็บเกี่ยวพืชผลในไร่ การจัดงานตามประเพณีต่าง ๆ เช่น เทศกาลปีใหม่ ไปทำงานต่างประเทศ รวมถึงการไปเที่ยวต่างบ้าน หรือไปเยี่ยมญาติต่างถิ่น การเลี้ยงผีบรรพบุรุษนั้น เห็นได้ชัดเจนจากการเลี้ยงผีวัว ซึ่งเป็นความเชื่อที่ต้องฆ่าวัวเพื่อเลี้ยงผีบรรพบุรุษหรือวิญญาณบรรพชนอันแสดงให้เห็นถึงความออกตัญญูของลูกชายที่สืบเชื้อสายจากพ่อแม่ เพราะความเชื่อที่ว่าวิญญาณของพ่อแม่จะกลับมาหาลูกเพื่อเก็บค่าเลี้ยงดู ค่าน้ำนม และซ่อมแซมบ้านที่เสื่อมโทรม สำหรับผีบ้านผีเรือนนั้นเกิดจากความเชื่อที่ว่าผีบ้านผีเรือนให้ความคุ้มครองปกป้องรักษาและช่วยเหลือให้สามารถทำมาหากินและประกอบอาชีพได้โดยปราศจากศัตรูมีแต่ความเจริญรุ่งเรือง ซึ่งผีบ้านผีเรือนจะอาศัยอยู่ตามสถานที่บริเวณบ้านเรือนต่าง ๆ โดยมีบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกัน ดังนี้

- 1) ซื่อกั้ง เป็นผีที่คอยคุ้มครองดูแลสมาชิกและสิ่งของภายในบ้าน
- 2) ตร้างโจ่งจาง เป็นผีที่คอยดูแลที่นอนจะอยู่ในห้องนอน
- 3) ตร้างขอโจ่ง คอยดูแลประตูบ้าน ไม่ให้สิ่งชั่วร้ายเข้ามาในบ้าน
- 4) ผีเตาไฟเล็กหรือตร้างขอจู คอยดูแลเรื่องการทำมาหากิน การหุงหาอาหารในห้องครัว
- 5) ผีเตาไฟใหญ่ หรือตร้างเข้าจู มีหน้าที่เหมือนผีเตาไฟเล็ก
- 6) ตร้างเน่งหรือผีทรง เป็นหิ้งผีที่มีไว้ในบ้านของหมอผีเท่านั้น
- 7) ร้างโซ้วหรือหิ้งผียาสมุนไพร ช่วยดูแลการรักษาความเจ็บไข้ได้ป่วยของสมาชิกในครัวเรือน
- 8) ผีฟ้า เป็นผีที่รับบนบานศาลกล่าวซึ่งจะมีบางแซ่เท่านั้น
- 9) ผีบรรพบุรุษ หรือผีวัว อาศัยอยู่กลางบ้านเรือน เป็นวิญญาณของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว

2. ผีเจ้าที่เจ้าทางหรือผีเจ้าป่าเจ้าเขา ผีเจ้าที่เจ้าทางเป็นผีที่คอยให้ความคุ้มครองดูแลสถานที่อยู่อาศัยของหมู่บ้าน ดิน น้ำ ป่า รวมถึงฮวงจุ้ย ซึ่งการประกอบพิธีกรรมระดับชุมชนจะบนผีเจ้าที่เจ้าทางให้คุ้มครองดูแลรักษา หากจะเพาะปลูกพืชผักในไร่นาเพื่อให้คุ้มครองดูแลรักษาพืชผักในไร่ให้มีความเจริญงอกงามได้ผลผลิตดี

3. ผีฟ้า ความเชื่อและความเคารพเรื่องผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ถูกปลูกฝังมาตั้งแต่บรรพบุรุษ การเลี้ยงการเซ่นไหว้จึงเป็นเรื่องสำคัญ การประกอบพิธีกรรมก็ต้องทำถูกต้องตามประเพณีที่ปฏิบัติกันบนโลกมนุษย์ ชาวมังเชื้อกันว่าคนเราเมื่อตายไปแล้วก็ได้ไปอยู่ในดินแดนที่สงบสุข ซึ่งเป็นดินแดนที่มีเทพเจ้า

อาศัยอยู่ ชาวม้งได้แบ่งดินแดนออกเป็นสองแห่ง คือ ดินแดนแห่งความดี คือ สวรรค์ และดินแดนแห่งความชั่ว คือ นรก ขณะที่มนุษย์ยังมีชีวิตอยู่หากปฏิบัติตนดีเมื่อตายไปได้ไปอยู่สวรรค์ ซึ่งมีผีฟ้าคอยคุ้มครองดูแลรักษาอยู่ในดินแดนแห่งนี้ หากปฏิบัติชั่วก็ได้ไปอยู่นรก ซึ่งมียมบาลคอยดูแลคุ้มครองอยู่ (ว่าง วาริพิทักษ์, 2544)

ความเชื่อเรื่องผีนี้ ชาวม้งจะแสดงออกมาโดยการประกอบพิธีกรรมที่ยึดถือเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา โดยจะปฏิบัติกันตั้งแต่ระดับครัวเรือนจนถึงระดับชุมชน พิธีกรรมที่ปฏิบัติกัน มีดังนี้ (ประจักษ์ วาริพิทักษ์, สมศักดิ์ พานพ่องเจริญ และอัทธนี วาริพิทักษ์, 2544)

3.1 พิธีกรรมเรียกขวัญ คนม้งเชื่อกันว่ามนุษย์เรานั้นมีขวัญ 3 ขวัญ เมื่อเกิดมาหมอผีจะทำพิธีเซ่นไหว้โดยฆ่าหมู และไก่ เพื่อเรียกขวัญให้เข้าร่างกายทั้ง 3 ขวัญ เมื่อขวัญเข้ามาในร่างกายเด็กครบทั้งหมดยกจะตั้งชื่อให้เด็กคนนั้น แต่ถ้าทำพิธีแล้วขวัญยังหายไปและไม่ยอมเข้าร่างกายจะทำให้เด็กไม่สบาย หรือถึงแก่ชีวิตได้ นั่นคือถ้าหากขวัญแยกออกจากกันแสดงว่าคนนั้นสิ้นชีวิตแล้ว ขวัญทั้ง 3 ก็จะแยกกันไปอยู่ที่สวรรค์ นรก และสรวงจัญ

3.2 พิธีกรรมอยู่กรรม (ใจ) เป็นการหลีกเลี่ยงความเจ็บป่วย หมู่บ้านชาวม้งนั้น ถ้าครอบครัวใดที่เจ้าของบ้านรู้สึกที่ไม่สบายก็จะเชิญหมอผีมาทำพิธีลงผีหรือฮั่วเน้ง ถ้าหมอผีทราบสาเหตุของการเจ็บไข้ได้ป่วยแล้วก็จะให้สมาชิกทุกคนภายในบ้านอยู่กรรมหรืออยู่ใจ สมาชิกทุกคนจะเก็บตัวอยู่แต่ในบ้านไม่ออกไปไหนจะปิดประตูบ้านและมีสัญลักษณ์ คือ “ตะแหว” แหวนอยู่ชายคาบ้าน เพื่อให้สมาชิกในชุมชนและคนภายนอกได้รับรู้ว่า บ้านนี้กำลังอยู่กรรม โดยกำหนดระยะเวลาของการอยู่กรรมไว้ 1-3 วันแล้วแต่กรณี ถ้าหากสมาชิกในครัวเรือนทำผิดกฎเกณฑ์ไม่ปฏิบัติตามที่กำหนดไว้ ผีสามมารถเอาขวัญ (ปลี) ของคนที่ไม่สบายไปได้ ซึ่งจะทำให้อาการที่เป็นอยู่ก่อนหน้านี้ทรุดหนักกว่าเดิม ตามธรรมเนียมของชาวม้ง ถ้าหากบ้านใดอยู่กรรมแล้ว บุคคลภายนอกเข้ามาเยี่ยมโดยไม่รู้ความหมายของตะแหวที่แขวนไว้ เจ้าของบ้านจะปรับผู้มาเยี่ยมตามธรรมเนียม เป็นเงินจำนวน 500 บาทขึ้นไป หรือปรับเป็นสัตว์เลี้ยงเพื่อนำไปประกอบพิธีกรรมหลังจากอยู่กรรมตามระยะเวลาที่กำหนดแล้ว เหตุผลที่ต้องปรับเพราะเชื่อว่าแขกที่มาเยี่ยมได้พาผีมาด้วยและจะมาเอาขวัญของคนป่วยไป

3.3 พิธีกรรมผีว่ว (Nyujdab) การประกอบพิธีกรรมจะทำกี่ครั้งก็ได้แล้วแต่ความเชื่อ พิธีกรรมผีว่วเป็นพิธีกรรมที่ลูกชายพึงปฏิบัติต่อวิญญาณบรรพบุรุษ โดยมีการฆ่าวัวเพื่อเซ่นไหว้แสดงความกตัญญูที่พ่อแม่ได้เลี้ยงดู และเป็นค่าน้ำนมที่หล่อเลี้ยงชีวิตให้เติบโตมาจนถึงปัจจุบัน

3.10 ทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่บ้านน้ำเค-सानก้วย มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม การให้ความเพลิดเพลินกับนักศึกษาและนักท่องเที่ยว ซึ่งทรัพยากรแต่ละประเภทก็ให้คุณประโยชน์ต่างกัน พื้นที่บ้านน้ำเค-सानก้วยมีทรัพยากรธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

ขอบเขตของหมู่บ้านพื้นที่ทำกินและพื้นที่ป่า

ขอบเขตของหมู่บ้าน พื้นที่ทำกินและพื้นที่ป่ารวมทั้งหมด 12,412.5 ไร่ หรือ 19.86 ตารางกิโลเมตร แยกเป็นพื้นที่หมู่บ้าน และพื้นที่ทำกิน 1,225 ไร่ หรือ 1.96 ตารางกิโลเมตร เป็นพื้นที่ป่า 11,187.5 ไร่ หรือ 17.90 ตารางกิโลเมตร (แผนที่ ที่ 2) พื้นที่ทั้งหมดมีทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่ สมุนไพร ต้นไม้ ดิน น้ำ ถ้ำ สัตว์ป่าและมีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ ได้แก่ ดอยภูลังกา น้ำตกจำนวน 7 แห่ง ถ้ำจำนวน 4 แห่ง นอกจากนี้ยังมีแหล่งท่องเที่ยวที่อยู่รอบ ๆ หมู่บ้านอีกหลายแห่ง ได้แก่ ภูลังการีสอร์ท น้ำตกภูลังกา ถ้ำสะเก็น ถ้ำหลวง และยังมีหมู่บ้านชาวไทยภูเขาเผ่าเย้าหรือเผ่าเมี่ยนเป็นชนเผ่าที่มีวัฒนธรรมประเพณีที่โดดเด่นอีกชนเผ่าหนึ่ง

ประเภทของทรัพยากรธรรมชาติ

1. สภาพป่าและป่าไม้ สภาพป่าอยู่บนพื้นที่ ที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเล 400-1,700 เมตร มีสภาพภูมิอากาศที่ดี ฝนตกชุกมีปริมาณน้ำฝน 1,400-1,600 มิลลิเมตร/ปี สภาพป่ามีหลายประเภท และมีต้นไม้หลากหลายชนิด ได้แก่ (ศิริชัย ปาลา, ม.ป.ป. ไม่ปรากฏเลขหน้า)

1.1 ป่าดิบเขา เป็นป่าที่ค่อนข้างทึบ มีไม้ขนาดใหญ่และขนาดกลางขึ้นทั่วไป มีอากาศชุ่มชื้นและเย็นตลอดทั้งปี ชนิดของพรรณไม้ ได้แก่ ไม้ตระกูลก่อต่าง ๆ นมวัว เสี้ยวดอกขาว ปอ ยาง ยมหิน ยางปาย จำปีป่า เฟิร์นต่าง ๆ เตาร้าง ผักกูดป่า ต้นไผ่ไร่กอ ไผ่เถาวัลย์หรือไผ่เลื้อย

1.2 ป่าดิบแล้ง ป่าประเภทนี้ขึ้นบริเวณลุ่มน้ำชั้น 1 และชั้น 2 บริเวณหุบเขาและไหล่เขา ซึ่งในฤดูร้อนมีความชื้นน้อย อากาศค่อนข้างร้อน และมีการผลัดใบ ชนิดของพรรณไม้ ได้แก่ ไม้ยางขาว ไม้ตะแบก ยมหิน ก่อ จีวป่า มะขามป้อม ประดู่ มะกอก มะค่าโมง ไผ่ป่า

1.3 ป่าเบญจพรรณ เป็นป่าที่ขึ้นในพื้นที่ที่มีความลาดชันน้อย ลักษณะแห้งแล้ง มีการผลัดใบในฤดูร้อน ลักษณะเป็นป่าโปร่ง มีพรรณไม้หลายชนิดทั้งขนาดเล็กขนาดใหญ่ มักจะเกิดไฟไหม้ในฤดูร้อน พรรณไม้สำคัญได้แก่ ประดู่ ตะแบก รกฟ้า รัง แดง เพกา จีวป่า สัก ยอป่า ตะคร้อ และที่สำคัญมีดอกไม้ที่งดงาม 2 ชนิด คือ บ้างฮูจ้าง และบ้างเหล่าฮู (ชื่อเฉพาะของท้องถิ่น)

สภาพพื้นที่ป่าแต่ละประเภทมีทรัพยากรหลากหลายชนิดดังกล่าวมาข้างต้น แต่ทรัพยากรที่โดดเด่น คือสมุนไพรซึ่งชาวบ้านนำมาใช้ในการรักษาโรคแต่ละชนิดตามวิธีของภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยทำเป็น

ยาต้มดื่มหรือบดละเอียดเพื่อเป็นยาสมานแผล บางชนิดใช้ในการรักษาโรคกระเพาะ โรคเบาหวาน ปวดท้อง แก่ปวดประจำเดือน ฯลฯ สมุนไพรในป่ามีประมาณ 50 กว่าชนิด เช่น ไม้ไร่ก่อ ต้นยางเหลือง รากมัน ยอดแดงยอดเขียว โสม จือเลาเก๊า (ชื่อเฉพาะท้องถิ่น) และรากมะเขือ สมุนไพรบางชนิดนำมาปรุงเป็นอาหารได้ ตัวอย่าง สมุนไพรที่ชาวม้งใช้สรรพคุณรักษาโรคต่างๆ ดังนี้ (เลาจู แซ่ย่าง, เลาท้าว แซ่ไซ่ง และสมศักดิ์ พานผ่องเจริญ, 2544)

- ไม้ไร่ก่อ มีลักษณะเด่น คือ เป็นไม้ที่ขึ้นโดดเด่นต้นเดียว ไม่มีกอเหมือนไม้ทั่วไป เป็นสมุนไพรที่ใช้แก่น้ำร้อนลวก โดยใช้เปลือกแห้งมาเผาแล้วเอาขี้เถ้าทาแผลที่ถูกน้ำร้อนลวก ไม้ไร่ก่อนี้พบมากในบริเวณน้ำตกที่ 4

- ต้นยางเหลืองเป็นสมุนไพรที่ใช้ผสมดินเพื่อเพิ่มน้ำหนักของดิน โดยจะกรีดยางที่ลำต้นหรือนำเอายางที่ใบ มาผสมกับดินแล้วนำไปต้ม ตากไว้เพื่อใช้เป็นยารักษาโรคแก้ปวดหลัง ปวดเอว พบมากบริเวณน้ำตกที่ 2 โดยเฉพาะพื้นที่ป่าดิบแล้ง

- รากมัน เป็นสมุนไพรแก้ไข้ แก้หนาว โดยใช้รากต้มน้ำดื่ม พบมากในบริเวณป่าโดยทั่วไปโดยเฉพาะป่าเบญจพรรณ

- ยอดเขียวยอดแดง ใช้แก้ปวดฟัน จะใช้ส่วนใดก็ได้นำมาต้มน้ำดื่ม จะพบมากในบริเวณถ้ำและหน้าผา

- ผื่น เป็นสมุนไพรแก้ปวดหลัง ปวดเอว กรีดเอายางจากหัวดอกผื่น นำมาตากแห้งแล้วนำไปต้ม จะเก็บไว้ได้นานมาก หากไม่ต้มจะเก็บไว้นาน 2-3 ปี พบในสวนของชาวบ้าน ซึ่งจะปลูกไว้เพียงพอกำกับการรักษา

- โสม เป็นสมุนไพรบำรุงร่างกาย วิธีการใช้จะดองหรือต้มน้ำก็ได้ ส่วนใหญ่ผู้ชายมักจะใช้ดองกับเหล้าไว้ดื่ม พบมากในบริเวณป่าดิบแล้ง

- จือเลาเก๊า เป็นสมุนไพรแก้ปวดประจำเดือน ใช้ทุกส่วนของต้นจือเลาเก๊ามาต้มน้ำดื่ม ต้นจือเลาเก๊ามีความสูงประมาณ 2 เมตร พบในบริเวณป่าทั่วไป โดยเฉพาะป่าเบญจพรรณ

2. สัตว์ป่า พื้นที่ป่าบ้านน้ำเค มีสัตว์ป่ามากมายหลายชนิด ได้แก่ เลียงผา กระรอกบินใหญ่ ชะมดเขียด บ่าง เม่นใหญ่ แมวดาว ลิงวอก ลิ่น เสือลายเมฆ หมิซอ ไก่ฟ้า อีเก้ง หมิควาย ซึ่งอีเก้งและไก่ฟ้าจัดเป็นสัตว์ป่าคุ้มครองประเภท 2 (ศิริชัย ปาลา, ม.ป.ป.)

3. ดิน ลักษณะของดินเป็นดินที่ค่อนข้างลึกถึงดินตื้น มีเนื้อดินร่วนปนกรวด และดินบางแห่งเนื้อดินสีดำนแดง ดินเหนียวปนกรวดมีการระบายน้ำดี ดินส่วนใหญ่เป็นกรวด ชาวบ้านจะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดิน คือ การทำการเกษตร โดยพื้นที่สูงใช้ปลูกข้าวโพด ข้าว อาโวคาโด มะคาเดเมีย และทำสวนลิ้นจี่ พื้นที่ราบจะปลูกกะหล่ำ หอมญี่ปุ่น และทำสวนลิ้นจี่

4. แหล่งน้ำ แหล่งน้ำสำคัญในหมู่บ้านมีทั้งหมด 4 แห่ง คือ ห้วยน้ำเค ประปาภูเขา อ่างเก็บน้ำและถังเก็บน้ำขนาดใหญ่ ซึ่งแหล่งน้ำทั้งหมดนี้ชาวบ้านใช้ประโยชน์ในการทำเกษตร การอุปโภค

บริเวณ ห้วยน้ำจะเป็นแหล่งน้ำสายหลักที่มีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาผีปันน้ำ ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำยม อันเป็นแม่น้ำสายหลักของภาคเหนือที่ไหลรวมกับแม่น้ำวังและแม่น้ำน่านที่บ้านเกยชัย อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์ และไหลรวมกับแม่น้ำปิงที่ปากน้ำโพ รวมกันเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา ฉะนั้นแม่น้ำจะจึงเปรียบเสมือนสายธารเล็ก ๆ ที่รวมก่อกำเนิดและหล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนในพื้นที่แผ่นดินไทยอีกแห่งหนึ่ง

3.11 แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของหมู่บ้าน

1. ดอยภูลังกา เป็นภูเขาที่สูงที่สุดของเทือกเขาผีปันน้ำ มีความสูงจากระดับน้ำทะเล 1,695 เมตร (แผนที่ ที่ 2) ซึ่งมีชื่อเรียกกันตามภาษาเผ่าเย้าว่า “พินจาเบาะ” หรือ “ภูเทวดา” เป็นยอดดอยที่มีความงดงามมาก มีตำนานที่เล่าขานกันมายาวนาน จากคำเล่าขานสืบต่อกันมาหลายร้อยปีได้พูดถึงสิ่งมหัศจรรย์ของดอยภูลังกาว่า ในคืนวันขึ้น 15 ค่ำ มีแสงสว่างเปล่งแสงขึ้นบริเวณยอดเขา บางครั้งเห็นเป็นแสงสีขาวนวล แวววาวสวยงามมาก ซึ่งชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นการประชุมของเหล่าเทวดา ด้วยความสงสัย ชาวบ้านที่ไปทำไร่ในบริเวณใกล้เคียงได้เดินขึ้นไปดูบ้างก็นอนพักค้างคืน เพื่อจะได้เห็นและค้นพบความจริงว่าสิ่งมหัศจรรย์ที่ให้แสงสว่างอยู่ ณ ที่ใดของยอดดอย ปรากฏว่าสิ่งที่เห็นคือแท่นหินและต้นหอมธู ซึ่งเป็นต้นหอมที่ออกดอกสีขาวขึ้นเต็มบริเวณยอดดอย ชาวบ้านบางคนก็เด็ดดอกหอมและเก็บต้นหอมกลับบ้าน เพื่อนำไปทำอาหาร แต่เหตุการณ์ที่ไม่คาดฝันก็เกิดขึ้น ขณะที่ใกล้จะถึงบ้านต้นหอมธูที่เก็บมานั้นได้อันตรธานหายไปจากถุง จากนั้นก็ไม่มีใครกล้าเก็บต้นหอมชนิดนี้กลับบ้านอีกเลย และชาวบ้านก็ปักใจเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างบนภูเขาลูกนี้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของเทวดา ซึ่งไม่มีใครสามารถนำเอาสิ่งเหล่านี้ไปใช้ได้ นอกจากทำพิธีบวงสรวงขอจากเทวดาเสียก่อน นอกจากนี้สิ่งที่ปรากฏและเล่าขานกันมาอีกเรื่องหนึ่งคือ บนดอยแห่งนี้มีม้าขาวคู่ จะปรากฏร่างยืนอยู่บริเวณหน้าผาทางด้านทิศตะวันออก สิ่งมหัศจรรย์ดังกล่าวนี้ได้เข้าฝันพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งจำพรรษาอยู่ในภาคอีสานของไทยว่า บริเวณถ้ำของยอดภูลังกานี้มีสมบัติอันล้ำค่าซ่อนอยู่มากมาย และม้าขาวคู่นั้นกำลังรอคนมาช่วยผลัดเปลี่ยนเจ้าสมบัติ ซึ่งเรื่องนี้ได้เป็นจริงขึ้นมาเมื่อประมาณ ปี ค.ศ. 1949 หรือปี พ.ศ. 2492 (คะแวน ศรีสมบัติ, 2540 : 5)

2. น้ำตก เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศของบ้านน้ำค้ำตั้งอยู่เขตในที่ราบ และตามบริเวณเชิงเขา ซึ่งมีพื้นที่สูงและอยู่ใกล้แนวเทือกเขาผีปันน้ำ จึงทำให้มีแหล่งน้ำที่งดงาม บางแห่งก็มีน้ำไหลเป็นสายธารมีชอกหินเล็กหินใหญ่ มีลานกว้างเหมือนสระน้ำ เหมาะแก่การเล่นน้ำมาก บางแห่งก็มีน้ำตกไหลตกลงมาจากที่สูงเป็นชั้น ๆ แม่น้ำที่สำคัญ คือ น้ำค้ำใหญ่ และน้ำค้ำน้อย ซึ่งแม่น้ำทั้งสองแห่งมีน้ำตกทั้งหมด จำนวน 7 แห่ง ซึ่งน้ำตกน้ำค้ำใหญ่จะมีทั้งหมด 5 แห่ง และน้ำตกน้ำค้ำน้อยมีทั้งหมด 2 แห่ง (ผลการประชุมกลุ่มแกนนำชุมชน, 2544)

น้ำตกน้ำค้ำใหญ่มีทั้งหมด 5 แห่ง คือ น้ำตกผาผึ้งหรือน้ำตกน้ำค้ำแห่งที่ 1 น้ำตกน้ำค้ำที่ 2 น้ำตกน้ำค้ำที่ 3 น้ำตกน้ำค้ำที่ 4 น้ำตกน้ำค้ำที่ 5 ซึ่งระยะทางจากหมู่บ้านถึงน้ำตกแต่ละแห่ง มีดังนี้

นับตั้งแต่หมู่บ้าน – น้ำตกผาผึ้ง	ระยะทางประมาณ	3	กิโลเมตร
น้ำตกน้ำคะแห่งที่ 1 – น้ำตกน้ำคะแห่งที่ 2	ระยะทางประมาณ	500	เมตร
น้ำตกน้ำคะแห่งที่ 2 – น้ำตกน้ำคะแห่งที่ 3	ระยะทางประมาณ	200	เมตร
น้ำตกน้ำคะแห่งที่ 3 – น้ำตกน้ำคะแห่งที่ 4	ระยะทางประมาณ	300	เมตร
น้ำตกน้ำคะแห่งที่ 4 – น้ำตกน้ำคะแห่งที่ 5	ระยะทางประมาณ	500	เมตร

น้ำตกน้ำคะน้อยมี 2 แห่ง ดังนี้ น้ำตกน้ำคะน้อยที่ 1 น้ำตกน้ำคะน้อยที่ 2 ซึ่งระยะทางจากหมู่บ้านถึงน้ำตกแต่ละแห่ง มีดังนี้

นับตั้งแต่หมู่บ้าน – น้ำตกน้ำคะน้อยแห่งที่ 1	ระยะทางประมาณ	5	กิโลเมตร
น้ำตกน้ำคะน้อยแห่งที่ 1 – น้ำตกน้ำคะน้อยแห่งที่ 2	ระยะทางประมาณ	2	กิโลเมตร

แม่น้ำทั้งสองแห่งมาบรรจบกันที่น้ำตกน้ำคะแห่งที่ 3 และน้ำตกแต่ละแห่งจะไม่มีชื่อเรียกที่เป็นเอกลักษณ์ ชาวบ้านจะเรียกกันตามสายน้ำและระยะทางไกลใกล้ไกลจากหมู่บ้าน น้ำตกแห่งไหนที่ใกล้หมู่บ้านมากที่สุดก็เรียกว่าน้ำตกแห่งที่ 1 ที่ 2 จนถึงน้ำตกแห่งสุดท้าย น้ำตกแต่ละแห่งมีความงดงามมาก อากาศเย็นฉ่ำตลอดทั้งปี มีสัตว์เล็กสัตว์น้อยบริเวณที่ขึ้น ได้แก่ ทาก ซึ่งเป็นสัตว์ที่ชอบอยู่ตามพื้นที่ป่าดงดิบ ป่าชื้น เส้นทางจากหมู่บ้านถึงน้ำตกผาผึ้งสามารถขี่จักรยานยนต์ไปจอดไว้ที่สวนของชาวบ้านและเดินไปอีกประมาณ 200 เมตร สำหรับบุคคลที่ชอบโลดโผนก็สามารถปั่นจักรยานเสือภูเขาไปได้ จากน้ำตกน้ำคะแห่งที่ 2 ถึงน้ำตกน้ำคะแห่งที่ 5 สามารถเดินด้วยเท้า บางพื้นที่ต้องไต่เขา คือ บริเวณน้ำตกที่ 3 ถึงน้ำตกที่ 4 มีเส้นทางที่ปั่นผาสูงประมาณ 30 เมตร ที่หน้าผามีเถาวัลย์เลื้อยให้จับเพื่อป้องกันอันตราย หากมองลงไปข้างล่างจะเห็นว่าระดับของพื้นที่มีความสูงมาก สำหรับลักษณะเด่นของน้ำตกแต่ละแห่งจะพบว่า บริเวณน้ำตกที่ 2 มีอ่างน้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นอ่างน้ำที่ชาวบ้านให้ความเคารพและนับถือ ซึ่งแม่เฒ่าไม่ ได้เล่าให้นายสมศักดิ์ พานผ่องเจริญ ฟังว่าสมัยที่ท่านยังเป็นเด็กอายุประมาณ 13-14 ปี ท่านกับชาวบ้านหลายคนได้เห็นหีบสมบัติอยู่ในบริเวณอ่างน้ำแห่งนี้ และมีชาวบ้านลงไปเอาหีบสมบัติขณะที่ลงไปอ่างนั้นปรากฏว่าหีบนั้นมีดครีมนจะตกทั้ง ๆ ที่ไม่ใช่ฤดูฝน ทั้งที่ก่อนจะลงไปอ่างนั้นอากาศแจ่มใสเป็นปกติ ปัจจุบันชาวบ้านบางคนได้ติดตามค้นหาหีบสมบัตินี้ แต่ก็ไม่พบ บ้างเชื่อกันว่าหีบสมบัตินี้ไปอยู่ที่น้ำตกแต่ละแห่งหรือถ้าใดถ้างั้น

น้ำตกแห่งที่ 4 จะมีลักษณะเด่น คือ จะมีน้ำตกเป็นชั้น ๆ ทั้งหมด 4 ชั้น แต่ละชั้นจะมีความสวยงาม ชั้นแรกเป็นน้ำตกสูงประมาณ 50 เมตร ชั้นที่ 2-4 จะมีความสูงไม่มากนัก เด็ก ๆ เล่นเล่นสบาย และสามารถนอนพักผ่อนได้ จุดเด่นที่สำคัญของน้ำตกที่ 4 อีกข้อหนึ่ง คือ มีไผ่ไร่กอ และมีเถาวัลย์ที่สวยงามมาก ซึ่งจะพบเห็นได้ไม่บ่อยนัก

สุดท้ายคือ น้ำตกที่ 5 น้ำตกแห่งนี้มีความสวยงามมาก มีหน้าผาสูงน้ำไหลตลอดปี มีอ่างน้ำที่กว้างและลึกมาก หากดำลงไปในน้ำจะพบถ้ำ ซึ่งน่าประหลาดว่าในถ้ำแห่งนี้ไม่มีน้ำอยู่เลย และบริเวณ

หน้าผาน้ำจะไม่มีใบไม้ใบหญ้าอยู่เลย นับเป็นเรื่องที่น่าแปลกมาก เพราะรอบ ๆ น้ำตกมีต้นไม้มากมาย มีการเล่าขานกันว่าในอดีตผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านได้เห็นพญานาคอาศัยอยู่บริเวณน้ำตกแห่งนี้ ซึ่งก็เป็นความเชื่อที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน และยังเป็นถ้ำและน้ำตกอีกแห่งหนึ่งที่ชาวบ้านเคยมาค้นหาสมบัติอันล้ำค่าแต่ก็พบกับความผิดหวัง จากน้ำตกแห่งที่ 5 มีทางแยกไปต้นน้ำยม ใช้เวลาเดินประมาณ 1 วัน และมีเส้นทางเดินขึ้นดอยภูลังกา ทางเดินบางแห่งต้องผ่านป่าละเมาะและขึ้นเขา ผ่านสายน้ำเล็ก ๆ ซึ่งจะมีน้ำเฉพาะฤดูฝน ตลอดเส้นทางเดินมีสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาโรคแบบพื้นบ้าน เช่น ยารักษาไข้ แก้ปวดท้อง

3. ถ้ำ ถ้ำในหมู่บ้านมีทั้งหมด 4 แห่ง คือ ถ้ำผาบ่อง ถ้ำค้างคาว 1 ถ้ำค้างคาว 2 และถ้ำผาหิน ถ้ำทั้ง 4 แห่งนี้เป็นถ้ำขนาดเล็ก โดยเฉพาะถ้ำผาหิน เป็นถ้ำที่ไม่สามารถเดินเข้าไปในถ้ำได้ เพราะปากถ้ำมีขนาดเล็กมาก ถ้ำแต่ละแห่งเป็นที่อยู่อาศัยของนกและค้างคาว ช่วงฤดูฝนมีสัตว์แปลกปลอมเข้าไปอยู่ด้วย เช่น งู ภายในถ้ำมีความมืดมิด มีหินย้อยเหมือนหยดน้ำ ถ้ำแต่ละแห่งจะตั้งห่างจากหมู่บ้านเป็นระยะทางประมาณ 2-4 กิโลเมตร สามารถใช้จักรยานยนต์ รถยนต์ และจักรยานเสือภูเขาไปถึงไร่นาของชาวบ้านประมาณ 2-3 กิโลเมตร จากนั้นก็เดินขึ้นเขาประมาณ 1 กิโลเมตร เส้นทางเดินจะเป็นป่าไผ่ ช่วงฤดูฝนจะมีหน่อไม้จำนวนมาก ซึ่งชาวบ้านนำมาทำเป็นอาหารและนอกจากนี้ยังมีหน้าผาที่สวยงามอีกแห่งหนึ่ง หากมองจากหมู่บ้านก็จะเห็นหน้าผาที่สวยงาม ถ้ำอยู่ในหมู่บ้านก็จะเห็นความสวยงาม เหมาะแก่การไต่เขา สำหรับนักไต่เขา (ผลการประชุมกลุ่มแกนนำชุมชน, 2544)

หมู่บ้าน – ถ้ำผาบ่อง	ระยะทาง	3 กิโลเมตร
หมู่บ้าน – ถ้ำผาหิน	ระยะทาง	3 กิโลเมตร
ถ้ำผาหิน – ถ้ำค้างคาว 2	ระยะทาง	3 กิโลเมตร (เดินจากถ้ำผาหิน 1 กิโลเมตร)
หมู่บ้าน – ถ้ำค้างคาว 1	ระยะทาง	2 กิโลเมตร (รถไปถึง)

นอกจากนี้ยังมีแหล่งท่องเที่ยวที่อยู่รอบ ๆ หมู่บ้านอีกหลายแห่ง ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านน้ำเค ประมาณ 10-20 กิโลเมตร ได้แก่

1) ภูลังการีสอร์ท ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 10 กิโลเมตร เป็นรีสอร์ตแบบธรรมชาติ มีที่พักบริการนักท่องเที่ยวในรูปแบบของคนบนดอยและมีทิวทัศน์ที่สวยงามมากเปรียบเสมือนกับสวิตเซอร์แลนด์ในประเทศไทย ฤดูหนาวจะพบกับไอหนาวของสายลมหมอกและไออุ่นของพระอาทิตย์ ตอนเช้าประมาณ 05.00-06.00 น. หากมองดูท้องฟ้าจะเห็นนกจำนวนมากกว่าหลายร้อยตัวบินออกจากถ้ำหลวงและถ้ำสะเกินเพื่อไปหากิน ตอนเย็นประมาณ 18.00 น. ฝูงนกก็จะบินกลับเข้ารัง เป็นประจำทุกวัน (แคะเว่น ศรีสมบัติ, 2544)

2) น้ำตกสะเกิน เป็นน้ำตกที่สวยงามอีกแห่งหนึ่ง ตั้งอยู่ในเขตอำเภอสองแคว จังหวัดน่าน อยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 20 กิโลเมตร รถยนต์สามารถไปถึงได้ มีต้นไม้ขนาดกลางและขนาดใหญ่จำนวนมาก (ชาวบ้านสะเกิน, 2544)

3) ถ้ำหลวงและถ้ำสะเก็น ตั้งอยู่ในเขตอำเภอสองแคว จังหวัดน่าน อยู่ห่างจากหมู่บ้าน ประมาณ 20 กิโลเมตร รถยนต์สามารถไปถึงได้ ภายในถ้ำจะเป็นที่อยู่ของนกและค้างคาว และมีหิน ย้อยที่สวยงาม ไม่แพ้ถ้ำอื่น ๆ เช่นกัน (ผลการสัมภาษณ์กลุ่มชาวบ้านสะเก็น, 2544)

3.12 องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในอดีตระบบการผลิตของชนเผ่าม้งจะผูกติดกับการทำไร่แบบตัดฟันโค่นเผาเป็นระบบการจัดการของภูมิปัญญาท้องถิ่นและหลักเลี้ยงสารเคมีในการผลิต (ยศ สันตสมบัติ, 2543) ซึ่งเป็นระบบการผลิตที่ได้มีการสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ การทำไร่แบบตัดฟันโค่น เป็นการทำไร่ที่ต้องย้ายที่ทุก ๆ 4-5 ปี เพราะเป็นระบบการจัดการที่ต้องการพักฟื้นสภาพดินให้มีธาตุอาหารที่เพียงพอต่อการเพาะปลูก และการปรับตัวของสภาพแวดล้อมให้มีความอุดมสมบูรณ์ จึงถือได้ว่าเป็นระบบการจัดการของภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยแท้ นอกจากนี้ชาวบ้านยังเล่าให้ฟังถึงความแตกต่างของการเกษตรรูปแบบเดิมกับการเกษตรรูปแบบใหม่ว่าในอดีตชาวบ้านไม่ใช้สารเคมีในการเพาะปลูก เพราะการย้ายพื้นที่ไปยังที่แห่งใหม่จะไม่มีแมลงไ้รบกวนและหญ้าก็ขึ้นน้อย พืชผักธัญญาหารที่ปลูกงอกงามมากให้ผลผลิตที่ดี แต่ปัจจุบันรูปแบบการผลิตได้เปลี่ยนแปลงไป การปลูกพืชปลูกซ้ำในพื้นที่เดิมต้องใช้สารเคมีมากใน เนื่องจากแมลงรบกวนและมีวัชพืชมาก พืชและไม้ผลที่ปลูกกันมาก และสร้างรายได้ให้กับชุมชน ได้แก่ ข้าวโพด มะละกอปาล์ และลิ้นจี่สำหรับข้าวไร่จะปลูกเพื่อดำรงชีพ นอกจากนี้มูลนิธิโครงการหลวงบังคับได้เข้ามาให้การสนับสนุนการปลูกพืชและไม้ผลเมืองหนาวที่สำคัญได้แก่ หอมญี่ปุ่น อาโวคาโด และมะคาเดเมีย (อุดม วงศ์ใหญ่, 2544)

ระบบองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชนเผ่าม้งนั้น จะให้ความสำคัญกับการใช้แรงงานช่วยเหลือกันในการทำเกษตร ซึ่งถือเป็นระบบความสัมพันธ์ของเครือญาติและชุมชนที่มีการเกื้อกูลกัน และยังเชื่อมโยงไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่คนมีระบบวิธีคิดในการจัดการให้เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศและสภาพภูมิอากาศที่เอื้ออำนวยต่อระบบการผลิต ซึ่งชาวบ้านก็แสวงหาองค์ความรู้โดยผสมผสานความคิดจากความรู้ด้านการผลิต และความเชื่อทางพิธีกรรมเข้าไว้ด้วยกัน เป็นการผสมผสานเพื่อก่อให้เกิดความรู้ใหม่ ๆ จนเกิดความโดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ของสังคม ดังจะกล่าวถึงพ่อเผ่าเลาจู (2544) ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความสามารถมีความรู้ในการประกอบอาหารเพื่อเป็นยารักษาโรค และผลิตยาจากสมุนไพรในป่าบ้านน้ำคะเพื่อนำมาใช้ในการรักษาโรคต่าง ๆ เช่น การนำไ้มาต้มกับสมุนไพรเพื่อใช้ในการรักษาโรคท้องร่วง พ่อเผ่าได้เล่าให้ฟังถึงเรื่องประเพณี ชนิดของสมุนไพร วิธีการผลิตและการรักษาว่าที่บ้านน้ำคะมีสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคมากกว่า 50 ชนิด บางชนิดก็ใช้ทั้งต้น ราก ใบและผล บางชนิดก็เลือกเฉพาะส่วน ตัวอย่างเช่น ส่วนของรากมีสรรพคุณในการรักษามากที่สุด และสามารถเก็บไว้ได้นานนับเป็นปี สมุนไพรที่ใช้ในการรักษา ส่วนมากหาได้จากป่ารอบ ๆ หมู่บ้าน โดยชาวบ้านจะเข้าไปหาสมุนไพรในช่วงเวลาที่ว่างจาก

การทำเกษตร สมุนไพรที่ถูกเลือกมาใช้ในการรักษาโรคก็จะพิจารณาตามสรรพคุณที่ตรงกับโรคแต่ละประเภท ระบบการจัดการเพื่อรักษาสมุนไพรในป่าให้ยั่งยืน ก็จะคัดเลือกสมุนไพรจะคัดเลือกเฉพาะส่วนที่ใช้ในการรักษา เช่น ส่วนที่ใบราก ก็จะถอนบางต้นที่มีต้นอยู่ติด ๆ กัน และเลือกต้นที่มีความสมบูรณ์สำหรับต้นเล็ก ๆ ก็ปล่อยให้เติบโต และถ้าต้นที่แก่จัดก็จะปล่อยให้มีการขยายพันธุ์ต่อไป นอกจากพืชแล้ว ยังมีสัตว์ป่าบางชนิดที่สามารถนำมาเป็นยารักษาโรคได้ เช่น หนังกวาง ขนเม่น หนังกวาง เช่น หนังกวางสามารถนำมาใช้ในการรักษาโรคหืดหอบ การรักษาแต่ละครั้งก็จะทำพิธีกรรมทางศาสนา มีการเสกเป่าเพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์และบอกกล่าวผีบรรพบุรุษ

นอกจากภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตรธรรมชาติ และด้านสมุนไพรแล้ว ชุมชนม้งยังให้ความสำคัญกับงานด้านหัตถกรรมท้องถิ่น โดยจะประดิษฐ์ผ้าปักลายชาวเขา การจักสาน ผลิตเครื่องเงิน การตีมีด ผลิตรูปหอยม กระจาดไห้วผี และผลิตผ้าใยกล้วย (กลุ่มสตรีบ้านน้ำคะ-สานก้วย, 2544) ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมมีการถ่ายทอดองค์ความรู้จากบรรพบุรุษมา ได้แก่ ผ้าปักลายชาวเขา จักสาน และตีมีด สำหรับการผลิตเครื่องเงิน ผลิตรูปหอยม กระจาดไห้วผี และผลิตผ้าใยกล้วยนั้น ชาวม้งได้เลิกประดิษฐ์งานหัตถกรรมเหล่านี้ เพราะวัสดุอุปกรณ์หายาก ใช้ต้นทุนสูง และหาซื้อสินค้าได้ง่ายจากตลาดและราคาถูกกว่าการที่จะผลิตเอง (แกนนำชุมชนม้งบ้านน้ำคะ-สานก้วย, 2544)

องค์ความรู้ด้านการผลิตผ้าปักลายชาวเขา กลุ่มสตรีชาวม้งจะผลิตผ้าปัก ช่วงเวลาว่างจากการทำเกษตร โดยจะรับปักผ้าที่นายทุนได้นำผ้าใยกล้วยมาให้ปัก และรับซื้อในราคาที่ได้กำหนดให้ตามความยาก-ง่ายของลายผ้า และขนาดของผ้า การรับปักผ้ามีรายได้เฉลี่ย 400-1,000 บาท ซึ่งทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับลายผ้าและเครื่องประดับที่ใช้ในการตกแต่ง ได้แก่ เครื่องเงิน ลูกปัด ฯลฯ การผลิตผ้าปักได้ถ่ายทอดให้กับเด็กเยาวชนอย่างต่อเนื่อง (กลุ่มสตรีบ้านน้ำคะ-สานก้วย, 2544) สำหรับการจักสาน และการตีมีด ก็จะผลิตไว้ใช้ในครัวเรือนมากกว่าการผลิตเพื่อเศรษฐกิจ ในชุมชนมีบุคคลที่มีความสามารถในการจักสานและการตีมีด คือ นายว่าง วรวิทย์ กษัตริย์ นายเล่าเหล้า อาชาสกุล ซึ่งบุคคลทั้งสองท่านได้นำความรู้ที่มีอยู่เผยแพร่ต่ออนุชนรุ่นหลัง โดยสอนให้ลูก ๆ หลาน ๆ ที่สนใจ คุณว่าง วรวิทย์ ได้ให้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ว่า องค์ความรู้ด้านการจักสานได้เรียนมาจากบรรพบุรุษ และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งตนจะผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือน ทั้งตะกร้าใส่ผ้า ตะกร้าใส่ของ และของใช้อื่น ๆ ที่จำเป็น สำหรับวัสดุอุปกรณ์ก็จะหาไม้ในชุมชน ซึ่งจะคัดเลือกไม้ที่มีความสมบูรณ์ ซึ่งดูจากผิวไม้และขนาดของไม้ที่เหมาะสมแก่การจักสาน โดยจะเอาไม้จากกอใหญ่ ๆ มาสัก 2-3 เล่ม แล้วแตขนาดของกอไม้ สำหรับการตีมีดนั้น คุณเล่าเหล้า อาชาสกุล จะซื้อวัสดุ-อุปกรณ์มาจากตลาด และมาประดิษฐ์เอง การประดิษฐ์ก็จะใช้ในครัวเรือน จะขายบ้างก็กรณีที่มีเพื่อนบ้านมาสั่งซื้อ ซึ่งราคาขายก็จะถูกกว่าท้องตลาดโดยคิดราคา 100-150 บาทต่อเล่ม

องค์ความรู้ด้านการผลิตเครื่องเงิน ผลิตภัณฑ์หอย กระดาษไหว้ผี และผลิตผ้าใบกัญชงนั้น บุคคลที่มีความรู้ด้านเครื่องเงิน คือ นายประจักษ์ วาริพิทักษ์ ส่วนบุคคลที่มีความรู้ด้านผลิตภัณฑ์หอย กระดาษไหว้ผี และผลิตผ้าใบกัญชงนั้น คือ นางอย่า พานผ่องเจริญ และกลุ่มสตรีม้งบ้านน้ำคะ-सानก้วย แต่ด้วยการขาดอุปกรณ์ในการผลิต ต้นทุนการผลิตสูง และหาซื้อง่ายในท้องตลาด และราคาถูกลง ทำให้ชาวม้งเลิกผลิตและไปหาซื้อของสำเร็จแล้วตามท้องตลาดในอำเภอปาง และอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ซึ่งอดีตวัสดุ-อุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตก็จะใช้ไม้ไผ่เพื่อผลิตรูปหอย และกระดาษไหว้ผี สำหรับใบกัญชงก็นำมาผลิตผ้าใบกัญชง ซึ่งอดีตชาวบ้านน้ำคะ-सानก้วยจะปลูกใบกัญชงกันเอง แต่ด้วยใบกัญชงเป็นพืชตระกูลเดียวกับกัญชา รัฐบาลจึงมีมาตรการห้ามปลูก สำหรับการเลือกวัสดุสำหรับผลิตรูป และกระดาษไหว้ผีในอดีตจะคัดสรรไม้ไผ่ที่สมบูรณ์ ซึ่งสังเกตจากผิวและขนาดของไม้ การใช้วัสดุจากธรรมชาติ ทำให้ชาวม้งรักและผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ โดยรู้คุณค่าและประโยชน์ที่จะหาสิ่งใดมาเหมือนและทดแทนได้ จะสังเกตจากการเลี้ยงผีเจ้าป่าเจ้าเขา และเลี้ยงผีขุนน้ำ ที่ช่วยให้พวกเขาดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติได้อย่างปลอดภัย และมีความสุข

จากองค์ความรู้ด้านเกษตรและธรรมชาติ ด้านสมุนไพร และด้านหัตถกรรมท้องถิ่นนั้น แสดงให้เห็นถึงความผูกพันระหว่างคนกับธรรมชาติที่มีการเกื้อหนุนกัน และการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาตินั้น ชาวม้งให้ความสำคัญกับผืนป่าอันเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร และการรักษาทรัพยากรธรรมชาติมาก ดังที่เลาเน้ง พานผ่องเจริญได้ให้แนวคิดในการรักษาป่าไว้ว่าหากไม่รักษาป่าไว้แล้วอนาคตลูกหลานจะกินอะไร ชาวม้งจะรักษาความสมดุลของระบบนิเวศและสรรพสิ่งของระบบนิเวศไว้ตราบนานเท่านาน ซึ่งไม่ใช่เฉพาะเลาเน้งเท่านั้นที่ได้ให้แนวคิดนี้ ยังมีชาวบ้านอีกหลายคนที่ได้สะท้อนความคิดในการอนุรักษ์ป่าไว้เพื่อลูกหลานในอนาคต เลาซ่าง วาริพิทักษ์ (2544) ได้ให้ข้อมูลด้านสภาพป่าของหมู่บ้านรวมถึงสภาพป่าตามถนนหมายเลข 1148 ว่า ตั้งแต่ปี 2517 ได้มีนายทุนเข้ามาสัมปทานป่า ทำให้ผืนป่าเหลือน้อยมาก ภูเขาบางลูกเป็นภูเขาหัวโล้น ผู้พบเห็นส่วนใหญ่ก็คิดว่าเป็นการกระทำของชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง และเผ่าเย้าที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ เพราะเข้าใจผิดคิดว่าระบบการผลิตแบบย้ายที่เป็นการทำลายผืนป่าที่ไม่มีระบบการจัดการที่ดี จึงเป็นสาเหตุของความขัดแย้งทางด้านความคิดระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐ คือ กรมป่าไม้ และชาวบ้าน

ฉะนั้นในการรักษาผืนป่า การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ควรจะให้ความสำคัญในการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนที่อยู่ต้นน้ำ คนที่อยู่ปลายน้ำ ให้หันหน้าเข้าหากัน เพื่อระดมความรู้ ระดมความคิด เพื่อให้มีระบบการจัดการที่ดี เพื่อให้เกิดการดำรงสืบทอดตามเจตนารมณ์ตามนโยบายของรัฐ โดยมองศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชนที่ควรให้ความสำคัญกับการจัดการที่มีความเหมาะสม ดังบ้านน้ำคะ-सानก้วย มีศักยภาพที่เหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม อันหมายถึง แนวทางหรือวิธีการดำเนินงานอันจะนำไปสู่การสร้างความรู้ ความเข้าใจ และความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนต่างวัฒนธรรม คนต่างความรู้ คนต่างความคิด และคนที่วิถีการดำเนินชีวิตที่

ต่างกัน โดยเสนอมุมมองของคุณค่าทางด้านศิลปะของความเป็นชนเผ่าและนิเวศวิทยา อันเป็นการกำหนดกิจกรรมมีการจัดการด้านการท่องเที่ยวที่จะนำมาซึ่งการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมและให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

3.13 องค์ความรู้ด้านหัตถกรรมและผักพื้นบ้าน

1.) องค์ความรู้ด้านหัตถกรรมการผลิตผ้าปักลายชาวเขา

องค์ความรู้ด้านหัตถกรรมโดยเฉพาะการผลิตผ้าปักลายชาวเขา ได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษซึ่งรูปแบบ หรือลวดลายของผ้าคงความเป็นเอกลักษณ์ แต่ในปัจจุบันก็มีลายประยุกต์ คือ มีการเรียนรู้ลายผ้าจากกลุ่มชาวเขาเผ่าเย้า และเรียนรู้การเย็บผ้าแบบสากล ซึ่งในปัจจุบันกลุ่มสตรีได้มีการฝึกทักษะและพัฒนาฝีมือ โดยได้รับงบประมาณจากการสนับสนุนของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวง จำนวน 10,000 บาท (หนึ่งหมื่นบาทถ้วน) ซึ่งดำเนินงานโดยอาจารย์ธีรศักดิ์ โพธิ์ธรรม และอาจารย์สมบัติ เมืองเจียง การดำเนินกิจกรรมการผลิตผ้าปักจากหัตถกรรมของกลุ่มสตรีนั้น ได้มีการแบ่งบทบาทความรับผิดชอบและมีคณะกรรมการกลุ่ม คือ นางป้าง พานผ่องเจริญ เป็นประธาน และนางวัลยา แซ่ย่าง เป็นรองประธาน การดำเนินงานของกลุ่มได้จัดสรรงบประมาณเพื่อจัดซื้อวัสดุ คือ ผ้าปัก และด้ายสีต่างๆ เมื่อมีวัสดุก็แบ่งให้สมาชิกแต่ละคนรับผิดชอบในการนำผ้าไปปักเป็นลวดลายต่างๆ และมีการเรียนรู้วิธีการประดิษฐ์ผ้าปัก โดยเน้นสินค้าคือ กระเป๋าทั้งขนาดเล็ก และขนาดใหญ่ ผ้ารองแก้ว ผ้าปูโต๊ะ ผ้าเพื่อตัดเสื้อ กางเกง สำหรับกระบวนการจัดการกลุ่มอาจารย์ธีรศักดิ์ โพธิ์ธรรม และอาจารย์สมบัติ เมืองเจียง ได้จัดประชุมปรึกษาหารือแนวทางในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม เพื่อวางแผนการจัดการนำเสนอสินค้าจำหน่าย และการหาตลาดรองรับในอนาคต แต่ปัจจุบันสิ่งที่ได้เน้น คือ กระบวนการทำงานการบริหารจัดการกลุ่ม และการออกแบบลวดลาย รูปแบบของผ้าปัก เพราะเป็นปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นและยังต้องหาแนวทางในการแก้ไข

กิจกรรมผลิตผ้าปักลายชาวเขาของกลุ่มสตรีได้พัฒนาฝีมือและรูปแบบของสินค้า โดยได้พัฒนาและคิดค้นรูปแบบของสินค้าที่หลากหลาย เช่น การสร้างลวดลายของกระเป๋า การเพิ่มสีสันเพื่อให้ดูเด่นและสวยงามสะดุดตาสะดุดใจแก่ลูกค้า ซึ่งช่วงระยะเวลาที่กลุ่มได้พัฒนาทักษะการประดิษฐ์สินค้าจากผ้าปักลายชาวเขาทั้งกระเป๋าใบเล็ก ใบใหญ่ ผ้าปูโต๊ะ ผ้าเพื่อตัดเสื้อ กางเกง ฯลฯ ได้มีหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ โดยเฉพาะศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวงบ้านน้ำเคแสนก่วย นำโดยอาจารย์ธีรศักดิ์ โพธิ์ธรรม และอาจารย์สมบัติ เมืองเจียงได้สนับสนุนการออกร้านเพื่อจำหน่ายสินค้าท้องถิ่น จนเป็นที่รู้จักและเผยแพร่สู่สังคมในวงกว้างมากขึ้น

วัลยา แซ่ย่าง (2545) กล่าวว่า การจำหน่ายสินค้าของชุมชนได้วางจำหน่ายสินค้าทั้งตลาดภายนอกชุมชนและวางจำหน่ายไว้ในร้านค้าชุมชน ซึ่งในรอบปี พ.ศ.2545 โดยเฉพาะช่วงฤดูฝน เข้าเทศกาลการท่องเที่ยว กลุ่มสตรีมียอดจำหน่ายสินค้าประมาณ 5,000-10,000 บาท สินค้าที่จำหน่ายได้มากที่สุด คือ ผ้าปักผืนใหญ่ซึ่งเป็นผ้าที่คนนิยมซื้อไปเพื่อไปประยุกต์ตัดเป็นชุด

ทำงานที่ออกแบบการเย็บผ้าที่ทันสมัย รองลงมา คือ กระเป๋า ผ้าปูโต๊ะ และ ป้าง พานผ่อง เจริญ (2545) เกษนนำกลุ่มสตรีได้เล่าเรื่องการประดิษฐ์สินค้าจากผ้าปักลายชาวเขาว่า หลังจากที่ ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ทำให้กลุ่มได้มีโอกาสที่จะหาวัสดุอุปกรณ์เพื่อ ปักผ้า โดยซื้อผ้าจากตลาดอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ทางกลุ่มก็ได้แบ่งผ้าให้สมาชิกนำไปปัก และตัดเย็บ สำหรับเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์ให้กับลูกสมาชิกแต่ละท่านจะแบ่งตามความ เหมาะสมของลักษณะชิ้นงาน โดยรายละเอียดของรายได้ยังตกลงกันอย่างไม่เป็นทางการ ทั้งนี้ ทางกลุ่มจะร่วมกันพิจารณาจากยอดรวมของรายได้ต่อไป สำหรับปัญหาของกลุ่มส่วนใหญ่จะ วิตกกังวลเรื่องตลาดรองรับสินค้า จึงทำให้สมาชิกมีจำนวนน้อย

2) องค์ความรู้ด้านหัตถกรรมการประดิษฐ์เครื่องเงิน

องค์ความรู้การประดิษฐ์เครื่องเงิน ซึ่งทางศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวง บ้านน้ำเค-सानก้วย ร่วมกับศูนย์ฝึกอาชีพชายแดนไทยได้จัดฝึกอบรมวิชาชีพเครื่องเงิน ซึ่งการ อบรมได้จัดทำหลักสูตรระยะสั้นช่วงเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน 2545 เป็นหลักสูตรพื้นฐาน และ จะมีหลักสูตรต่อเนื่องเพื่อฝึกทักษะและเพิ่มประสบการณ์ให้กับผู้เรียน คุณบุญลือ แซ่กือ (2545) วิทยากรเครื่องเงินได้ให้ข้อมูลว่า การประดิษฐ์เครื่องเงินเป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อน ต้องใช้ระยะเวลา ในการฝึกเป็นปีๆ ถึงจะมีความชำนาญ ซึ่งระยะสั้นนี้จะฝึกให้ได้เฉพาะเทคนิคพื้นฐาน เช่น การ ประดิษฐ์แหวน กำไล ต้มหู สร้อยแขน และสร้อยคอ ลวดลายที่ได้ฝึกให้ก็เป็นลวดลายธรรมดา แต่ถ้าจะให้เพิ่มวิธีการฝึกสิ่งของ เช่น ข้าง เข็มขัด ชัน ฯลฯ ตลอดจนการเพิ่มลวดลายที่ยาก สวยงามและเก๋ จะต้องเพิ่มระยะเวลาในการฝึกถึงจะสามารถนำมาใช้ในการประกอบอาชีพ จริงๆได้ จากการอบรมของจำนวนผู้ลงทะเบียนเรียนทั้งหมด 25 คน พบว่ามีผู้มาเรียนจริงๆ 2-3 คน คือ นายสมศักดิ์ พานผ่องเจริญ นายเลาเน้ง พานผ่องเจริญ และนายนิพนธ์ วาริพิทักษ์ สำหรับสมาชิกท่านอื่นก็จะมาเรียนก็ต่อเมื่อต้องการสิ่งของ เช่น ต้องการแหวนสัก 2 วง ก็จะมา เรียนทำแหวนให้ได้ 2 วง ถ้าต้องการสร้อยคอสัก 1 เส้น ก็จะมาเรียนเพื่อให้ได้สร้อยคอ จากนั้น ก็หายหน้าหายตาไป โดยให้เหตุผลว่าติดงานในไร่เพราะช่วงนี้เป็นฤดูกาลเก็บผลผลิต และ เตรียมพื้นที่ปลูกข้าวและไร่ข้าวโพด โดยทางวิทยากรก็ได้แก้ไขปัญหา คือ ปรับเวลาจากวันละ 3-5 ชั่วโมงเป็นตลอดทั้งวัน และเพิ่มเวลากลางคืนให้ถึง 5 ทุ่ม สมาชิกมีเวลาว่างช่วงไหนก็ให้มา เรียนได้ และได้เพิ่มจำนวนผู้หญิงที่สนใจมาเรียนโดยให้ลงทะเบียนทีหลังได้ เพื่อว่าอนาคตจะ สามารถทำหลักสูตรต่อเนื่องได้ เพราะถ้าหากช่วงแรกมีสมาชิกมาเรียนน้อย หลักสูตรช่วงที่ 2 ก็ ไม่สามารถต่อเนื่องได้ ซึ่งทางอาจารย์ธีรศักดิ์ โพธิ์ธรรม และอาจารย์สมบัติ เมืองเจียง ก็ พยายามที่จะหาวัสดุ และจัดสร้างสถานที่สำหรับทำเครื่องเงินโดยเฉพาะ

ธีรศักดิ์ โพธิ์ธรรม (2545) ครูศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวงบ้านน้ำเค- สานก้วย ได้กล่าวถึงนโยบายและแผนกิจกรรมของทางศูนย์ ฯ ว่า ที่ผ่านมาในปี พ.ศ.2544-2545 กิจกรรมที่ศูนย์ฯได้จัดให้ชุมชนเรียนรู้ ฝึกทักษะประสบการณ์นั้น พบว่าชุมชนได้มีอาชีพเสริม หลังจากฤดูกาลเก็บเกี่ยว โดยเฉพาะกิจกรรมการประดิษฐ์เครื่องเงิน ทางชุมชนได้ให้ความสนใจ มากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชน แต่การเรียนอาจขาดความต่อเนื่องไปเป็นบางครั้ง แต่ก็ไม่ใช่

ปัญหาใหญ่ เพราะทางกลุ่มได้มีสินค้าไว้ เพื่อบริการนักท่องเที่ยว ที่ผ่านมามีกลุ่มองค์กรภาครัฐ และนักท่องเที่ยวได้เข้ามาจัดกิจกรรมในหมู่บ้าน เช่น จัดงานเลี้ยง จัดงานเข้าค่ายลูกเสือ จัดกิจกรรมวันเด็กแห่งชาติ ฯลฯ ทำให้กลุ่มสมาชิกมีรายได้จากการจำหน่ายสินค้า และมีการสั่งจอง ทำแหวนรุ่น และสมบัติ เมืองเจียง (2545) ครูศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวงบ้าน น้ำคะ-सानก้วย (2545) ได้กล่าวถึงบทบาทกลุ่มชุมชนที่ต้องฝึกทักษะ กระบวนการให้มากกว่านี้ และพร้อมที่จะเปิดใจรับกับสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้น กิจกรรมที่เป็นองค์ความรู้และเป็นงาน ประดิษฐ์ต่าง ๆ เช่น การประดิษฐ์สร้อย แหวน ฯลฯ ต่าง ๆ ต้องมีการพัฒนาด้านฝีมือเป็นลำดับ ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาในการฝึกฝน การดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชน ทักษะ กระบวนการจัดการ ของชุมชน ทำให้มีการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกันของชุมชน และชุมชน กับองค์กรภาครัฐ ซึ่งนำไปสู่การสร้าง ความเข้าใจร่วมกัน และการวางแผนร่วมกันในการพัฒนา ชุมชนในแต่ละด้านต่อไป

ความพยายามเพื่อต้องการพัฒนาและทักษะการประดิษฐ์เครื่องเงินในรูปแบบและลวดลายต่าง ๆ ของสมศักดิ์ พานผ่องเจริญ นับว่าประสบผลสำเร็จได้ในระดับหนึ่ง จากการเล่าของ สมศักดิ์ พานผ่องเจริญ (2545) ถึงความตั้งใจในการฝึกฝนฝีมือของตนเอง ทำให้เป็นที่ยอมรับ และน่าเชื่อถือของลูกค้า มีลูกค้าจากภายนอกชุมชนได้สั่งทำสร้อยคอ สร้อยแขน และแหวนกัน เป็นจำนวนมาก หน่วยงานภาครัฐโดยเฉพาะศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวงบ้าน น้ำคะ-सानก้วย ได้ช่วยนำสินค้าออกจำหน่ายในเทศกาลหรือกิจกรรมระดับอำเภอ จังหวัด นอก จากนี้กลุ่มนักท่องเที่ยวทั่วไป และนักเรียน นักศึกษา ข้าราชการที่ได้เข้ามาท่องเที่ยว เข้าค่าย และจัดสัมมนาในชุมชนก็ได้สั่งให้ทำแหวนที่ระลึกกันเป็นจำนวนมาก อาจารย์ธีรศักดิ์ โพธิ์ธรรม (2545) ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาฝีมือและความสนใจของกลุ่มผู้เรียนในชุมชน ว่า มีกลุ่มที่สนใจเรียนการประดิษฐ์เครื่องเงินจำนวนน้อย คนที่สนใจจริง ๆ ก็มีเฉพาะคุณสม ศักดิ์ พานผ่องเจริญ และมีกลุ่มเยาวชนโดยเฉพาะผู้หญิงบางคนเข้ามาเรียน ซึ่งทางครู กศน.ในพื้นที่พร้อมวิทยากรก็ได้วิเคราะห์ถึงสาเหตุและปัญหาที่ทำให้กลุ่มสมาชิกในชุมชนไม่ ค่อยสนใจงานประดิษฐ์เครื่องเงินว่า เป็นงานที่ต้องใช้ฝีมือ ความละเอียดอ่อน ผู้เรียนต้องใจเย็น มีใจรักงานจริง ๆ ถึงจะเรียนได้สม่ำเสมอ และที่สำคัญก็คือชุมชนไม่มั่นใจเรื่องแหล่งตลาดของ เครื่องเงิน ซึ่งต่างจากการปลูกกะหล่ำและข้าวโพดที่มีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อถึงหมู่บ้าน

การจัดหลักสูตรด้านกิจกรรมประดิษฐ์เครื่องเงินยังคงเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่องและจะ พัฒนาฝีมือของผู้เรียนให้มีฝีมือที่ดี สามารถคิดค้นลวดลายใหม่ ๆ ขึ้นมา และที่สำคัญจะต้อง เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้สินค้าของชุมชนเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในวงกว้างมากขึ้น สำหรับปัญหาที่พบส่วนใหญ่เกิดจากกลุ่มสมาชิกมาเรียนการประดิษฐ์เงินอย่างไม่สม่ำเสมอ ทำให้ขาดความต่อเนื่องในการดำเนินกิจกรรม

3.) องค์ความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน

โดยวิถีการดำรงชีวิตของชนเผ่าม้งจะให้ความสำคัญกับการปลูกพืชผักพื้นบ้านในไร่ข้าว ข้าวโพด ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่ายผูกพันกับสรรพสิ่งในไร่ข้าวและสวนข้าวโพด เล่าท้าว แซ่ซึ้ง (2545) ได้พูดถึงสวนลั่นจี่ว่า ขณะนี้สวนลั่นจี่ได้ปลูกผักกาดกวางตุ้ง ผักคะน้า พริก มะเขือ ผักกาด และผักอื่น ๆ อีกมากมาย โดยจะเลือกปลูกผักตามฤดูกาลที่เหมาะสม เพราะดูแลง่าย ปลอดภัยจากสารพิษต่าง ๆ ซึ่งเล่าท้าวจะไม่ใช้สารเคมีในการบำรุงพืชผักและใช้สารกำจัดศัตรูพืชเลย ยกเว้นลั่นจี่ เพราะเป็นไม้ผลเศรษฐกิจที่ต้องดูแลด้วยการบำรุงจากสารเคมีต่าง ๆ เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพตรงกับความต้องการของตลาด นอกจากนี้ในสวนลั่นจี่ จะแบ่งเนื้อที่ปลูกสมุนไพรไว้ขยายพันธุ์และบางส่วนก็นำมาแปรรูปเพื่อไว้บริโภคและจำหน่ายปลูกผักปลอดสารพิษ เลี้ยงไก่ ทำบ่อปลา และปลูกข้าวไว้บริโภคในครัวเรือน

เล่าซึ้ง วารพัทธ (2545) ได้เสนอแนะให้ปลูกผักกะหล่ำดอก ผักบร็อคเคอรี่ เพราะคิดว่าพื้นที่ในชุมชนเหมาะกับการปลูกผักทั้งสองลักษณะนี้ เพียงแต่ว่าที่ผ่านมาไม่มีใครนิยมปลูกกัน เพราะผักที่บริโภคกันส่วนใหญ่เป็นพวกผักกาด กะหล่ำ ยอดฟักทอง สำหรับการเรียนรู้เรื่องการปลูกผักปลอดสารพิษก็เป็นเรื่องที่ดี เพราะทำให้ได้ความรู้และเทคนิควิธีการดูแลพืชผัก และที่สำคัญก็สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนที่มีการดำรงชีวิตแบบพออยู่พอกิน ผักที่ปลูกได้ก็ไว้บริโภคในครัวเรือนและแบ่งปันให้ญาติพี่น้องเพื่อนบ้าน เพราะสังคมของชนเผ่าเป็นสังคมที่เกื้อกูลกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษและถูกปลูกฝังจนเป็นวัฒนธรรมสืบทอดกันมาจนปัจจุบัน

3.14 ปัญหาในชุมชน

จากการศึกษาพบว่าชุมชนมีปัญหาและข้อจำกัดในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ดังนี้ (ผลการประชุมกลุ่มแกนนำชุมชนบ้านน้ำเคะ-सानก้วย, 2544)

1. ปัญหาเรื่องการสื่อสาร กลุ่มผู้สูงอายุและผู้หญิงที่อยู่ในช่วงอายุ 25 ปีขึ้นไป บางคนพูดภาษาไทยไม่ชัด และไม่เข้าใจภาษาไทย ทำให้ตีความหมายผิดเพี้ยนไป เป็นเหตุให้ไม่กล้าที่จะแสดงความคิดเห็น
2. การคมนาคมเนื่องจากหมู่บ้านอยู่ห่างจากเส้นทางหลวงหมายเลข 1148 เป็นระยะทาง 5 กิโลเมตร และเป็นถนนดินลูกรัง ทำให้ถนนลื่นแฉะแฉะในฤดูฝน การเดินทางลำบากสำหรับฤดูร้อนกับฤดูหนาวทำให้ฝุ่นมาก ทำให้มีปัญหาในการเดินทางของนักท่องเที่ยว
3. สารเสพติด ในหมู่บ้านมีกลุ่มผู้ติดสารเสพติด จำนวน 2 กลุ่ม คือ กลุ่มหนึ่งติดสารเสพติดประเภทฝิ่นและอีกกลุ่มหนึ่งติดยาบ้า อาจนำมาซึ่งการประกอบอาชีพที่ผิดกฎหมาย โดยบุคคลที่ติดสารเสพติดนำมาจำหน่ายให้กับคนในชุมชนและนักท่องเที่ยว ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อภาพพจน์ของการจัดการท่องเที่ยวภายในชุมชนได้

4. ความสามัคคีกันในชุมชน ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ให้ความร่วมมือกันเท่าที่ควร เพราะเกิดการขัดแย้งเรื่องระบบความเชื่อและเรื่องผลประโยชน์
5. การศึกษา ระดับการศึกษาทำให้ผู้หญิงไม่กล้าแสดงออก ไม่กล้าแสดงความคิดเห็น แม้ว่าปัจจุบันในกลุ่มของผู้ชายจะเปิดกว้างให้ผู้หญิงมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นและทำงานร่วมกับผู้ชายในการพัฒนาหมู่บ้านได้
6. ความรับผิดชอบต่อชุมชน/หมู่บ้าน ในสังคมชนเผ่าม้งยังมีกลุ่มคนจำนวนมาก ที่ทำงานเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองเป็นสำคัญ โดยไม่คำนึงถึงการทำงานเพื่อสังคมส่วนร่วม

บทที่ 4

ศักยภาพของชุมชนในการแก้ไขปัญหา-พัฒนาบ้านน้ำเค-सानก้วย โดยกระบวนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านน้ำเค-सानก้วยมีศักยภาพและข้อจำกัดในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ซึ่งจะพิจารณาจากมิติด้านสังคม วัฒนธรรม ประเพณี ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม และด้านเศรษฐกิจ โดยวิเคราะห์จากศักยภาพและผลกระทบจากปัจจัยภายในและภายนอกชุมชน ดังนี้

4.1 ศักยภาพของชุมชนในการแก้ไขปัญหา-พัฒนาบ้านน้ำเค-सानก้วย

1.) ด้านสังคมและวัฒนธรรมประเพณี

ความผูกพันกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณบรรพบุรุษ การนับถือผีเจ้าที่เจ้าทาง ผีเจ้าป่าเจ้าเขาที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ มีประวัติศาสตร์ที่มีการกล่าวขานกันมานาน เป็นวิถีชีวิตที่มีความแตกต่างจากกลุ่มสังคมโดยทั่วไป ทั้งในเรื่องของการแต่งกาย ภาษา พิธีกรรมในวันสำคัญต่าง ๆ อาหารการกินที่เรียบง่ายมีน้ำชาที่หอมอร่อย การรักษาโรคแบบพื้นบ้านโดยวิธีแบบโบราณ การดำรงอยู่ในสังคมที่มีการช่วยเหลือกันในรูปแบบของการใช้แรงงาน ในด้านการเกษตร การละเล่นในเทศกาลปีใหม่ ซึ่งจะจัดขึ้นเพียงปีละครั้งในเดือนธันวาคม ในรอบ 1 ปี จะมีกิจกรรมที่แปลกแตกต่างกันไปตามความเชื่อของคนในชุมชน

จากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายทั้งเจ้าหน้าที่องค์กรภาครัฐ เจ้าหน้าที่องค์กรเอกชน ผู้ประกอบการ มัคคุเทศก์และแกนนำชุมชน (2544) ในเรื่องของการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมทำให้ทราบว่า พลังของชุมชนสามารถจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมได้และจะนำไปสู่การพัฒนาอย่างแท้จริง โดยที่คนในชุมชนเองมีความตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อและคิดว่าตนเองเป็นเจ้าของกิจกรรม ทำให้เกิดความกระตือรือร้นในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน ซึ่งกระบวนการทำงานลักษณะนี้เป็นการเน้นกระบวนการแบบมีส่วนร่วมที่ทำให้คนมีความคิดที่กว้างไกล มีวิสัยทัศน์ในงานพัฒนา และมีความรู้สึกถึงคุณค่าของสิ่งที่ได้มาอย่างภาคภูมิใจ ซึ่งการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมควรให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น และควรจัดให้มีการแสดงทางวัฒนธรรมของชนเผ่า เพื่อสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว

2.) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จากลักษณะภูมิประเทศที่อยู่บนพื้นที่สูงมีภูเขารอบล้อม มีอากาศเย็นสบายตลอดทั้งปี ซึ่งสามารถจำแนกตามฤดูกาลได้ดังนี้

- ฤดูร้อน มีอากาศที่เย็นสบาย บนยอดดอยภูลังกามีหมอกในตอนเช้าเหมาะแก่การท่องเที่ยวเพื่อสัมผัสธรรมชาติในผืนป่าใหญ่ สามารถเดินขึ้นยอดดอยภูลังกา ชมนก เทียวถ้ำ

ป็นผา เล่นน้ำในลำห้วยน้ำคะ เล่นน้ำตก หาดอาหารในป่า หาดหอย ปู กุ้ง ปลา และ การศึกษาสมุนไพรในป่าหรือการท่องเที่ยวในหมู่บ้าน ผู้หญิงมักจะนั่งเย็บปักผ้าลายชาว เขาสามารถเรียนรู้การปักผ้าลายชาวเขากับเผ่าม้ง (ผลการประชุมกลุ่มสตรีบ้านน้ำคะ- สานก้วย, 2544) พ่อเฒ่าและเพื่อน ๆ นั่งผลิตยาสมุนไพร หรือพบกับเด็ก ๆ ที่แสนซื่อ บริสุทธิ์บนศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา ตอนกลางวันก็ชมการเป่าแคนของผู้เฒ่าใน หมู่บ้าน (แกนนำชุมชน, 2544)

- ฤดูหนาวจะพบกับไผ่หมอกที่เกาะกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนมีความสวยงามมาก ซึ่งจะสัมผัส กับไผ่หมอกและกลิ่นของไผ่หมอกได้ตลอดทั้งวันเหมาะแก่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการเดินป่าเที่ยวบนยอดดอยภูลังกา สัมผัสธรรมชาติในป่าตลอดเส้นทางเดิน หรือ เดินเที่ยวพื้นที่ป่าชั้น 1 A ซึ่งมีความชุ่มชื้น เย็นสบาย นักท่องเที่ยวสามารถเล่นน้ำตาม ลำห้วยและน้ำตกได้หรือหาดหอย หาดปู หาดปลาตามแหล่งน้ำให้พอเพียงเพื่อนำมาประกอบ อาหาร ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้และศึกษาการปลูกข้าวโพดในฤดูหนาว เที่ยวเทศ กาลปีใหม่ม้ง ศึกษาวัฒนธรรมการละเล่น หนุ่มจีบสาวสาวจีบหนุ่มและการเซ่นไหว้ผี บรรพบุรุษ ผีเจ้าป่าเจ้าเขา หรือท่องเที่ยวในหมู่บ้าน นั่งจิบน้ำชาบนโต๊ะอาหาร กลางคืน นั่งผิงไฟกันเป็นกลุ่ม เพื่อศึกษาแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน และเยี่ยมชมการผลิตยา สมุนไพร พร้อมทั้งฟังการเป่าแคนของผู้เฒ่าในหมู่บ้าน (ผลประชุมกลุ่มย่อยเยาวชน บ้านน้ำคะ-สานก้วย, 2544)
- ฤดูฝนก็มีสายฝนโปรยปราย การเดินทางลำบาก ต้องพบกับถนนที่ลื่นแฉะแฉะ เหมาะ แก่นักท่องเที่ยวที่ชอบเกาะผจญภัย ชอบความลำบากมาก ๆ และเพื่อศึกษาการปลูกข้าว ไร่ ข้าวโพด หาดอาหารป่า ได้แก่ หน่อไม้ เกือบอดพักทองในไร่ข้าวและไร่ข้าวโพด และ ศึกษาชีวิตคนบนดอย คือการนั่งฟังผู้เฒ่าผู้แก่เล่าตำนานของเผ่าม้ง และเรียนรู้การ ปักผ้าลายชาวเขา การเรียนรู้วิธีการเป่าแคน เรียนรู้วิธีการผลิตสมุนไพรที่สามารถหา สมุนไพรได้ตามแต่ฤดูกาลของชนเผ่าม้ง ช่วงฤดูฝนไม่เหมาะแก่การจัดการท่องเที่ยวแบบ ทัวร์ป่า เพราะโดยธรรมชาติแล้วช่วงนี้เป็นช่วงที่ระบบนิเวศมีการพักฟื้นที่ดีที่สุด (แกนนำ ชุมชน, 2544)

จากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายทั้งเจ้าหน้าที่ขององค์กรภาครัฐ เจ้าหน้าที่องค์กรเอกชน ผู้ ประกอบการ มัคคุเทศก์และแกนนำชุมชน (2544) ในเรื่องของท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ทำให้ ทราบว่าควรให้ความสำคัญกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีกิจกรรมการทัวร์ป่า เพราะนักท่องเที่ยว ปัจจุบันให้ความสนใจในกิจกรรมการศึกษาธรรมชาติมากทั้งด้านสมุนไพร ชมนก ศึกษาระบบนิเวศ ฯลฯ ตลอดถึงการพักผ่อนที่สัมผัสอากาศที่เย็นสบายของชุมชนพื้นที่สูง เพราะในพื้นที่บ้านน้ำคะและบริเวณรอบ ๆ ดอยภูลังกามีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดี และที่สำคัญการจัดกิจกรรมต้องให้สอดคล้องกับ นโยบายของรัฐ เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมประเพณี และการพัฒนา

ที่ยั่งยืน นอกจากนี้ระบบการจัดการควรมีการให้ความรู้ ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวในด้าน ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม และสร้างความเข้าใจให้กับชุมชนในเรื่องของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องทั้งในด้านการท่องเที่ยว องค์ประกอบการท่องเที่ยวที่สำคัญ ตลอด ถึงรูปแบบการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน เพื่อให้ชุมชนได้มีการเรียนรู้และทันต่อสถานการณ์สังคม และการควบคุมกฎระเบียบของสังคมในชุมชน ซึ่งกระบวนการทำงานต้องประสานกับองค์กรที่เกี่ยวข้องและสอดคล้อง กับกิจกรรมแต่ละประเภท เช่น ด้านการศึกษาระบบนิเวศป่าบ้านน้ำเค้ควรมีการประสานกับหน่วยงานที่ เกี่ยวข้อง คือ หน่วยจัดการต้นน้ำจิม ด้านการเกษตร ควรประสานกับมูลนิธิโครงการหลวงปางค่า เพราะ จะทำให้การทำงานเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมมากขึ้น สอดคล้องกับนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

3.) ด้านเศรษฐกิจ

การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม เป็นการพัฒนาที่ครอบคลุมทั้งด้านการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม พัฒนาสังคม รวมถึงการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ซึ่งหมายถึงการพัฒนา คุณภาพชีวิตที่ต้องการสร้างให้ชุมชนมีทางเลือกในการดำเนินชีวิตที่พึ่งพาทรัพยากรที่มีอยู่อย่างรู้คุณค่า และที่สำคัญชุมชนจะตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมของประเทศไทย การพัฒนาการท่องเที่ยว จะนำ มาซึ่งผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากรายจ่ายของนักท่องเที่ยว โดยที่ชุมชนได้นำเอาทรัพยากรที่มีอยู่มาจำหน่าย ในรูปของสินค้า เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว การลงทุนด้านทรัพยากรภายในพื้นที่ ซึ่ง หมายถึง การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดคุณค่าในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งการขายแบบตรง และแบบอ้อม

ชุมชนบ้านน้ำเค้-सानก้วย มีทุนทางธรรมชาติ และทุนที่มนุษย์สร้างขึ้น ที่จะนำมาซึ่งรายได้ หลัก ทำให้เกิดรายได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม เกิดการจ้างแรงงาน การขายสินค้าหัตถกรรม การบริการ ที่พัก อาหารเครื่องดื่ม ตลอดจนการบริการในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กิจกรรมแสดงทางวัฒนธรรม ไกด์นำ เที่ยว

1. ทุนทางธรรมชาติ ได้แก่ การท่องเที่ยวแหล่งน้ำตก ถ้ำ ทิวป่า ทิววัฒนธรรม ประเพณีเทศกาลปีใหม่มัง ฯลฯ
2. ทุนที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ ผ้าปักลายชาวเขา การทำเครื่องเงิน การจักสาน ตีมีด ที่พัก อาหาร แปรรูปสมุนไพร สินค้าทางการเกษตร

จากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายทั้งเจ้าหน้าที่องค์กรภาครัฐ เจ้าหน้าที่องค์กรเอกชน ผู้ประกอบการ มัคคุเทศก์ และแกนนำชุมชน (2544) ในเรื่องของการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ทำให้ ทราบว่าหากมีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม จะทำให้ชุมชนมีรายได้ที่ดีขึ้น ตลอดจน การบริการที่พักแบบบ้านพักชาวมัง กางเต้นท์ การบริการอาหารแบบชาวมัง แบบผสมผสาน การบริการ ด้านหัตถกรรมท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชน ได้แก่ งานผ้าปักลายชาวเขา การประดิษฐ์เครื่องเงิน การแปรรูป สมุนไพร การนวดแผนโบราณ และบริการสินค้าทางการเกษตร โดยเฉพาะผักปลอดสารพิษ

4.2 ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อชุมชน

1.) ด้านสังคม และวัฒนธรรมประเพณี

การท่องเที่ยวเกี่ยวข้องกับบุคคลกลุ่มคนหลาย ๆ กลุ่ม มีการติดต่อสัมพันธ์กัน มีความสนใจในแหล่งที่สนใจทั้งด้านกายภาพ และด้านของการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างคนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นโอกาสดีของคนต่างวัฒนธรรม ต่างเชื้อชาติ ต่างภาษา และพื้นฐานการดำรงชีวิตได้มีโอกาสพูดคุยแลกเปลี่ยนสัมผัสวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน ซึ่งการปฏิบัติของกลุ่มคนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวย่อมส่งผลต่อสังคม และวัฒนธรรมทั้งด้านบวกและลบ ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์และการปรับตัวของทั้งสองกลุ่ม โดยพิจารณาได้จากลักษณะต่อไปนี้ (ฐลสิทธิ์ ชูชาติ, 2544)

1. การเผยแพร่วัฒนธรรมและการยอมรับวัฒนธรรม (Diffusion and Acculturation of Culture) โดยมีการศึกษาวัฒนธรรมประเพณีกัน และการแลกเปลี่ยนความรู้ในด้านของเทศกาลที่สำคัญของชุมชน เช่น ศึกษาประเพณีปีใหม่ม้ง ประเพณีกินข้าวใหม่ ฯลฯ โดยที่เจ้าของวัฒนธรรมเผยแพร่ให้กับนักท่องเที่ยว ทั้งนี้นักท่องเที่ยวอาจมีการเล่าเรื่องวัฒนธรรมที่สำคัญของตนให้กับชุมชนม้ง เมื่อมีการศึกษาวัฒนธรรมแล้วการยอมรับ หรือความคิดเห็นขัดแย้งต่อวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่ม ก็ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจ และการรับฟัง การศึกษาอย่างพินิจวิเคราะห์

การท่องเที่ยว ทำให้กลุ่มสังคมได้พบปะสัมพันธ์กันระหว่างวัฒนธรรม ซึ่งทำให้เกิดการยอมรับปฏิเสธ หรือรับมาผสมผสานกัน ซึ่งสิ่งที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่งว่า หากชุมชนยอมรับวัฒนธรรมจากนักท่องเที่ยว สิ่งที่มาคือ การเลียนแบบทางวัฒนธรรม เช่น การแต่งกาย กิริยาท่าทาง ทรงผม ภาษาพูด ธรรมเนียม ความรู้สึกนึกคิด พฤติกรรมต่าง ๆ เหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงได้เพราะความชอบ เพราะปัจจุบันเยาวชนส่วนใหญ่ยอมรับวัฒนธรรมจากภายนอกมากขึ้น จากสื่อต่าง ๆ และการสัมผัสกับโลกภายนอกมากขึ้น ซึ่งการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมจะต้องมองถึงสิ่งดึงดูดใจ ด้านสังคม วัฒนธรรม หรือวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น เพราะเป็นสิ่งที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจที่จะท่องเที่ยว หรือศึกษาวัฒนธรรมที่แตกต่าง พฤติกรรมการเลียนแบบนักท่องเที่ยว จะต้องระมัดระวัง และมีกรอบขอบเขตในการควบคุมพฤติกรรม เพราะจะนำมาซึ่งการทำลายวัฒนธรรมของตนเอง และลดความประทับใจของนักท่องเที่ยว

2. การต่อต้านวัฒนธรรม (Reaction of Culture) ความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมของนักท่องเที่ยวกับชาวบ้าน อาจนำมาซึ่งความขัดแย้งกันได้ ในกรณีที่ไม่นยอมรับวัฒนธรรมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น นักท่องเที่ยวต่างประเทศ มีวัฒนธรรมที่เปิดเผยในเรื่องเซ็กส์ ซึ่งการแสดงพฤติกรรมลักษณะนี้ อาจอยู่ในสายตาของคนในชุมชน และบางครั้งในความขัด

แย้งทางวัฒนธรรมก็เกิดขึ้นกับคนในชุมชนได้เช่นเดียวกัน เพราะมองเรื่องของผลประโยชน์เข้ามาเป็นปัจจัยสำคัญของการท่องเที่ยว ทั้งนี้กลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์โดยตรง อาจจะมีพฤติกรรมเอาอกเอาใจนักท่องเที่ยวเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจหรือการพัฒนาแนวความคิด เช่น การให้นักท่องเที่ยวแต่งกายชุมชนเผ่า โดยอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากนักท่องเที่ยวก็จะมีแนวความคิดว่า การท่องเที่ยวทำให้เกิดปัญหาทางด้านการถูกกลืนทางวัฒนธรรม สังคมที่เคยอยู่อย่างสงบกลับมีคนภายนอกเข้ามารบกวน ความขัดแย้งทางด้านความคิดก็ส่งผลให้เกิดปัญหาความแตกแยกของคนในชุมชน

3. การซื้อขายวัฒนธรรม (Commditization of Culture) การท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่มีความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม ศิลปะหัตถกรรมตลอดถึงจารีต ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ เรื่องราวประวัติศาสตร์และศาสนา (Dandson, 1994 : 172 อ้างใน ชูสิทธิ์ ชูชาติ, 2544 : 172) ความสนใจในเรื่องราวต่าง ๆ ทำให้เกิดการซื้อขายโดยการผลิตวัฒนธรรมแก่นักท่องเที่ยว (Kinnaird and Hall 1994 : 18-19 อ้างในชูสิทธิ์ ชูชาติ, 2544 : 172) ผลผลิตหรือการบริการที่เกิดขึ้น ได้แก่ การผลิตผ้าปักลายชาวเขา การทำเครื่องเงิน การจักสาน การเป่าแคน ตลอดจนพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การเข้าพรรษา การแต่งงาน เทศกาลปีใหม่ม้ง ซึ่งศิลปะและจารีตประเพณีทั้งหมดนี้เป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก และอยากจะเรียนรู้อยากจะศึกษา ฉะนั้นจึงทำให้มีกลุ่มธุรกิจแอบแฝงที่จะนำประเพณีไปเสนอขายในรูปของการค้า เพื่อผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจโดยที่ขาดจิตสำนึกถึงความรับผิดชอบต่อสังคมโดยรวม ว่าผลกระทบที่จะตามมานั้นจะนำมาซึ่งการขาดความเคารพ ขาดความศรัทธา ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมก็จะสูญหายไป เพราะความเชื่อในเรื่องราวของประวัติศาสตร์เป็นผลบุญที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ให้ชนรุ่นหลังสืบทอดเจตนาอันดีงามไว้อย่างยั่งยืน

พฤติกรรมการนำศิลปะวัฒนธรรมไปตอบสนองการค้ามากเกินไป ทำให้วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปจากรากฐานเดิม การกระทำเพื่อการค้าทำให้วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปอย่างเลือนลอย เช่น การผลิตหน้ากากของชาวแอฟริกา ซึ่งหน้ากากบางประเภทเกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และพิธีกรรม ดังนั้นการขายสินค้าต้องให้ความรู้ถึงความหมายของหน้ากากแต่ละประเภท เพื่อให้เกิดความระมัดระวังในการสวมใส่หน้ากาก

4. การอนุรักษ์วัฒนธรรม (Preservation of Culture) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวที่เน้นศิลปะวัฒนธรรม จารีตประเพณี โดยให้ความสำคัญถึงคุณค่า ความดีงาม ความศักดิ์สิทธิ์และความน่าเชื่อถือของกิจกรรมทางวัฒนธรรม ซึ่งบางวัฒนธรรมที่จะสูญหายไป เพราะการเลียนแบบพฤติกรรมจากสังคมภายนอก เช่น การแต่งกายของชนเผ่าม้ง เทศกาลปีใหม่ม้ง ซึ่งรูปแบบของการแต่งกายได้เน้นเสื้อผ้าแบบสากลมากขึ้น หรือการจัดกิจกรรมปีใหม่ม้ง ได้มีการเพิ่มรูปแบบกิจกรรม เช่น ช่วงตอนกลางคืนมีการจัดงาน

ดนตรี งานรื่นเริงสังสรรค์ ตลอดจนการแข่งขันกีฬาในช่วงตอนกลางวัน กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นการเพิ่มจากความต้องการของคนรุ่นใหม่ในชุมชนที่ต้องการเห็นสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ แต่ยังคงความรักษาวัฒนธรรม ตามจารีตดั้งเดิมไว้ ซึ่งในการเพิ่มหรือเปลี่ยนแปลงกิจกรรมในเทศกาลสำคัญอันศักดิ์สิทธิ์ของชนเผ่าม้ง หากจะมองถึงปัจจัยพื้นฐานของมนุษย์ที่มีความต้องการก็คงไม่แตกต่างกันทั้งคนภายใน และคนภายนอกชุมชน แต่ความต้องการดังกล่าวจะมีผลดีหรือผลเสียต่อชุมชนนั้น กลุ่มคนภายนอกย่อมชี้ให้เห็นถึงผลกระทบที่ตามมาด้วยการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของบ้านน้ำเคะ นักท่องเที่ยวก็เป็นเสมือนกลุ่มคนที่เป็นตัวจักรสำคัญที่จะนำมาซึ่งการชี้ทางถึงความดีงาม ความศักดิ์สิทธิ์ของประเพณีดั้งเดิม ซึ่งจะทำให้ชุมชนได้กำหนดกรอบ ขอบเขตในการจัดกิจกรรมได้อย่างมีสติและมีความริเริ่มในทางสังสรรค์ โดยการจัดกิจกรรมจะตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว เช่น การจัดกิจกรรมปีใหม่ม้งในปวงปี 2545 นักท่องเที่ยวต้องการเห็นศิลปะ วัฒนธรรม การปฏิบัติตามประเพณีอันดีงาม โดยไม่ต้องการเห็นสิ่งใหม่ ๆ ที่ชุมชนรับเข้าไป ชุมชนย่อมตอบสนองความต้องการ เพราะสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการทำกิจกรรมการท่องเที่ยวของบ้านน้ำเคะซึ่งจะนำผลไปสู่การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามให้คงความยั่งยืนไว้ตลอดไป

5. การเปลี่ยนแปลงของครอบครัว(Family Change) การท่องเที่ยวทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของสถานวิทยาตามหน้าที่ ลักษณะครอบครัวของชนเผ่าม้งที่ให้ความสำคัญกับผู้ชายและเคารพในระบบผู้อาวุโส ก็จะมีผลให้ผู้หญิงและเยาวชนมีบทบาทมากขึ้นในการเคลื่อนไหวตามลักษณะอาชีพงานเพื่อหารายได้ช่วยเหลือครอบครัว การขายสินค้าทางด้านหัตถกรรมทำให้มีโอกาสพบปะกับผู้คนมากขึ้นผู้หญิงจึงมีโอกาสเรียนรู้การทำงานและการหารายได้ให้กับครอบครัวในเชิงของธุรกิจการท่องเที่ยว บทบาทของผู้หญิงจึงเปลี่ยนแปลง และรับผิดชอบต่อครอบครัวเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ชายหนุ่มและกลุ่มเยาวชนก็เพิ่มบทบาทในสังคมมากขึ้น เช่น การถ่ายทอดองค์ความรู้ ด้านวัฒนธรรม ประเพณี วิธีการดำเนินชีวิตให้นักท่องเที่ยวได้รู้ และการฝึกทักษะการเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ทำให้ชายหนุ่มและเยาวชนมีความเชื่อมั่นในตนเอง และกล้าแสดงออกมากขึ้น ขณะเดียวกันก็ได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ จากนักท่องเที่ยว และเกิดการยอมรับในวัฒนธรรมใหม่ ๆ เข้ามาอาจจะเป็นพฤติกรรมการเลียนแบบ ทำให้กลุ่มสังคมผู้อาวุโสเกิดความขัดแย้งในพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ซึ่งจะทำให้เกิดความขัดแย้งของกลุ่มคน 2 ฝ่ายได้ในสถาบันครอบครัว

2.) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญต่อการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมและเป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่มีความงดงามอย่างเช่น พุงบัว ตอง ดอกแม่อูคอ อำเภอนายวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน (ฐลสิทธิ์ ฐชาติ, 2544 : 177) แต่การท่องเที่ยวก็ก่อให้เกิดผลทั้งในด้านดีและโทษต่อสิ่งแวดล้อมเช่นกัน (Rogers and Slim, 1993 : 159-160 อ้างในฐลสิทธิ์ ฐชาติ, 2544 : 177) ฉะนั้นในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมจำเป็นต้องมีการวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับคน วัฒนธรรมประเพณี และสิ่งแวดล้อมอย่างเกื้อกูลกัน เพราะการท่องเที่ยวย่อมมีผลกระทบต่อสังคมโดยรวมและต่อสิ่งแวดล้อม จากการศึกษาของ Daridson, 1994 : 130 (อ้างใน ฐลสิทธิ์ ฐชาติ, 2544 : 177) ว่าการท่องเที่ยวส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม 2 ประการคือ

1. ความกลมกลืนระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการท่องเที่ยว ความกลมกลืนระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการท่องเที่ยว ก่อให้เกิดผลประโยชน์ในด้านสังคมโดยรวมทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม การจัดการท่องเที่ยวจะต้องคำนึงถึงประโยชน์ระยะยาว เป็น การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน คำนึงถึงผลกระทบระยะยาว ปัจจุบันนักท่องเที่ยวให้ความสนใจในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เพื่อศึกษาระบบนิเวศป่าและชื่นชมความหลากหลายทางชีวภาพ ความงดงามของทิวทัศน์ ความแปลกใหม่ของผืนป่า ตลอดจนการสัมผัสอากาศที่เย็นสบาย ร่มรื่น แต่การท่องเที่ยว ลักษณะนี้ต้องมีความระมัดระวังไม่ให้กระทบต่อสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ และไม่กระทบต่อระบบนิเวศป่า เพราะจะทำให้สภาพป่าเสื่อมโทรมและจำนวนสัตว์ป่าลดลง ฉะนั้นจำเป็นต้องมีการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยคำนึงถึงความรับผิดชอบต่อสังคมโดยรวม เพื่อการพัฒนาสังคม วัฒนธรรมประเพณี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน และมีการใช้ประโยชน์อย่างสูงสุด
2. ความขัดแย้งระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวที่ขาดความระมัดระวัง ขาดความตระหนักขาดจิตสำนึก และปริมาณของนักท่องเที่ยวที่มากเกินไปก็จะนำมาซึ่งความขัดแย้งระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการท่องเที่ยว ซึ่งในกระบวนการจัดการท่องเที่ยวของกลุ่มองค์กรธุรกิจ กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เข้ามาแสดงสัมผัสกลิ่นไอของธรรมชาติ โดยที่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนตัว ความสะดวกสบายต่อการท่องเที่ยว จึงส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมดังกรณีนักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวในผืนป่าอันเป็นแหล่งรวมพืชผัก ัตถุอาหาร และสัตว์ป่านานาชนิด แต่ในการท่องเที่ยวของกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ขาดความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม มีการทิ้งสิ่งปฏิกูล ขยะมูลฝอย เช่น ถุง พลาสติก แก้ว กระดาษ ขวดน้ำ ฯลฯ ลงในบนผืนดินแหล่งน้ำ เศษขยะเหล่านี้ย่อมส่งผลกระทบต่อสังคมของพืช ผัก สัตว์ป่า ทำให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม และในกรณีของปริมาณนักท่องเที่ยวที่มากเกินไป

ไป ส่งผลให้มีเสียงดังรบกวนต่อสัตว์ อาจทำให้สัตว์หลบหนีไปอยู่เขตอื่น หรือรบกวนสัตว์ในการผสมพันธุ์ ดังนั้นในการท่องเที่ยวแบบทัวร์ป่าจึงต้องมีกฎระเบียบ มาตรการควบคุมผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างเคร่งครัด เพื่อควบคุมพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว และเป็นการอนุรักษ์สัตว์ป่า ต้นไม้พืช ผัก ธัญญาหาร อันเป็นการดำรงไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวไว้เพื่อลูกหลานสืบทอดต่อไป

3.) ด้านเศรษฐกิจ

การพัฒนาการท่องเที่ยว ย่อมมีผลประโยชน์จากการจัดกิจกรรมทั้งทางตรงและทางอ้อมผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นมาจากรายจ่ายของนักท่องเที่ยว และเกิดการจ้างงาน การออม ตลอดจนการลงทุนทางธุรกิจ และการสร้างปัจจัยพื้นฐานในด้านการผลิต ตั้งผลกระทบที่สำคัญทางด้านเศรษฐกิจ (ฐิติทธิฐาติ, 2544 : 162-168) มีดังนี้

1. การลงทุนทางด้านการท่องเที่ยว การจัดการท่องเที่ยวจะต้องมีแหล่งทางธรรมชาติที่เป็นสิ่งจูงใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาสัมผัส เรียนรู้เพื่อให้เกิดความประทับใจ และที่สำคัญจะต้องคำนึงถึงปัจจัยพื้นฐาน และสิ่งอำนวยความสะดวก สบายให้กับนักท่องเที่ยวให้ครบองค์ประกอบทั้ง 3A ได้แก่ ความน่าประทับใจ (Attraction) การเข้าไปถึงแหล่งท่องเที่ยว (Accessibility) และการอำนวยความสะดวกสบาย (Amenity) ซึ่งการลงทุนด้านการท่องเที่ยวในเรื่องของการสร้างที่พัก สร้างร้านค้า ร้านอาหาร ฯลฯ ก็จะทำมาซึ่งรายได้ให้กับชุมชน ตลอดจนการอำนวยความสะดวก การให้บริการด้านข้อมูลข่าวสาร ก็เป็นประโยชน์ต่อการท่องเที่ยว และเป็นแรงจูงใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาสัมผัสวิถีชีวิตและเรียนรู้วัฒนธรรม อันเป็นพัฒนาระบบเศรษฐกิจและมาตรฐานคุณภาพของชีวิต ซึ่งการลงทุนด้านการท่องเที่ยวต้องดำเนินไปตามนโยบายของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ก็จะทำมาซึ่งผลดีต่อท้องถิ่นมากกว่าผลเสีย และรายได้ที่ได้รับก็นำมาเกื้อหนุนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้คงสภาพความเป็นธรรมชาติได้ เช่น ปัญหาขยะ ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า ล่าสัตว์ป่า ฯลฯ ปัญหาดังกล่าวย่อมก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศโดยตรง สภาพแหล่งท่องเที่ยวก็จะเสื่อมโทรม นักท่องเที่ยวก็จะลดลง เพราะไม่ประทับใจกับภาพของธรรมชาติที่ถูกทำลาย
2. ผลตอบแทนทางด้านการท่องเที่ยว การลงทุนด้านการท่องเที่ยวหากเน้นความเป็นธรรมชาติ ในลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม เมื่อนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมและศึกษาแล้วก็ไม่สามารถนำกลับติดตัวไปได้ เพียงแต่ลงทุนในด้านของการวางแผนพัฒนา การซ่อมแซม และการก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวก ซึ่งผลตอบแทนที่ได้รับก็จะได้จากการบริการการอำนวยความสะดวกเรื่องอาหาร ที่พัก และค่าจ้างเพื่อนำทางในการทัวร์ป่า การขายสินค้าหัตถกรรม สมุนไพร ตลอดจนพืชผักที่ปลูกในชุมชน

3. การทวิรายได้จากการท่องเที่ยว รายรับจากการท่องเที่ยว ทำให้เกิดการหมุนเวียนในชุมชน เช่น การซื้อขายสินค้าสมุนไพรท้องถิ่น หมอสมุนไพรที่ได้จำหน่ายสินค้า ก็นำเงินตราไปซื้อสมุนไพรที่เป็นวัตถุดิบจากสมาชิกในชุมชน เพื่อแปรรูปสินค้า และจำหน่ายให้นักท่องเที่ยว
4. การจ้างแรงงาน การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่ต้องใช้แรงงาน เพื่อบริการนักท่องเที่ยว และการจ้างแรงงานเพื่อความสะดวก ปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว โดยเฉพาะการบริการเป็นแรงงานที่ต้องคอยดูแล คอยช่วยเหลือ แนะนำนักท่องเที่ยว ให้เกียรตินักท่องเที่ยว ซึ่งงานบริการมีความจำเป็นที่ต้องการจ้างแรงงาน เพื่อคอยตอบสนองความต้องการของลูกค้าอย่างถูกต้อง และเหมาะสม และเกิดความประทับใจ
5. การกระจายรายได้ การท่องเที่ยวทำให้เกิดรายได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม เกิดการจ้างแรงงาน การขายสินค้าหัตถกรรม การบริการอาหารเครื่องดื่มและที่พัก ตลอดจนการบริการในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ไกด์นำเที่ยว กิจกรรมแสดงทางวัฒนธรรม ซึ่งรายได้ที่ได้รับก็จะกระจายอยู่ในปัจจุบันในรูปของการแลกเปลี่ยนหรือการขายสินค้าให้กับคนในชุมชน ตลอดจนการจ้างแรงงานในชุมชนเพื่อคอยช่วยเหลืองานที่ประกอบธุรกิจขนาดย่อม ฉะนั้นรายได้ที่ได้รับก็จะหมุนเวียนอยู่ในปัจจุบัน

จากศักยภาพของบ้านน้ำเค-सानก้วย จะเห็นได้ว่าชุมชนสามารถจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และวัฒนธรรมได้แต่ต้องสร้างความเข้าใจและให้ความรู้กับชาวบ้านในเรื่องระบบการจัดการและฝึกทักษะของชาวบ้านให้เป็นผู้ดำเนินการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ถึงแม้ว่าในชุมชนจะมีข้อจำกัดในบางเรื่อง แต่ในกลไกการทำงานของชุมชนก็มีกฎกติกาและระเบียบที่ควบคุมกันภายใน ซึ่งมันอาจจะเป็นกฎเกณฑ์ที่หละหลวมแต่ในกระบวนการทำงานก็ได้ พยายามหาแนวทาง มาตรการมาควบคุม กรณีเช่น งานพัฒนาชุมชน กลุ่มแกนนำจะเชิญบุคคลที่เข้าร่วม หากสมาชิกขาดงานโดยไม่มีเหตุผลสมควรก็จะถูกยกเลิกในการได้รับสิ่งของตอบแทน เช่น ในช่วงฤดูหนาวจะมีหน่วยงานนำผ้าห่ม เสื้อผ้ามาบริจาคให้ชุมชนโดยผ่านทางศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา ซึ่งสิทธิการรับสิ่งของก็จะพิจารณาจากความเสียสละในการทำงานเพื่อส่วนรวม โดยจะนำสมุดรายชื่อมาตรวจดู ถ้าหากใครที่ทำงานให้ชุมชนอย่างดีตลอดมาก็จะได้รับสิ่งของ แต่ถ้าใครมาบ้างไม่มาบ้างก็จะพิจารณาตามลำดับ แต่ถ้าสมาชิกท่านใดไม่ยอมเสียสละเพื่อส่วนรวมเลย ก็จะถูกตัดสิทธิทันที ซึ่งมาตรการควบคุมหรือกฎระเบียบของชุมชนในช่วงปี 2544 ยังไม่เป็นทางการ เพราะกำลังอยู่ในช่วงพิจารณาและตั้งกฎระเบียบอย่างชัดเจน เพราะชุมชนเองก็ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและคิดเสมอมาว่า หากไม่มีการควบคุมหรือการจัดการที่ดี แนวโน้มของการพัฒนาในอนาคตอาจจะนำมาซึ่งปัญหา ดังต่อไปนี้

- 1) ด้านสังคม การอยู่ร่วมกันในสังคมที่มีการช่วยเหลือกันในกลุ่มเครือญาติและช่วยเหลือกันในเรื่องของการแรงงานเพื่อการเกษตร อาจจะเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากเกิดความขัดแย้ง

ในสังคม ถ้าชุมชนมองเรื่องผลประโยชน์เป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีพ หากไม่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคมต่อไป ปัญหาต่าง ๆ ก็เกิดขึ้น เช่น ปัญหาการแพร่ระบาดของสารเสพติด ปัญหาหลักขโมย ปัญหาอาชญากรรม ฯลฯ ถ้าชุมชนไม่มีการควบคุมและป้องกันปัญหาเหล่านี้ก็จะเพิ่มทวีคูณไปเรื่อย ๆ ตามสถานการณ์และระบบการจัดการที่ไม่มีการควบคุมที่ดี (เจ้าหน้าที่องค์กรรัฐและเอกชน, 2544)

- 2) ด้านวัฒนธรรมประเพณี รูปแบบวิถีการดำรงชีวิตที่ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ ในด้านการแต่งกาย ภาษา การละเล่น การประกอบพิธีกรรมที่สำคัญ หากชุมชนขาดความเชื่อมั่น รับเอาวัฒนธรรมจากสังคมภายนอกเข้ามาในชุมชนก็จะทำให้รูปแบบวัฒนธรรมประเพณีเปลี่ยนไป ความเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่าจะถูกกลืนไปเพราะระบบสังคมที่หละหลวม (ผลการสัมภาษณ์ภาคีเครือข่ายท้องถิ่น, 2544)
- 3) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติที่งดงามและเงียบสงบ การดำรงชีวิตของสัตว์ป่าที่อาศัยความร่มเย็นความสงบของผืนป่า แหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ระบบนิเวศที่มีความเกื้อกูลกันจะคงสภาพป่าดั้งเดิมไว้ และมีความอุดมสมบูรณ์ขึ้นเรื่อย ๆ ถ้าระบบการจัดการ มีความเข้าใจทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม หากระบบการจัดการมองแต่ผลประโยชน์ของตนเองก็จะทำให้ระบบนิเวศสูญเสียไป สัตว์ป่าไร้ที่อยู่อาศัย ฯลฯ
- 4) ด้านเศรษฐกิจ ถ้ามองเรื่องราวได้เป็นปัจจัยหลักของการท่องเที่ยว ก็จะทำให้ชุมชนเกิดความขัดแย้งกันในเรื่องของระบบการจัดการ รูปแบบการผลิตทางด้านการเกษตรจะปรับเปลี่ยนไปโดยให้ความสำคัญกับการผลิตทางด้านอุตสาหกรรม การถูกลักลอบของนายทุนกลุ่มคนที่เป็นมือที่สามเข้ามาในชุมชนเพื่อแสวงหาการค้าขายในรูปแบบต่าง ๆ (ผลการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการ, 2544)

บทที่ 5

การทดลองและผลการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม บ้านน้ำเค-सानก้วย

การทดลองและผลการทดลองการจัดการท่องเที่ยว และกระบวนการ กลไกจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมโดยชุมชนนั้น ต้องเริ่มจากการให้ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วม นำเอาภูมิปัญญาหรือศักยภาพที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์

5.1 กระบวนการ และกลไกการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

การจัดการท่องเที่ยวได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาศักยภาพของชนเผ่าม้งบ้านน้ำเค-सानก้วย ศักยภาพประกอบที่สำคัญของการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งจะต้องคำนึงถึงพื้นที่ ระบบการจัดการ กิจกรรม กระบวนการ และการมีส่วนร่วมของชุมชน องค์ประกอบทั้งสี่ด้าน ถือว่าเป็นสิ่งสมบูรณ์ที่สุดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม หากขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็เหมือนขาดแรงเสริมหรือขาดความสมบูรณ์ของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (สถาบันวิจัยและวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2544) อ้างในสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค. ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์) ซึ่งกระบวนการเรียนรู้เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยใช้กิจกรรมเป็นแรงเสริมให้มีการเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับการท่องเที่ยว มีการฝึกอบรมภาคทฤษฎีท้องถิ่น การจัดกิจกรรมทัศนศึกษาดูงานและการเพิ่มความรู้ทางด้านวิชาการเกี่ยวกับเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม และสิ่งสำคัญคือการสอดแทรกแนวความคิดเพื่อสร้างความตระหนักในเรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้ชุมชนได้เห็นคุณค่าของสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน อันจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนโดยชุมชนเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการด้วยแนวคิด และจิตวิญญาณ ผสมผสานกับกฎระเบียบทางสังคม โดยมีกิจกรรมเป็นกลไกสำคัญในการเสริมทักษะ และเพิ่มศักยภาพให้กับชุมชนได้เรียนรู้วิธีการ เทคนิคการจัดการท่องเที่ยว

การทัศนศึกษาดูงาน ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิโครงการหลวงบึงคำร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบล และเกษตรที่สูงตำบลผาช้างน้อย ให้กลุ่มแกนนำชุมชนตำบลผาช้างน้อยไปทัศนศึกษาดูงาน ณ บ้านแม่กลางหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ และหมู่บ้านลอชา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ซึ่งมีกลุ่มเป้าหมายเข้าร่วมกิจกรรมแต่ละครั้ง จำนวน 40 คน จากการทัศนศึกษาชุมชนได้เปิดโลกทัศน์และเรียนรู้กระบวนการ แนวทางการจัดการท่องเที่ยว นอกจากนี้การจัดประชุมสร้างความร่วมมือและวางแผนปฏิบัติงานร่วมกับองค์กรภาครัฐเอกชนที่เกี่ยวข้อง

ก็เป็นกิจกรรมที่ต้องการให้ชุมชนมีการวางแผนงานการพัฒนาชุมชนและวางแผนทางการประสานการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนกับองค์กรภาครัฐและองค์กรเอกชน ซึ่งการจัดกิจกรรมครั้งนี้หน่วยงานภาครัฐและเอกชนได้ให้ความสนใจมากเป็นพิเศษ มีจำนวนผู้เข้าร่วม 30-40 คน โดยได้รับความร่วมมือจาก องค์กรบริหารส่วนตำบลผ้าช้างน้อย เกษตรที่สูง โครงการหลวงบัวคำ ภูลังการีสอร์ท และศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวง เพราะเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นเรื่องที่หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ได้วางแผนให้มีการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนดอยภูลังกา ดังนั้นเจ้าหน้าที่ภาครัฐและเอกชน จึงสนใจเวทีประชุมเพื่อสร้างความร่วมมือและวางแผนงานร่วมกัน เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยใช้บ้านน้ำคะสานก้วยเป็นชุมชนเป้าหมายหลักในการศึกษา

สำหรับกิจกรรมเวทีแลกเปลี่ยนองค์ความรู้เรื่องกระบวนการทำงานด้านการวิจัย ระหว่างชุมชนและโครงการวิจัยสภาพปัญหาของแม่น้ำปิง อ.สารภี จังหวัดเชียงใหม่ จำนวนผู้เข้าร่วม 30 คน การจัดกิจกรรมครั้งนี้ชุมชนได้มีโอกาสเรียนรู้และแลกเปลี่ยนแนวความคิดการทำวิจัย และแกนนำชุมชนมีความตระหนักถึงปัญหาชุมชนมากขึ้น โดยสังเกตจากความร่วมมือของกลุ่มแกนนำและกลุ่มเยาวชนที่มีความกระตือรือร้นในการจัดกิจกรรมและพร้อมที่จะพัฒนาตนเองให้สามารถจัดการแก้ไขปัญหาของชุมชน ดังจรรยา วาริพิทักษ์ ซึ่งเป็นหนึ่งในจำนวนกลุ่มมัคคุเทศก์ที่ได้ฝึกทักษะและกระบวนการพานักท่องเที่ยวไปเที่ยวยังสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ หลังจากการฝึกทักษะการเป็นมัคคุเทศก์ เขาก็มีความมั่นใจในตนเองมากขึ้น และพร้อมที่จะเผชิญกับสิ่งต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น นอกจากนี้กลุ่มเยาวชนทั้งผู้ชายและผู้หญิงก็ให้ความสำคัญกับการจัดกิจกรรมมากขึ้น โดยวัดจากการเข้ามามีส่วนร่วมและการเข้ามาช่วยเหลือกิจกรรมตามความถนัดและความสามารถของแต่ละบุคคล ดัง เลาดำ อาสาสกุล เด็กหนุ่มในหมู่บ้านที่ไม่เคยสนใจเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน แต่มาระยะหลัง หลังจากจัดกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านและแหล่งท่องเที่ยว เลาดำได้เข้ามามีส่วนร่วมงานวิจัยและพัฒนาตนเองจนสามารถร่วมเป็นเพื่อนร่วมเดินทางกับกลุ่มมัคคุเทศก์ เพื่อพากลุ่มโครงการแม่น้ำปิงไปศึกษาและท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติของหมู่บ้าน

สิ่งสำคัญของการจัดกิจกรรมจะต้องมีการประชาสัมพันธ์ เพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่น่าสนใจของชุมชนและองค์ประกอบที่สำคัญอันจะนำไปสู่กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ที่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ และวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตของชนเผ่า การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารของชุมชนในรูปแบบของการจัดทำแผ่นพับข้อมูลพื้นฐานด้านทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยว วัฒนธรรม ประเพณี วิธีการดำรงชีวิต และประวัติศาสตร์ชนเผ่าม้ง เพื่อเผยแพร่ให้สาธารณชนได้รับรู้และเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย การจัดทำแผ่นพับทั้งหมด 1,000 ชุด ได้มีการ

รวบรวมข้อมูลพื้นฐานชุมชนจากการบอกเล่า และศึกษาในชุมชนไว้ในเบื้องต้น โดยได้พูดคุยกับแกนนำเรื่องรูปแบบของการเสนอชื่อ พร้อมทั้งให้กลุ่มเยาวชนได้ร่างและเขียนบันทึกในการจัดทำแผนพับ ซึ่งการประชาสัมพันธ์พบว่ามีปัญหาอุปสรรคเรื่องสถานที่ติดต่อ เพราะยังไม่มีสถานที่ติดต่อชัดเจน ประกอบกับบุคคลที่รับผิดชอบด้านการประสานงานยังขาดปัจจัยที่เกื้อหนุน เช่น โทรศัพท์ การสื่อสารไปรษณีย์ที่ค่อนข้างล่าช้า ดังนั้นจึงได้กำหนดสถานที่ติดต่อชั่วคราว โดยใช้ที่อยู่ของนักวิจัยเป็นหลัก เพื่อสะดวกและรวดเร็วในการติดต่อสื่อสาร

สื่อแผนพับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของบ้านน้ำคะสานก้วย ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์ชุมชนม้ง อันจะบอกถึงเรื่องราวที่มาของหมู่บ้าน และกลุ่มประชากรได้ว่ามีจุดเริ่มต้นการตั้งหมู่บ้านมาตั้งแต่เมื่อไหร่ และประสบกับภาวะสงครามทางการเมืองปีไหน ใครเริ่มก่อตั้งหมู่บ้าน ภูมิหลังการตั้งถิ่นฐาน ณ บริเวณแห่งนี้มีจุดมุ่งหมายประการใด ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะภูมิอากาศของชุมชน วัฒนธรรมประเพณีที่สำคัญของชนเผ่าม้ง รวมถึงลักษณะของการจัดรูปแบบการท่องเที่ยว เส้นทางการท่องเที่ยว และสถานที่พักของนักท่องเที่ยว ซึ่งแผนพับที่ได้ก็นำไปเผยแพร่ให้ สาธารณชนได้รับรู้ต่อไป

จากกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมชุมชน ทำให้ชุมชนได้รับประสบการณ์และมีบทเรียนจากการศึกษา ซึ่งสะท้อนบทเรียน และได้ความคิดเห็นในการจัดการท่องเที่ยว ดังเลาซ้าง วารีพิทักษ์(2545) ได้เสนอความคิดเห็นเรื่องความรับผิดชอบ ความเสียสละของคนในชุมชนด้านการจัดการการท่องเที่ยว ตลอดจนถึงการถ่ายทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้อาวุโสให้กับชนรุ่นหลังได้เรียนรู้ เช่น การเรียนรู้เรื่องสมุนไพร การจักสาน นอกจากนี้สมศักดิ์ พานผ่องเจริญ (2545) ยังให้แนวคิดในการทำงานร่วมกันว่า ชุมชนจะอยู่ได้ต้องมีการเสียสละร่วมกัน การทำงานที่ดีต้องให้ความร่วมมือกัน เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ถ้าหากชุมชนไม่สามัคคีกันการทำงานด้านการท่องเที่ยวก็ไม่ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ สำหรับกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ทางศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวงบ้านน้ำคะ-สานก้วย กลุ่มอาจารย์สมศักดิ์ โพธิ์ธรรม และอาจารย์ สมบัติ เมืองเจียง (2545) ได้เสนอความคิดเห็นเรื่องการประสานความร่วมมือกันระหว่างชุมชนกับหน่วยงานว่า“กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นกิจกรรมที่จะนำไปสู่การอนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ซึ่งชุมชนต้องกระตุ้นหรือริเริ่ม มีความตั้งใจ และมีความรับผิดชอบในบทบาทหน้าที่

เลาว่าง วารีพิทักษ์ (2545) ประธานคณะกรรมการท่องเที่ยวยังได้สะท้อนแนวคิด ในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่าการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ชุมชนต้องตระหนักและสำนึก ร่วมกันถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดความ

ยั่งยืน ตลอดถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับอนุชนรุ่นหลังและการกระจายรายได้จากกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างยุติธรรม ซึ่งการกระจายรายได้ของการจัดการท่องเที่ยวแต่ละครั้งจะต้องคำนึงถึงต้นทุนในการผลิตของสินค้าแต่ละประเภทการจัดการจัดสรรรายได้ต้องมองผลประโยชน์ส่วนรวม ต้องมีการจัดสรรเงินกองทุนชุมชนด้านการจัดการท่องเที่ยว และการจัดสรรสู่บุคคลตามแต่กิจกรรมที่ปฏิบัติ เช่น เลาว่าง ขายตะกร้าที่จักสานได้มาในต้นทุน 30 บาท ตั้งราคาขาย 70 บาท เลาว่างต้องหักให้กองทุนชุมชนด้านการจัดการท่องเที่ยว 5-10 % จากกำไรที่ได้ ทั้งนี้เลาว่างต้องหักค่าต้นทุนออกก่อน 30 บาท

เลาสาร แซ่ย่าง(2545) แกนนำพัฒนาหมู่บ้านและแหล่งท่องเที่ยว กล่าวถึงความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมพัฒนาชุมชนเพื่อเตรียมความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยวว่า การจัดการท่องเที่ยวหากมีการเตรียมความพร้อมเรื่องสถานที่อยู่อาศัย ที่พักผ่อนหย่อนใจ ด้านอาหาร การคมนาคม การสื่อสาร ตลอดจนการจำหน่ายของที่ระลึก และมีคฤหาสน์ท้องถิ่น จะทำให้ชุมชนน่าอยู่ และนักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจ แต่ขณะเดียวกันต้องมีกฎระเบียบในการควบคุมให้ชัดเจน เพราะปัจจุบันกลุ่มผู้แสวงหาผลประโยชน์แอบแฝงมีมาก อาจะอยู่ในชุมชนหรือเข้ามาในรูปแบบของนักท่องเที่ยว ซึ่งจะทำให้เกิดผลกระทบในด้านลบต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

จรรยา วาริพิทักษ์(2545)กลุ่มแกนนำชุมชนที่ได้ร่วมวางแผนการจัดทำสื่อแผ่นพับได้สะท้อนถึงปัญหาของตนเองว่าไม่สามารถจัดทำสื่อลักษณะนี้ได้ เพราะมีข้อจำกัดเรื่องของการศึกษา การเขียน การเรียบเรียง ซึ่งเป็นจุดอ่อนที่จรรยาเริ่มทำไม่อยากทำ แต่จรรยาก็มีความพยายามและความตั้งใจในการทำงานและพร้อมที่จะฝึกฝนและพัฒนาตนเองอยู่เสมอ

เลาซ่าง วาริพิทักษ์ (2545) ได้เล่าถึงประสบการณ์การศึกษาดูงานด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านหล่อชา ต.แม่ยาว อ.เมือง จ.เชียงราย ว่าการบริหารจัดการท่องเที่ยวบ้านหล่อชา ได้มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบงานออกเป็นฝ่ายต่างๆ ได้แก่ ฝ่ายจัดสถานที่ จะมีหน้าที่รับผิดชอบดูแลสถานที่จอดรถ ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว (จุดจำหน่ายตั๋ว จุดประชาสัมพันธ์) ร้านจำหน่ายของที่ระลึก ทางเดินเท้า ห้องน้ำ จุดชมกิจกรรมต่างๆ ป้ายประชาสัมพันธ์ และความสะดวกของหมู่บ้าน ฝ่ายต้อนรับและบริการทั่วไป มีหน้าที่รับผิดชอบต้อนรับแขก จำหน่ายตั๋วชมกิจกรรม จำหน่ายของที่ระลึกขนเผ่า นำเที่ยวชมกิจกรรม ติดต่อประสานงานทั่วไป และงานประชาสัมพันธ์ ฝ่ายถ่ายทอดประเพณีวัฒนธรรม มีหน้าที่รับผิดชอบส่งเสริมประเพณี/วัฒนธรรม งานแสดง จัดหาชุดประจำเผ่า และจัดให้มีการละเล่นต่างๆ เช่น สามล้อ ขาม้า สะบ้า ลูกข่าง ฯลฯ ฝ่ายส่งเสริมอาชีพและพัฒนาผลิตภัณฑ์ จะมีหน้าที่รับผิดชอบการเกษตร การเลี้ยงสัตว์ งานหัตถกรรม และผลิตของที่ระลึก ฝ่ายบัญชีและการเงิน มีหน้าที่รับผิดชอบบริหารการเงินการบัญชีของโครง

การ สรุบบประมาณรายรับ-รายจ่าย และงานติดต่อธนาคาร ซึ่งการบริหารจัดการของชุมชนแต่ละฝ่าย ทำให้ชุมชนรับทราบหน้าที่ของแต่ละบุคคล นอกจากนี้ยังได้ร่วมกันจัดตั้งธนาคารหมู่บ้าน ครั้งแรกการจัดตั้งธนาคารหมู่บ้าน ชาวบ้านทุกคนควรจะสมัครเป็นสมาชิก หลังจากนั้นก็ออมเงินจากรายได้ที่ได้จากการท่องเที่ยว ซึ่งรายได้ทั้งหมดจะแบ่งปันผลเพื่อการพัฒนาหมู่บ้าน โดยการ จัดตั้งกองทุนช่วยเหลือกลุ่มผู้สูงอายุ กองทุนช่วยเหลือครอบครัวยากจน กองทุนพัฒนาการท่องเที่ยวของหมู่บ้านและกองทุนการศึกษาเด็ก รายได้ที่เหลือจะเฉลี่ยปันผลให้กับสมาชิกธนาคารหมู่บ้านทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน

จรรยา วาริพิทักษ์ (2545) ได้เล่าถึงประสบการณ์การทัศนศึกษา ว่า เป็นกิจกรรมที่ทำให้ได้เรียนรู้กระบวนการ วิธีการ และรูปแบบจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว และเป็นกิจกรรมที่ได้เปิดโลกทัศน์ และได้เห็นสิ่งใหม่ ๆ แนวทางใหม่ ๆ ที่จะนำมาพัฒนาหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังได้เห็นความแตกต่างของพื้นฐานทางชุมชน ทั้งวัฒนธรรมประเพณี ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ตลอดจนวิธีการดำเนินชีวิตของแต่ละชุมชน ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้แต่ละชุมชนก็สามารถนำมาจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวได้ แต่ว่ารูปแบบของกิจกรรมอาจมีความแตกต่างกัน และที่สำคัญการจัดกิจกรรมของแต่ละพื้นที่ต่างก็ประสบกับปัญหาและอุปสรรค เพียงแต่ว่าเราจะจัดการกับปัญหาอย่างไร

คณิง นาวงษ์ (2545) ได้กล่าวถึงกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านน้ำเค-सानก้วยว่าชุมชนที่มีพร้อมทั้งด้านพื้นที่ ด้านของความเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่าที่มีวัฒนธรรม ประเพณีที่โดดเด่น อันเป็นกิจกรรมที่สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็ต้องดูถึงกระบวนการจัดการของชุมชนว่า พร้อมที่จะต้องรับและให้บริการอย่างไรที่จะให้นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจ ซึ่งจากกิจกรรมเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเรื่องกระบวนการพัฒนากิจกรรมงานวิจัยพบว่า ชุมชนมีตัวแทน แกนนำ ที่มีความสามารถที่หลากหลาย ตามความถนัดเฉพาะบุคคล เช่น การแปรรูปสมุนไพร เป้าแคน การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และมีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ชนเผ่าม้งเป็นอย่างดี

ในมุมมองของอาจารย์ประหยัด ศรีสวัสดิ์ (2544) เรื่องของการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยว เป็นกิจกรรมที่ต้องอาศัยทักษะการฝึกประสบการณ์ และมีการเสริมแรงให้กับชุมชนอยู่ตลอดเวลา คนในชุมชนที่สนใจจริงๆ จะเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนขบวนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และจะมีกลุ่มคนอีกกลุ่มหนึ่งที่ยังไม่มั่นใจก็จะรอดูอาการ ทำที่ของการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวฯ แบบแบ่งรับแบ่งสู้ หรืออีกประเภทหนึ่งก็คือกลุ่มที่ไม่สนใจอะไรเลย ซึ่งการวิเคราะห์ถึงปัญหาจริงๆ ก็เป็นเรื่องธรรมดาของสังคมมนุษย์ที่ส่วนใหญ่ไม่กล้าเผชิญกับเรื่องราวที่เกิดขึ้นใหม่ๆ รอดูผลของ

กิจกรรม หากผลตอบรับเป็นไปในเชิงบวก ก็จะเข้ามาร่วมกิจกรรม แต่ถ้าผลตอบรับเป็นไปในเชิงลบก็จะระงับ

ไกรสร ฉัตรเชิดตระกูล (2545) วิทยากรอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ได้มองเรื่องกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่าเป็นเรื่องของการจัดระบบ ระเบียบ และรูปแบบของการจัดการ เพราะเรื่องของรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องมีความชัดเจนและที่สำคัญชุมชนต้องมีความตระหนักถึงคุณค่าของฐานทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมประเพณี และเข้าใจบทบาท หน้าที่ ความรับผิดชอบ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งการจัดอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่นก็เป็นกระบวนการเตรียมความพร้อม เพื่อพัฒนาศักยภาพของคณะกรรมการท่องเที่ยว ที่จะคอยต้อนรับ และให้บริการแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งมัคคุเทศก์ท้องถิ่นจะต้องมีคุณสมบัติในด้านของความรู้เกี่ยวกับชุมชนเป็นอย่างดี อ่านออกเขียนได้เป็นอย่างดีน้อย อายุไม่ควรมากเกินไป มีความเสียสละอดทน มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตากรุณา และต้องขยันศึกษาหาความรู้ด้านทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีชนเผ่า และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อที่จะสามารถถ่ายทอดความรู้ให้กับนักท่องเที่ยวได้ และได้กล่าวถึงระบบการจัดการที่จะต้องสามารถให้บริการแก่นักท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความประทับใจ ดังเช่น สถานที่พักผ่อนสะอาด ปลอดภัย น่ายุ่ ราคาต้องมีความเหมาะสม มีกิจกรรมที่น่าสนใจ ตื่นเต้น และสามารถสื่อสารและถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับนักท่องเที่ยวได้ดี จากการอบรมมัคคุเทศก์ จำนวน 15 คน พบว่าคณะกรรมการท่องเที่ยวที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับการเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นคือ นายเลาช้าง วาริพิทักษ์ นายสมศักดิ์ พานผ่องเจริญ นายจตุรนต์ วาริพิทักษ์ และ นายประดิษฐ์ ม้าวิชัยกุลกระบวนการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนมุ่ง เป็นขั้นตอนที่เตรียมความพร้อมของชุมชนในแต่ละด้าน โดยเฉพาะเรื่องของระบบการจัดการ การฝึกทักษะ ประสบการณ์การท่องเที่ยว ตลอดจนความพร้อมด้านที่พัก อาหาร และของที่ระลึกจากชุมชน โดยได้เน้นให้กลุ่มคณะกรรมการการท่องเที่ยว ได้ฝึกทักษะการจัดการในด้านของการเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น การฝึกทักษะการประดิษฐ์เครื่องประดับ ซึ่งคณะกรรมการบางคนก็มีการพัฒนาทักษะด้านการแปรรูปสมุนไพร จากการศึกษาดูงานร่วมกับมูลนิธิโครงการหลวงและเกษตรที่สูง บางคนไม่ได้ไปดูงาน แต่อาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่ได้จากการเล่าประสบการณ์ของเจ้าหน้าที่และของเพื่อนบ้าน แล้วนำไปปรับใช้ในพื้นที่ของตนเอง โดยการปลูกสมุนไพรและการแปรรูปสมุนไพรไว้บริการนักท่องเที่ยว

ผลการพัฒนาเตรียมความพร้อมของชุมชนเพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม นอกจากการพัฒนาด้านต่าง ๆ แล้วยังพบว่าชุมชนได้เรียนรู้กระบวนการทำงานร่วมกัน และมีการแบ่งบทบาท หน้าที่ความรับผิดชอบอย่างชัดเจน นอกจากนี้กลุ่มคนในชุมชนที่มีแนว

ความคิดขัดแย้งกับการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศฯ ก็ได้ให้ความสนใจและให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนบ้านน้ำคะ-สถานก๋วยมากขึ้น พร้อมที่จะร่วมพัฒนาให้เป็นชุมชนที่น่าอยู่ และเป็นแหล่งศึกษารวมชาติ ศึกษาวัฒนธรรมประเพณี และศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งความเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นของชุมชนเกิดจากการที่ชุมชนมีการร่วมเวทีประชุม กิจกรรมการพัฒนาชุมชนร่วมกันมากขึ้น กระบวนการทำงานกลุ่มในสังคมจึงเป็นเสมือนกลไก และเป็นพลังที่จะทำให้คนมีความตระหนัก มีสำนึกถึงความรับผิดชอบร่วมกันทางสังคม อันจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

สำหรับการเตรียมความพร้อมของชุมชนเพื่อวางแผนงาน การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวและพัฒนาหมู่บ้าน พัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ปรับปรุงภูมิทัศน์ จัดระบบสุขภาพ จัดทำป้ายและสัญลักษณ์ของหมู่บ้าน และแหล่งท่องเที่ยว จัดทำถังขยะและที่กำจัดขยะ จัดสร้างร้านค้าชุมชน จำนวน 1 หลัง ห้องน้ำจำนวน 1 ห้อง คณะกรรมการการ 15 คน เข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตนเอง แต่ก็ยังกังวลในเรื่องของการลงมือปฏิบัติจริง เพราะมีข้อจำกัดในเรื่องของข้อมูล ข่าวสาร แต่คณะกรรมการก็จะดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมบนพื้นฐานขององค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น สังคม วัฒนธรรมประเพณี และคำนึงถึงฐานะทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยยึดตามแนวคิดของ Ecotourism 5 ประการ กล่าวคือ

1. ว่าด้วยการท่องเที่ยวที่ถูกจัดการดูแลอย่างยั่งยืนด้วยรูปแบบและการบริหารที่ถูกต้อง
2. เป็นการท่องเที่ยวที่อยู่บนพื้นฐานของธรรมชาติ
3. มีการศึกษาการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม หรือสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก
4. ต้องเป็นการเอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์
5. เป็นการสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว

(Reckley.R.(1993) อ้างในจดหมายข่าวสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย : 20, 2545) จากแนวคิดทั้ง 5 ประการ เพื่อให้เหมาะสมกับการจัดการท่องเที่ยวของประเทศไทย สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540) ได้ดัดแปลงแนวคิดของ Ralf Ruckley มาพัฒนาสู่องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 4 ด้าน คือ 1. องค์ประกอบด้านพื้นที่ 2. องค์ประกอบด้านการจัดการ 3. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ 4. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม

จากแนวคิดของชุมชนที่สอดคล้องกับหลักการพัฒนาการท่องเที่ยว 5 ประการ ของ Ralf Ruckley และสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540) ซึ่งอ้างในจดหมายข่าวสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (2545) ทางคณะกรรมการการท่องเที่ยวจึงร่วมกันวาง

แผนการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับฤดูกาล และวิถีชีวิตของชนเผ่า เพื่ออนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของชนเผ่าให้ยั่งยืน และใน กระบวนการพัฒนาหมู่บ้านและแหล่งท่องเที่ยว ปรับปรุงภูมิทัศน์ การจัดระบบสุขภาพ จัดทำ ป้ายและสัญลักษณ์ของหมู่บ้านและแหล่งท่องเที่ยว จัดทำถังขยะและที่กำจัดขยะ จัดสร้างร้านค้า ชุมชน จำนวน 1 หลัง ห้องน้ำจำนวน 1 ห้อง พบว่า ในการดำเนินกิจกรรมของชุมชนให้ ความร่วมมือกันในการพัฒนามาก ถึงแม้ว่าการพัฒนาครั้งนี้จะมีแต่กลุ่มชาวบ้าน โดยเฉพาะผู้หญิงเป็นส่วน มาก เพราะงานพัฒนาครั้งนี้ตรงกับกิจกรรมการประชุมเพื่อตั้งหมู่บ้านน้ำคะ-सानก้วย แยกจาก บ้านปางค่าเหนือ และกิจกรรมเปิดบัญชีกองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาท ทำให้กลุ่มแกนนำรวมทั้งคณะ กรรมการการท่องเที่ยว ไม่สามารถร่วมกิจกรรมได้ ซึ่งการจัดกิจกรรมพัฒนาทำให้ชุมชนและ แหล่งท่องเที่ยวมีถังขยะ มีการจัดระบบสุขภาพ มีป้ายบอกทางเดินและสัญลักษณ์ ถนนมี สภาพดีขึ้น การคมนาคมสะดวก และมีความสะอาดน่าอยู่มากขึ้น การพัฒนาในครั้งนี้ชุมชนมี ความกระตือรือร้นในการทำงานมากขึ้น และให้ความร่วมมือกันเป็นอย่างดี มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ กันอย่างชัดเจน จึงเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดกระบวนการพัฒนากันอย่างมีส่วนร่วม มากขึ้น และชุมชนได้เรียนรู้ถึงขั้นตอนการดำเนินงานพัฒนาที่เป็นระบบ

5.2 แนวทางการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมโดยชุมชนม้งบ้านน้ำคะ-सानก้วย ได้ มีการวางรูปแบบการท่องเที่ยว คือ กิจกรรมทัวร์เทศกาลปีใหม่ม้ง และทัวร์ศึกษาความหลากหลาย ทางชีวภาพของป่าต้นน้ำยม การกิจกรรมทัวร์ที่ได้วางโปรแกรมไว้ทางคณะกรรมการท่องเที่ยว กลุ่มชาวบ้าน และครูศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวง ได้ร่วมกันกำหนดบทบาท ตัว บุคคลที่จะรับผิดชอบในแต่ละกิจกรรมโดยปรับจากฐานเดิมที่มีการวางตัวบุคคลที่จะรับผิดชอบใน แต่ละด้าน ซึ่งการประชุมครั้งนี้คณะกรรมการท่องเที่ยวได้ให้ความสนใจและมีความกระตือรือร้น กันมาก โดยเฉพาะกลุ่มของคณะกรรมการการท่องเที่ยว นอกจากนี้สิ่งที่น่าประทับใจมากก็คือ ความร่วมมือขององค์กรภาครัฐ เอกชน ในพื้นที่ที่ได้ร่วมกันกำหนดบทบาท หน้าที่ และกำหนด อัตราค่าบริการการท่องเที่ยว โดยมองพื้นฐานจากประสบการณ์การทัศนศึกษาดูงานในพื้นที่บ้าน แม่กลางหลวง อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ และบ้านล่อซู อ.เมือง จ.เชียงราย การกำหนดอัตราค่า บริการของนักท่องเที่ยวได้กำหนดไว้ ดังนี้

1. ค่ารถ จากองค์การบริหารส่วนตำบลผาซำน้อย ถึง บ้านน้ำเค-सानก้วย 800 บาท
2. ค่าอาหาร 50 บาท/คน/มื้อ
3. ค่าไกด์ 100 บาท/คน/วัน
4. ค่าลูกหาบ 150 บาท/คน/วัน
5. ค่าที่พัก 5.1 เต็นท์พร้อมที่นอน (ผ้าห่ม ผ้าปู) หลังละ 150 บาท

5.2 บ้านพักรับรอง หลังละ 600 บาท

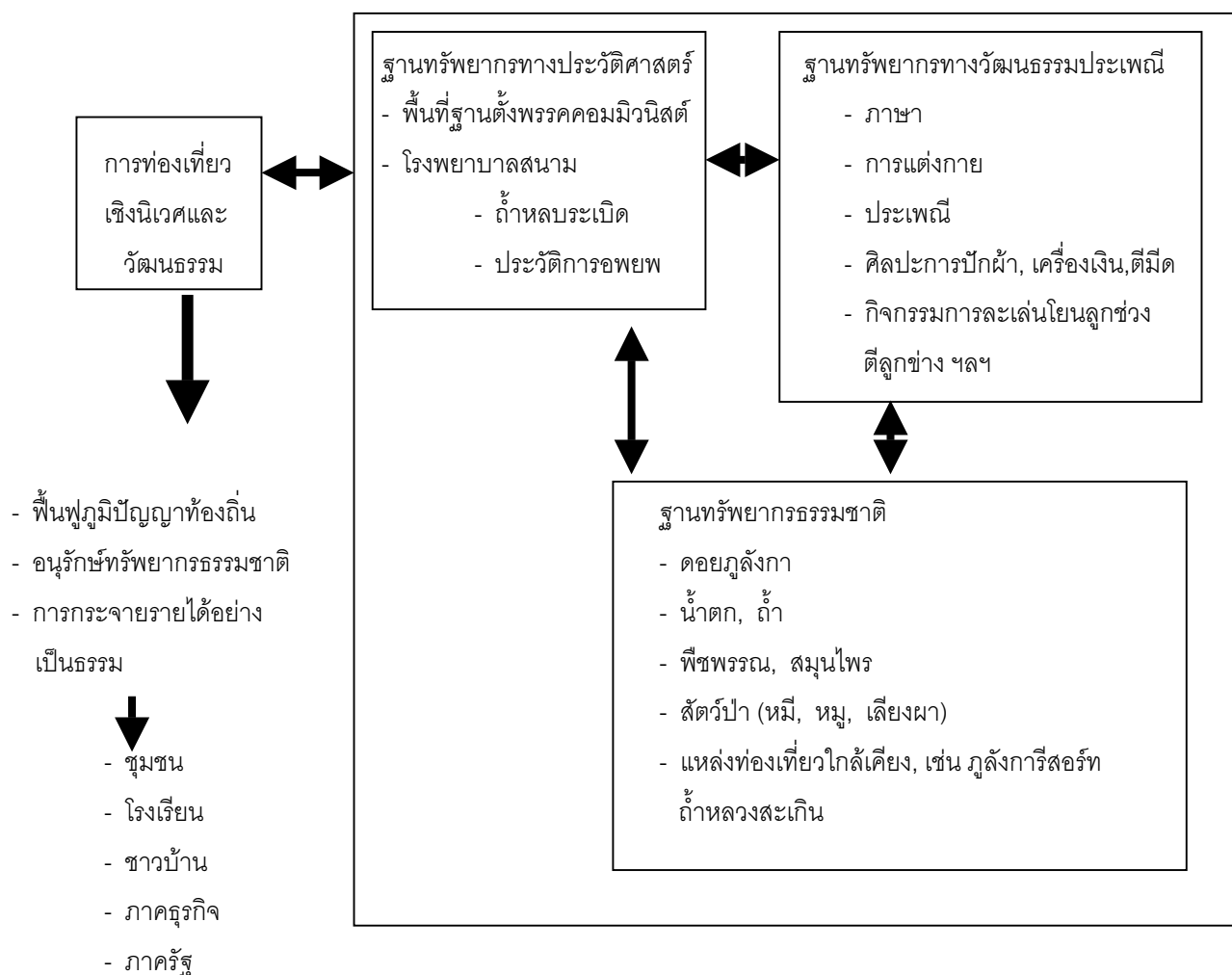
5.3 บ้านพักชาวม้ง 150 บาท/คน/คืน

อัตราค่าบริการต่างๆ ก็ได้มีการจัดสรรสทบกองทุนการท่องเที่ยว โดยคิดจากรายได้ทั้งหมด ดังนี้

1. ค่ารถ หักเข้ากองทุนการท่องเที่ยวฯ 10% ของรายได้
2. ค่าอาหาร หักเข้ากองทุนการท่องเที่ยวฯ 5 บาท/คน/มื้อ
3. ค่าไกด์และลูกหาบ หักเข้ากองทุนการท่องเที่ยวฯ 5% ของรายได้
4. ค่าที่พัก กรณีพักเต็นท์ หักเข้ากองทุนการท่องเที่ยวฯ 5%
5. ค่าบำรุงสถานที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวงบ้านน้ำเค-सानก้วย 50 บาท/ครั้ง

จากการวางกิจกรรมรูปแบบทัวร์ทั้งสองรูปแบบ และการกำหนดอัตราค่าบริการการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่ต้องคำนึงถึงศักยภาพชุมชนและความเหมาะสมกับระยะเวลา สถานที่ การบริการ กรณีวางรูปแบบทัวร์ อาจารย์อุตร วงศ์ทับทิม (2545) เสนอแนวความคิดในการหาแนวทางการจัดการท่องเที่ยว ว่าควรคำนึงถึงฐานของทรัพยากรธรรมชาติ ฐานวัฒนธรรมประเพณี ฐานประวัติศาสตร์ชนเผ่าม้ง ดังแผนภูมิ 5.1

แผนภูมิ 5.1 แนวทางการจัดทำรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

จากแผนภูมิการท่องเที่ยว จะเห็นว่าฐานทรัพยากรบ้านน้ำคะ-सानก้วยมีมาก ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมเป็นกิจกรรมที่ต้องใช้ฐานทรัพยากรมากที่สุด ดังนั้นกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวจะต้องคำนึงถึงผลกระทบ และต้องรู้ศักยภาพของชุมชน เช่น การสำรวจเส้นทางเดิน แหล่งท่องเที่ยวต้องมีความปลอดภัย และควรจัดประชุมที่มัคคุเทศก์ก่อนที่จะพานักท่องเที่ยวเข้าไปศึกษาแหล่งธรรมชาติ ที่สำคัญกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวจะต้องคำนึงถึงการถ่ายทอดองค์ความรู้จากหนึ่งไปสู่หนึ่ง เพื่อให้มีการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีที่ดี อันจะเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนสืบต่อไป

คุณดวงจันทร์ เมฆวิชัยวงศ์ (2545) แกนนำชุมชนบ้านแม่กลางหลวง ต.บ้านหลวง อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ ได้กล่าวถึงศักยภาพของบ้านน้ำคะ-सानก้วย ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดีมาก เพราะมีแหล่งประวัติศาสตร์ที่ดี มีวัฒนธรรมประเพณีที่น่าสนใจ และมีผู้ประกอบการท่องเที่ยวอยู่ใกล้พื้นที่ และที่สำคัญมีกลุ่มสมาคมแม่ ซึ่งเป็นแหล่งตลาดที่ใหญ่ของการจัดทัวร์ จากประสบการณ์ของการจัดกิจกรรมบ้านแม่กลางหลวง ช่วงแรกก็มีปัญหาเรื่องคน ทั้งที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย โดยเฉพาะคนที่จะมาเป็นไกด์หายากมาก เพราะส่วนใหญ่คนหมู่บ้านมีอาชีพเป็นนายพราน แต่มาระยะหนึ่งของการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวได้มีนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะชาวต่างประเทศ ได้เข้ามาเที่ยวในหมู่บ้านเยอะมาก และส่วนใหญ่ชอบมาศึกษาแหล่งธรรมชาติและชอบดูนก ทำให้นายพรานนักล่าสัตว์กลับใจมาเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น และให้ความรู้เรื่องนก แต่ละประเภท แต่ละชนิด เพราะมีรายได้จากการเป็นมัคคุเทศก์ ปัจจุบันนายพราน นักล่าสัตว์ก็มาเป็นนักอนุรักษ์สัตว์ป่าโดยวิถีทางของกระบวนการจัดการที่ดีและเหมาะสม

สำหรับการจัดการเรื่องของรายได้ มีการจัดตั้งกองทุนชุมชนขึ้นมาซึ่งจะหักรายได้จากการท่องเที่ยวส่วนหนึ่งสมทบกองทุนชุมชน โดยมีกลุ่มคณะกรรมการดูแลเรื่องบัญชีรายรับ-รายจ่าย ปัจจุบันกองทุนชุมชนได้มีนโยบายให้กลุ่มสมาชิกกู้ยืมเงินได้ โดยคิดดอกเบี้ยในอัตราที่ถูกกว่าธนาคารทั่วไป แนวทางการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม โดยชุมชนแม่บ้านน้ำคะ-सानก้วย ควรเน้นการประสานความร่วมมือกับกลุ่มองค์กรภาครัฐ และภาวการณ์อิสระ เพื่อสะดวกในการจัดกิจกรรมและการประสานงานที่ดี เพื่อกำหนดดำเนินกิจกรรมจะเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

ดวงจันทร์ เมฆวิชัยวงศ์ (2545) แกนนำชุมชนบ้านแม่กลางหลวง ต.บ้านหลวง อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ ได้เสนอแนวความคิดถึงแนวทางการจัดการท่องเที่ยว ว่าควรประสานงานกับภาวการณ์อิสระ เพราะเป็นแหล่งข้อมูล แหล่งบริการที่ดีสำหรับการท่องเที่ยว และจะเอื้อประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวฯ ในพื้นที่ของตำบลผาช้างน้อยด้วยดี ตลอดถึงการสร้างศูนย์ประสานงานด้านการท่องเที่ยวของชุมชนว่า ควรร่วมมือกับผู้ประกอบการ/เจ้าของภาวการณ์อิสระ โดยให้มีการปรึกษา ตกลงร่วมกันในด้านของระบบการจัดการ

อาจารย์สินธุ์ สโรบล (2545) นักวิชาการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้ให้ความรู้และเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ว่าควรมีการศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา สถานการณ์ของชุมชน จัดกระบวนการสร้างแนวคิดเพื่อวางรูปแบบของโปรแกรมวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตชนเผ่าม้งในรอบ 12 เดือน ศึกษาดูงานเพื่อแลกเปลี่ยนแนวคิดด้านการจัดการท่องเที่ยว จัดกลุ่มคนหรือนักท่องเที่ยวดูงานในพื้นที่ มีการประชุมกลุ่มย่อยระหว่างกลุ่ม

สมาชิก จัดอบรมเติมเต็มประสบการณ์ จัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดกับผู้ประกอบการ องค์กรภาค รัฐ เอกชน และประเมินผลการจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชน

การศึกษาการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ควรจะคำนึงถึงฐานทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นสมบัติส่วนรวมของท้องถิ่น ที่นำมาใช้เป็นฐานทางเศรษฐกิจของชุมชน เพื่อนำไปสู่การมีคุณภาพที่ดี ซึ่งการใช้ฐานทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน จะต้องกำหนดแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้ชัดเจน ดังจะกล่าวถึงต่อไปนี้ (อุตร วงศ์ทับทิม, 2545)

1. การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว จะต้องคำนึงถึงศักยภาพความสามารถ ในการรองรับของพื้นที่และกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง และมีการวางแผนการจัดการสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปกับแผนพัฒนา
2. การส่งเสริมและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ต้องอยู่ภายใต้กรอบของการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน
3. การกำหนดทิศทาง และมาตรการส่งเสริมการท่องเที่ยว ต้องสอดคล้องกับบริบทของชุมชนทั้งในด้านสภาพสังคม เศรษฐกิจพื้นฐาน และศักยภาพด้านแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน
4. เตรียมมาตรการป้องกันและควบคุมปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของชุมชน
5. ต้องมีการรายงานผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการท่องเที่ยวต่อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติอย่างน้อยปีละครั้ง
6. จำกัดจำนวนนักท่องเที่ยว โดยคำนึงถึงสมรรถนะและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว
7. มีการจัดการสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว ให้อยู่ในระดับมาตรฐานที่ดี มีการบริหาร การจัดขยะมูลฝอย การจัดการน้ำเสีย สิ่งปฏิกูลต่างๆ รวมถึงควบคุมคุณภาพอากาศและเสียง
8. กำหนดสัดส่วนรายได้ที่เกิดจากการจัดกิจกรรมเพื่อใช้ในการดูแลรักษาฟื้นฟู จัดการสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว
9. รับผิดชอบดูแลแหล่งท่องเที่ยว และคุณค่าดั้งเดิมของแหล่งท่องเที่ยวไว้ โดยกำหนดมาตรการควบคุมไม่ให้มีการดัดแปลงสภาพแวดล้อม ไม่ลดคุณค่าและความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน
10. มีการประสานงานกับหน่วยงานที่มีอำนาจบังคับใช้กฎหมายให้มีการบังคับใช้อย่างเข้มงวด เพื่อปราบปรามผู้กระทำความผิดกฎหมายหรือกฎระเบียบของชุมชน

การประชุมเพื่อสร้างความร่วมมือและวางแผนงานฯ ในช่วงเช้าต้องประสบกับปัญหาเรื่องของการนัดหมาย เนื่องจากผู้เข้าร่วมประชุมมาไม่ตรงเวลา ทำให้เสียเวลา และกลุ่มเป้าหมายขาดการปะติดปะต่อเรื่องของเนื้อหา แต่พอช่วงบ่ายการจัดกิจกรรมเป็นไปอย่างราบรื่น เจ้าหน้าที่องค์การภาครัฐ เอกชน รวมถึงคณะกรรมการท้องถิ่นฯ ได้เข้าร่วมเวทีประชุมอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา ทำให้แผนการปฏิบัติงานเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

5.5 ปัญหาและอุปสรรค

การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมบ้านน้ำเค-सानก้วย ทำให้พบกับปัญหา อุปสรรค ดังนี้

1. ความต่อเนื่องของการดำเนินกิจกรรม ทำให้ชุมชนไม่วางใจและไม่เชื่อมั่นในกระบวนการทำงานของนักวิจัย และชุมชนไม่กระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมกิจกรรมกับทางโครงการเหมือนช่วงการจัดกิจกรรมระยะแรก
2. กิจกรรมการท่องเที่ยวต้องเลื่อนไปตามสถานการณ์ของชุมชน ซึ่งในช่วงเดือนเมษายน- มิถุนายน ชาวบ้านต้องเตรียมพื้นที่ทำไร่ข้าว ปลูกข้าว ต้องดูแลไม้ผล คือลิ้นจี่ และดูแลหอมญี่ปุ่น จึงไม่สามารถจัดกิจกรรมได้ตามแผนงาน จำเป็นต้องเลื่อนกิจกรรมและกิจกรรมบางกิจกรรมที่จัดได้ต้องประสานความร่วมมือกับองค์กรที่ปรึกษา เพื่อจะได้จัดกิจกรรมที่เหมือนกันสัมพันธ์กัน อันเนื่องมาจากชุมชนมีหลายหน่วยงาน ทั้งภาครัฐ เอกชน เข้ามาให้การสนับสนุนกิจกรรมในรูปแบบต่างๆ มาก อีกทั้งช่วงเมษายน เป็นช่วงเทศกาลสงกรานต์ ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็จะทำกิจกรรมเหมือนกับชาวไทยพื้นราบ และไปเที่ยวตามบ้านเพื่อน ญาติพี่น้อง เป็นเวลาหลายวัน
3. ในมุมมองของการทำงาน คณะกรรมการการท่องเที่ยว คือ นายว่ง วาริพิทักษ์ และนายเลาซัง วาริพิทักษ์ ได้สะท้อนถึงปัญหาเกี่ยวกับกระบวนการจัดการว่า เป็นกระบวนการทำงานที่ขาดความต่อเนื่องมาก ชาวบ้านก็ยอมรับและให้ความร่วมมือกันดีในการทำกิจกรรม แต่ก็มีบางกลุ่มที่กลัวๆ กลัวๆ แต่เมื่อกิจกรรมไม่สามารถดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่องได้ ชาวบ้านก็เริ่มล้า ไม่อยากเข้าร่วมกิจกรรม ไม่กระตือรือร้น ไม่เชื่อมั่นในกระบวนการทำงาน ถ้ามีกิจกรรมดำเนินต่อไปก็ ต้องอดทนเพราะชุมชนจะไม่ให้ความร่วมมือเหมือนการดำเนินกิจกรรมช่วงแรก
4. คนในชุมชนยังไม่แน่ใจและไม่มั่นใจในศักยภาพของตัวเองและตัวกลุ่มคณะกรรมการการท่องเที่ยวฯ ว่าจะสามารถจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวฯ ได้หรือไม่ อีกทั้งยังไม่มั่นใจว่าหากนักท่องเที่ยวเข้ามาในหมู่บ้านแล้ว กระบวนการจัดการของชุมชนจะสามารถทำให้นักท่องเที่ยวประทับใจหรือไม่

เลาทำว แซ่ซ้ง (2545) ได้สะท้อนถึงปัญหาของตนเองเรื่องพื้นฐานการศึกษาของตนเอง และของชุมชนที่จะทำให้เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยว ว่าระดับการศึกษาน้อย อ่านหนังสือก็ไม่คล่อง เขียนก็ไม่ค่อยเป็น ซึ่งเป็นอุปสรรคของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ฯ อีกทั้งยังเกรงว่าถ้านักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวแล้วจะไม่สามารถให้การต้อนรับ ให้การบริการที่ดีได้ นอกจากนี้ยังกังวลเรื่องของการทำบัญชีของชุมชนว่าจะมีใครทำได้หรือเปล่า หรือถ้าทำได้แล้วจะทำได้ไหม ซึ่งปัญหาของเลาทำวที่ได้สะท้อนออกมา ก็เป็นประเด็นสำคัญที่ได้มีการสร้างความเข้าใจ ร่วมกัน ในกลุ่มของคณะกรรมการการท่องเที่ยว และองค์กรภาครัฐ ซึ่งบางประเด็นองค์กรภาครัฐก็ได้วางแนวทางที่จะจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ดังเช่น ระบบการบริหารจัดการด้านงบประมาณ ของกองทุนการท่องเที่ยวของชุมชน

5. ปัญหาของบ้านน้ำคะ-सानก้วย ส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลุ่มคนที่ไม่สามารถ จะประสานแนวความคิดเข้าหากันได้ ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นสามารถแบ่งกลุ่มคนในชุมชนได้ดังนี้

5.1 กลุ่มไม่สนใจอะไรเลย กลุ่มนี้จะเฉยๆ ใครทำอะไรก็ปล่อยเขาไป ถ้าไม่เข้าใจก็จะอยู่ แบบนั้นไป หรือถ้าเข้าใจในกิจกรรมการท่องเที่ยวก็ไม่สนใจ

5.2 กลุ่มสนใจแต่ไม่ยอมเสียสละ กลุ่มนี้สนใจเข้าร่วมกิจกรรม แต่กลัวจะเสียผลประโยชน์ ส่วนตัว คือกลัวว่าถ้าเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวครั้งนี้จะทำให้เสียงานในไร่ งานรับจ้าง ซึ่งจะทำให้ขาดรายได้หลักไป แต่ถ้ารู้ว่ามีงบประมาณจัดจ้างหรือเห็นรายได้ที่แน่ชัดก็จะเข้าร่วม

5.3 กลุ่มสนใจ กลุ่มนี้พร้อมที่จะเสียสละเพื่อส่วนรวม ยอมเข้าร่วมกิจกรรมการวิจัย การท่องเที่ยวฯ ตั้งแต่ครั้งแรก จนกระทั่งถึงช่วงการจัดทัวร์ฯ นอกจากนี้ยังให้ความสนใจกิจกรรมด้าน อื่นๆ ของชุมชน

บทที่ 6

ยุทธศาสตร์ และรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

โดยชุมชนม้งบ้านน้ำคะ-सानก้วย

6.1 ยุทธศาสตร์ แผนงาน และกระบวนการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม บ้านน้ำคะ-सानก้วย เป็นกิจกรรมที่เน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมประเพณี ไปพร้อม ๆ กับการพัฒนาสังคม พัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งเป็นระบบของการจัดการที่ต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยมีการกำหนดทิศทาง แผนงาน และกระบวนการอย่างเป็นระบบ ระเบียบ มีแบบแผนที่ชัดเจน ซึ่งถือเป็นแนวทางปฏิบัติที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ดีต่อไป

จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเชียงราย และเจ้าหน้าที่องค์กรภาคเอกชนด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม (2544) ทำให้ได้ความรู้และแนวคิดในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมในด้านของทิศทาง ยุทธศาสตร์ แผนงาน และกระบวนการจัดกิจกรรม ซึ่งจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบของพื้นที่เป็นหลัก ทั้งในด้านของทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมประเพณี การดำเนินวิถีชีวิต ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเน้นการปฏิบัติที่ส่งเสริมให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทาง ยุทธศาสตร์ แผนงาน และกระบวนการจัดกิจกรรม

สำหรับทิศทาง ยุทธศาสตร์ แผนงาน และกระบวนการของการพัฒนาควรคำนึงถึงองค์ประกอบ 3 ประการหลัก คือ

1. การสร้างจิตสำนึก และความเข้าใจในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงบุคคลที่เกี่ยวข้องในการจัดกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ อันจะนำมาซึ่งการสร้างแผนงานและจัดกระบวนการร่วมกันในการทำงาน เช่น การจัดอบรม การทัศนศึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมเพื่อให้ชุมชนได้เห็นประสบการณ์จากของจริง และสามารถนำเอาความรู้ที่ได้มาปฏิบัติจริงในชุมชน การวางแผนประสานความร่วมมือกันเป็นระดับเครือข่ายระหว่างชุมชน องค์กรภาครัฐ เอกชน ผู้ประกอบการเพื่อให้ทิศทางด้านการทำงานเป็นไปตามนโยบายที่กำหนดไว้หรือการจัดอบรมเพื่อสร้างสื่อความหมายด้านการท่องเที่ยว ตลอดจนการฝึกอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่นให้สามารถชี้แนะเรื่องวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต และระบบนิเวศได้

2. ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว ระบบการจัดการจะต้องเข้าใจความต้องการของนักท่องเที่ยวและการให้บริการสิ่งอำนวยความสะดวก ให้ความรู้เรื่องธรรมชาติ วัฒนธรรมของชุมชน ซึ่ง

การจัดกิจกรรมในชุมชนจะต้องสร้างบรรยากาศของการท่องเที่ยวที่ดี โดยคำนึงถึงองค์ประกอบที่เป็นสิ่งชักจูงใจ โน้มน้าวใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชน เช่น น้ำตก ถ้ำ ที่พักอาศัย การบริการด้านข้อมูลข่าวสาร การแสดงไมตรีจิต เส้นทางคมนาคม บริการขายของที่ระลึก หรือของฝากในชุมชน ฯลฯ

3. การมีส่วนร่วมของชุมชน ระบบการจัดการที่เป็นเจ้าของ ใช้ทุนธรรมชาติและการสร้างกระบวนการร่วมคิดร่วมทำ จึงเป็นเสมือนหนึ่งของการร่วมกันในการดำเนินกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมาย ชุมชนได้รับผลประโยชน์ทั้งทางตรง และทางอ้อม โดยวางรูปแบบและวางแผนให้ชุมชน ได้ขาย ศิลปะ หัตถกรรม สินค้าทางการเกษตร การให้ชุมชนเป็นภาคีผู้ท่องเที่ยวถิ่นความเป็นจุดเด่นทางธรรมชาติ ด้านวัฒนธรรม ประเพณี ซึ่งรูปแบบดังนี้ จะทำให้ประเพณีคงอยู่ดำรงสืบทอดถึงรุ่นลูก รุ่นหลาน และยังสร้างคุณภาพชีวิตที่ดี เมื่อชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ก็จะทำให้นำมาซึ่งความตระหนักและรู้คุณค่าของสิ่งที่มีอยู่ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นในภาคปฏิบัติจะต้องมีแผนงานและกระบวนการที่ชัดเจน เพื่อให้การเนนกิจกรรมบรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

การวางแผนการท่องเที่ยวควรคำนึงถึงหลักพื้นฐานที่สำคัญ 6 ประการ ได้แก่ การวิเคราะห์ด้านการตลาด การประเมินศักยภาพของทรัพยากรการท่องเที่ยว ระบบการตลาด สภาพแวดล้อมเศรษฐกิจการเงิน สิ่งแวดล้อม และผลกระทบทางสังคม (Gee ,Choy and Makens, 1984:94 อ้างในฐิติ ฐาติ, 2544)

1.) การวิเคราะห์ตลาด (Market Analysis) เพื่อหาข้อมูลด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการตลาด โดยเฉพาะความต้องการของนักท่องเที่ยว และวิเคราะห์ปริมาณ คุณภาพ และ เป้าหมายของกลุ่มนักท่องเที่ยว

2.) การประเมินทรัพยากรในแหล่งท่องเที่ยว (Assessment of Available Resources) การประเมินทรัพยากรในแหล่งท่องเที่ยวจะต้องประกอบด้วย

2.1) สิ่งดึงดูดใจผู้มาเยือน (Visitor Attractions) สถานที่ท่องเที่ยว แต่ละแห่งต้องสร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว และดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวกลับมาเที่ยว หรือมาใช้บริการอีก ในแหล่งท่องเที่ยวอาจมีสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยวผสมผสานกันหลายประเภท ซึ่งระบบการจัดการท่องเที่ยว จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องวางแผนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างสม่ำเสมอ และกำหนดไว้ในการวางแผนการท่องเที่ยว ดังจะกล่าวถึงแหล่งท่องเที่ยวต่อไปนี้

- แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เช่น สภาพภูมิอากาศ สภาพภูมิประเทศ
- แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เช่น จารีตประเพณี ประวัติศาสตร์ชุมชน ฯลฯ
- เหตุการณ์ เช่น งานประเพณี หรือการจัดงานต่างๆ
- สิ่งประทับใจ เช่น การท่องเที่ยวแบบผจญภัย การเดินป่า

2.2) วัฒนธรรม (Culture) มรดกทางวัฒนธรรม ได้แก่ พิธีกรรม ประเพณี อาหารในท้องถิ่น ศิลปหัตถกรรม แหล่งโบราณคดี

2.3) กำลังคน การพัฒนากำลังคนเพื่อทำงานด้านการจัดการท่องเที่ยว เช่น มัคคุเทศก์ท้องถิ่น กลุ่มประกอบการด้านอาหาร กลุ่มจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของชุมชน ฯลฯ ซึ่งมีความจำเป็นต้องพัฒนาและให้การศึกษาอบรม เพื่อเพิ่มทักษะความรู้ ประสบการณ์ และแนวคิดด้านระบบการจัดการ และงานบริการ

2.4) ปัจจัยพื้นฐานในการผลิต ปัจจัยพื้นฐานในการผลิตเป็นสิ่งที่จำเป็น เพราะนำไปสู่การวางแผนการจัดการด้านการอำนวยความสะดวก เช่น ถนน บ้านพัก สถานบริการ รวมถึงระบบการจัดการด้านความสะอาดและด้านการตลาด

2.5) การขนส่ง ระบบการขนส่งที่ดี ปลอดภัย สะดวกสบาย

2.6) หน่วยงานบริการ เพื่อความสะดวกสบาย แก่นักท่องเที่ยว เช่น แหล่งข้อมูล แผนที่ เส้นทาง การเดินทาง ตลอดจนรวมถึงร้านค้าชุมชน

2.7) การจัดการเรื่องที่พัก เพื่อความสะดวกและบริการนักท่องเที่ยวให้เกิดความพึงพอใจ ซึ่งต้องคำนึงถึงความปลอดภัย ความสะอาด

3.) การตลาด การส่งเสริมด้านการตลาดเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งประกอบด้วยการโฆษณาการส่งเสริมการขาย การประชาสัมพันธ์ และการขายโดยบุคคล ทั้งนี้องค์ประกอบทั้ง 4 จะต้องควบคู่กัน เพราะจะทำให้นักท่องเที่ยวรู้จักแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนถึงความสะดวกสบายของที่พัก การบริการ และรูปแบบของการจัดกิจกรรม

4.) วิเคราะห์ด้านเศรษฐกิจการเงิน การท่องเที่ยวจำเป็นต้องคำนึงถึงผลกระทบที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจเพราะต้องมีการลงทุนฐานทางทรัพยากรในชุมชน และการสร้างรายได้ให้กับชุมชน ดังนั้นจำเป็นต้องวิเคราะห์ถึงผลกระทบด้านเศรษฐกิจการเงินที่จะนำมาสู่ชุมชนอย่างรอบคอบ

5.) สิ่งแวดล้อมการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวจะต้องมีการวางแผนงาน และตระหนักถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นซึ่งเป้าหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะมุ่งเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

6.) ผลกระทบทางสังคม การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม หมายถึงระบบการจัดการที่ต้องมีการใช้ฐานทางทรัพยากรของชุมชนทั้งด้านป่าและวัฒนธรรม ดังนั้นจึงต้องมีการวางแผน การจัดการ วางเป้าหมายของกิจกรรมให้ชัดเจน และวิเคราะห์ถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นทั้งด้านบวกและด้านลบ

นอกจากนี้ อ.นิคม จารุมณี (2536) พบว่า ระบบการจัดการจะต้องวางแผนให้ชัดเจน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.) เป้าหมายของการวางแผนการท่องเที่ยว (Planning Goals for Tourism) จากแผนหลักการท่องเที่ยว โดยคำนึงถึงปัญหาทางการท่องเที่ยว และการควบคุมป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้น จึงมีความจำเป็นยิ่งต่อการวางแผนเป้าหมายการท่องเที่ยวที่ได้รับการสนับสนุนจากชุมชนเพื่อต้องการมุ่งไปสู่การยกมาตรฐานความเป็นอยู่ของประชาชน โดยอาศัยรายได้จากการท่องเที่ยว มุ่งพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ และจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการพักผ่อนแก่นักท่องเที่ยว และประชาชนในท้องถิ่น สร้างความมั่นใจในการพัฒนาที่เน้นนักท่องเที่ยวเป็นศูนย์กลาง มีความเหมาะสมกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อนทางธรรมชาติ และจัดทำโครงการพัฒนาที่ประกอบไปด้วยโครงการด้านวัฒนธรรม สังคม และปรัชญาเศรษฐกิจของรัฐบาล ประชาชนในท้องถิ่น หรือระดับประเทศ

2.) ข้อคำนึงในการวางแผนการท่องเที่ยว (Planning Considerations)

การวางแผนการท่องเที่ยวจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบสำคัญที่สามารถทำให้เกิดผลประโยชน์สูงสุด และมีการพัฒนาอย่างยั่งยืนในด้านสังคม วัฒนธรรมประเพณี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และด้านเศรษฐกิจ ซึ่งองค์ประกอบที่สำคัญของการวางแผนการท่องเที่ยว คือ การเตรียมยุทธศาสตร์ในการกำหนดโอกาสการวางแผนการท่องเที่ยว การแสวงหาข้อได้เปรียบจากจุดเด่นที่มีอยู่และจุดอ่อนต่างๆ และการแสวงหาตลาดนักท่องเที่ยวในอนาคต ในการจัดทำแผนการท่องเที่ยวจำเป็นต้องใช้ข้อมูลที่สำคัญ เพื่อนำมาวิเคราะห์ก่อนการเตรียมจัดทำแผน 5 ประการ ดังนี้

2.1) การตรวจสอบทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่น (Preparing A Resource Inventory) การตรวจสอบทรัพยากรของชุมชนเป็นการวางแผน เพื่อจัดเตรียมพื้นฐานการประเมินความสำคัญของทรัพยากรการท่องเที่ยวภายในชุมชนหรือแหล่งท่องเที่ยว เพื่อกำหนดความเป็นไปได้ในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวและการพัฒนาการท่องเที่ยว บนพื้นฐานของทรัพยากรที่มีอยู่ และความเป็นเอกลักษณ์และความสามารถที่จะพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับความต้องการและปริมาณของนักท่องเที่ยว

การวางแผนเพื่อเป็นแนวทางในการประเมินจุดเด่น จุดด้อยของแหล่งท่องเที่ยวและบริการแก่นักท่องเที่ยว ได้แก่ ประเภท และจำนวนทรัพยากรการท่องเที่ยวและบริการต่างๆ ที่มีอยู่ฤดูกาลที่มีการดึงดูดนักท่องเที่ยว คุณภาพของแหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมดึงดูดนักท่องเที่ยว กำไรที่คาดหวังจากนักท่องเที่ยว คุณค่าสำหรับการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวที่จะเดินทางเข้ามา การประเมินทรัพยากรการท่องเที่ยว จะต้องคำนึงถึงด้านตลาดสำหรับทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยการประเมินจะใช้องค์ประกอบหลักต่อไปนี้ ข่าวดูสารต่างๆที่จะจัดหาให้นักท่องเที่ยวหรือกลุ่มนักท่องเที่ยวเป้าหมาย

คุณภาพของการโฆษณาประชาสัมพันธ์ เช่น แผ่นพับ (Brochures) ความคิดสร้างสรรค์และความเป็นต้นแบบของวัสดุที่ใช้ในการโฆษณาประชาสัมพันธ์ ความพยายามในการลอกเลียนแบบการโฆษณาต่างๆ และคุณค่าของเงินที่ใช้จ่ายในโปรแกรมการตลาดการท่องเที่ยวความพยายามในการลอกเลียนแบบการโฆษณาต่างๆและคุณค่าของเงินที่ใช้จ่ายในโปรแกรมการตลาดการท่องเที่ยวในแง่ของการตรวจสอบทรัพยากรการท่องเที่ยวในแง่ของการตรวจสอบทรัพยากรการท่องเที่ยว ควรได้จัดทำข้อสรุป และแจกแจงดังต่อไปนี้

2.1.1) ความต้องการปรับปรุงเพื่อช่วยเพิ่มความสุข และความพึงพอใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวอยู่แล้ว

2.1.2) “ช่องว่าง” ใดๆ ที่อาจมีอยู่ในสถานการณ์ท่องเที่ยวปัจจุบัน

2.1.3) การปรับปรุงใดๆ ที่กระทำต่อแหล่งท่องเที่ยว หรือบริการที่มีอยู่แล้ว หรือจัดทำขึ้นมาใหม่เพื่อขยายฐานการท่องเที่ยวที่มีอยู่ให้มากยิ่งขึ้น

2.1.4) การแสวงหาวิธีการต่างๆ ตามฤดูกาลเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวยาวนานขึ้น

2.1.5) การแสวงหาและการขยายตลาดใหม่ๆเพิ่มมากขึ้น

2.1.6) การจัดเตรียมการตรวจสอบทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อระบบการจัดการท่องเที่ยว สามารถจำแนกออกเป็น 2 ประการ คือ

2.1.6.1) ทรัพยากรท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการตลาด (Marketing Oriented Resources) ได้แก่ ทรัพยากรตามธรรมชาติ (Natural Resources) เช่น ลักษณะภูมิประเทศ ทิวทัศน์ตามธรรมชาติ ภูเขา หน้าผา หุบเขา พืชพรรณไม้ สัตว์ต่างๆ แม่น้ำ ฯลฯ , วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ (Culture/Historic Attributes) เช่น แหล่งโบราณคดี สถาปัตยกรรมของท้องถิ่น พิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อ ประเพณีต่างๆ การละเล่นต่างๆ อาหารพื้นเมือง/อาหารชนเผ่า งานเฉลิมฉลองต่างๆของท้องถิ่น ฯลฯ , แหล่งพักผ่อนต่างๆ (Recreation Areas) เช่น สวนสาธารณะ แหล่งสายน้ำ บริเวณตั้งแคมป์ไฟ หอดูดาว สวนสมุนไพร สวนผลไม้ ฯลฯ , เครื่องอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว (Tourist Facilities) เช่น สถานที่พักผ่อน ชวนชาวลาว การประชาสัมพันธ์ ร้านอาหารระบบการจอง ยานพาหนะต่างๆ ฯลฯ , อากาศ/ฤดูกาล (Climate) เช่น การเปลี่ยนแปลงของพืชพันธุ์ไม้ต่างๆ การสัมผัสกับสภาพภูมิอากาศที่แตกต่างกัน , สิ่งดึงดูดทางจิตวิทยา (Psychological Appeal) เช่น มนุษย์สัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น ความมีเมตตา กรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความงดงามของทิวทัศน์ ฯลฯ

2.1.6.2) ทรัพยากรท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการดำเนินการหรือหน้าที่ (Operationally/ Functionally Oriented Resources) ได้แก่ ที่ดิน การวางแผนการกำหนดเขต ระบบขนส่งเครื่อง

อำนวยความสะดวก เช่น น้ำดื่ม น้ำใช้ ระบบสนับสนุนอุตสาหกรรม เช่น ศูนย์สุขภาพ แหล่งผลิตอาหาร ระบบแรงงาน เงินทุน เจตคติที่ดีของรัฐบาลท้องถิ่น

2.2) การวิเคราะห์ผลกระทบทางเศรษฐกิจ (Conducting an Economic Impact Analysis) ผลกระทบทางเศรษฐกิจต้องทำการศึกษาทั้งในแนวกว้าง และแนวลึกภายใต้กรอบของแผนการท่องเที่ยว ขณะเดียวกันผลกระทบทางอ้อมก็ต้องนำมาพิจารณาควบคู่ด้วยเช่นกัน เช่น การสร้างบ้านพักเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบน้ำใช้และการกำจัดของเสียของชุมชน

2.3) การวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Conducting an Environmental Impact Analysis) การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวจำเป็นต้องศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งต้องวิเคราะห์ถึงผลกระทบที่มีต่อแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่จะมีการเปลี่ยนแปลงหลังการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวการพัฒนาอาจนำไปสู่การสร้างสภาวะให้แกสิ่งมีชีวิตในแหล่งท่องเที่ยวแหล่งธรรมชาติ ผลกระทบที่เกิดขึ้นต้องได้รับการวางแผนที่ชัดเจน เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในระยะยาว

2.4) การวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคม และวัฒนธรรม (Conducting a Social/Culture Impact Analysis) การวางแผนการท่องเที่ยวต้องคำนึงถึงองค์ประกอบด้านสังคม วัฒนธรรม ที่สนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและการรักษาความเป็นเอกลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมโดยระบบการจัดการต้องให้สิทธิต่อชุมชนในกระบวนการ การมีส่วนร่วม และให้ความสำคัญกับวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามของชุมชน ซึ่งการพัฒนาด้านแหล่งท่องเที่ยว หากให้ความสำคัญกับความต้องการของนักท่องเที่ยวเกินไปก็จะทำให้สังคมชุมชนท้องถิ่นมีความหละหลวม เกิดการยอมรับวัฒนธรรมต่างถิ่น ทำให้สูญเสียความเป็นเอกลักษณ์และระบบความสัมพันธ์ที่เอื้ออาทรมีมนุษยสัมพันธ์ มีไมตรีจิตที่ดีอย่างจริงจัง เป็นระบบที่เป็นจุดขายทางด้านจิตวิทยาที่สามารถโน้มน้าวใจนักท่องเที่ยวให้มีความประทับใจต่อแหล่งชุมชนได้ดี ฉะนั้นจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะรักษาไว้ให้ยิ่งขึ้น เพื่อไม่ให้ระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวถูกกลืนไปกับกระแสการพัฒนาทางเทคโนโลยีเพื่อการท่องเที่ยว

2.5) การเตรียมการเพื่อวิเคราะห์ตลาด (Preparing a Marketing Analysis) ข้อมูลด้านการตลาดที่ต้องมีการรวบรวมไว้เพื่อการตรวจสอบทรัพยากรการท่องเที่ยวในท้องถิ่น ซึ่งจะวิเคราะห์ถึงภาวะการตลาด ควรเน้นการรวบรวมข้อมูล ดังนี้ แนวโน้มจำนวนนักท่องเที่ยว แหล่งนักท่องเที่ยว และข้อมูลจำเพาะด้านต่าง ๆ ของนักท่องเที่ยวอุปนิสัยและความสนใจของนักท่องเที่ยว สถานภาพในเชิงการตลาด การแข่งขันในแหล่งท่องเที่ยว จุดเด่น จุดด้อย ภาพภาพลักษณ์ที่น่าพึงพอใจของแหล่งท่องเที่ยว ข้อมูลที่กล่าวมาควรได้รับการวิเคราะห์เพื่อจัดระบบหมวดหมู่ หรือกลุ่มตลาดโดยจำแนกประเภทของที่มาของนักท่องเที่ยว สิ่งสำคัญที่มีอิทธิพลต่อแนวโน้มของนักท่องเที่ยวรวมถึงข้อมูลด้านประชากร เช่น เพศ อายุ

ระดับรายได้ของนักท่องเที่ยว ระบบเศรษฐกิจ เช่น ค่าใช้จ่ายในการเดินทาง สภาพทั่วไปทางเศรษฐกิจ ระดับของเงินเฟ้อ วิธีการดำเนินชีวิต เช่น ความต้องการด้านการพักผ่อน ท่องเที่ยว อุปนิสัย และจรรยาบรรณในการทำงาน รสนิยมในการบริโภคอาหาร รวมทั้งความต้องการด้านโภชนาการ

3.) นโยบายแผนการและการวางโครงการการท่องเที่ยว (Policies , Plans, and Projections) การกำหนดนโยบาย แผนการและการวางโครงการเป็นแนวทางที่จะช่วยให้สามารถตัดสินใจเพื่อการวางแผนการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการวางแผน 5 ขั้นตอน ดังนี้

3.1) กำหนดเป้าหมาย และวัตถุประสงค์เชิงกลยุทธ์ (Determine Strategy Goals and objectives) การกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์นั้นควรที่จะสามารถบอกจำนวนได้ เช่น จำนวนนักท่องเที่ยวเฉลี่ยต่อวัน ต่อสัปดาห์ ซึ่งการวางแผนต้องระลึกถึงความเป็นไปได้ โอกาสของทุน งบประมาณสำรอง ระยะเวลาที่เหมาะสม บทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และเอกชนที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาการท่องเที่ยว

3.2) การจำแนกโอกาสต่อการพัฒนาใหม่ๆทางการท่องเที่ยว (Identify New Development Opportunities) การจำแนกโอกาสต่อการพัฒนาใหม่ๆ ทางการท่องเที่ยว ต้องพิจารณา แผนการท่องเที่ยวหลัก พิจารณาสถานที่ สิ่งอำนวยความสะดวก โครงสร้างพื้นฐานด้านต่าง ๆ และการคมนาคม

3.3) การจัดทำแผนองค์การ (Develop and Organization Plan) การจัดทำแผนองค์การเป็นต่อการพิจารณาบทวนนโยบาย งบประมาณด้านการท่องเที่ยว เพื่อพิจารณาให้มีความสำคัญต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่จะเข้ามาสนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยว รวมถึงการวางแผนปฏิบัติงาน ความร่วมมือระหว่างชุมชนกับองค์กรที่เกี่ยวข้อง

3.4) การจัดทำแผนการตลาด (Establish a Marketing Plan) การจัดทำแผนการตลาดช่วยให้บทวนทรัพยากรที่มีอยู่ และช่วยให้ได้รับข้อมูลเพื่อนำไปใช้ในการกำหนดตลาด เป้าหมาย และแนวโน้มของตลาด การจัดทำโครงการประชาสัมพันธ์ เพื่อประเมินสถานการณ์ด้านการท่องเที่ยว

3.5) การจัดทำแผนกลยุทธ์การปฏิบัติการ (Develop and Implementation strategy) การจัดทำแผนกลยุทธ์การปฏิบัติการ เป็นขั้นตอนที่ปฏิบัติ การสนับสนุนและงบประมาณที่ได้รับ วิธีการปฏิบัติการได้มีการอธิบาย ประเมิน และเสนอแนะเพื่อแสดงให้เห็นการพัฒนา โอกาสทางการตลาด ก่อนที่จะเริ่มปฏิบัติการขั้นสุดท้าย คือความรับผิดชอบของกลุ่ม หรือฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้แผนปฏิบัติการควรรวมเอาทางเลือกเฉพาะสถานการณ์เข้าไว้ด้วย

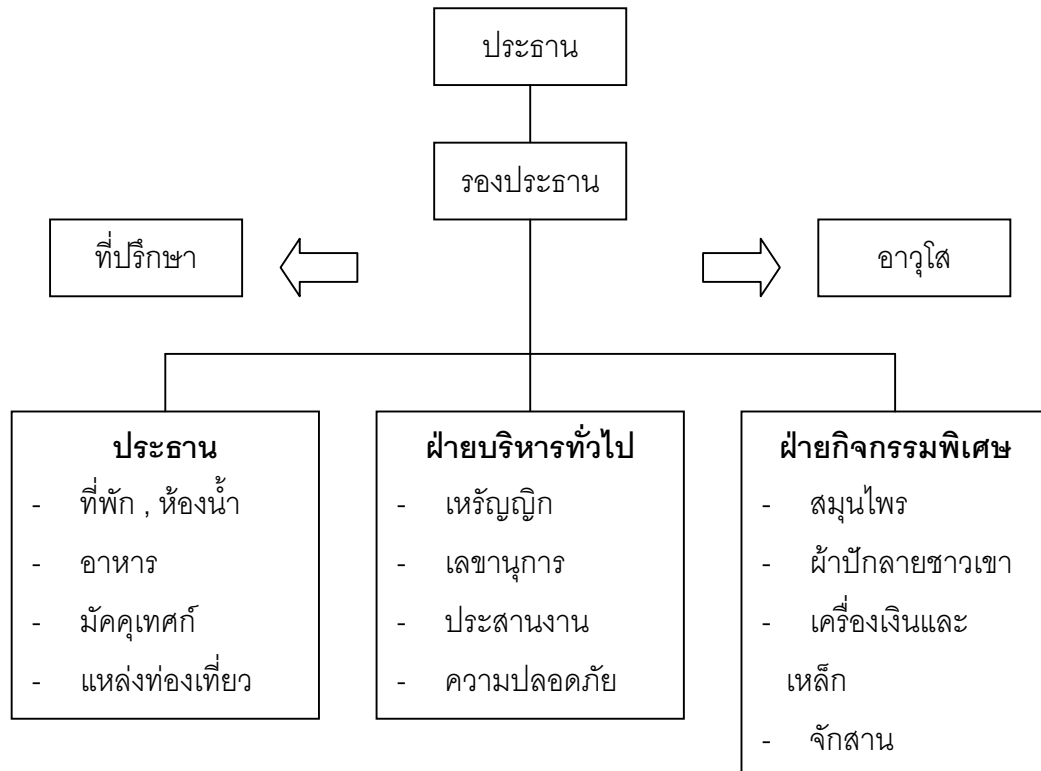
6.2 รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

จากการศึกษาชุมชนชาวม้งบ้านน้ำคะ-सानก้วย พบว่า ชุมชนม้งมีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมในด้านทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยว วัฒนธรรมประเพณี และกลุ่มคน แต่ชุมชนต้องเตรียมความพร้อมของชุมชนเพื่อรองรับการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ต้องมีการพัฒนาระบบการจัดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ที่อยู่อาศัย อาหาร สิ่งอำนวยความสะดวก ผลิตภัณฑ์จากการแปรรูปสินค้าหัตถกรรม การแปรรูปสมุนไพร การปลูกผักปลอดสารพิษ และการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม (ผลการประชุมกลุ่มเจ้าหน้าที่องค์การภาครัฐและเอกชน พะเยา, 2544) ซึ่งชุมชนจะได้องค์ความรู้ใหม่อันเกิดจากการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวและวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน โดยที่ชุมชนเองก็มีจิตสำนึกและมีความตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งมีค่าในชุมชน

1. พัฒนาระบบการจัดการของชุมชน

ระบบการจัดการจัดการของชุมชนเพื่อดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ได้จัดกลุ่มคนที่เป็นเสมือนแกนนำในการบริหารงาน จำนวน 15 คน และมีผู้อาวุโสให้คำปรึกษาและให้ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมประเพณีม้ง จำนวน 6 คน นอกจากนี้ชุมชนได้รับความอนุเคราะห์จากหน่วยงานและองค์กรในพื้นที่ที่เป็นที่ปรึกษาให้กับกลุ่มในการจัดกิจกรรม ได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวง บ้านน้ำคะ-सानก้วย มูลนิธิโครงการหลวงปางค่า ภูลังการีสอร์ท องค์การบริหารส่วนตำบลผาช้างน้อย ประชาสงเคราะห์อำเภอปง หน่วยจัดการต้นน้ำจิม มูลนิธิศุภนิมิตอำเภอปง และชมรมการท่องเที่ยวผาช้างน้อย โดยระบบการจัดการของชาวม้งบ้านน้ำคะได้แบ่งบทบาทหน้าที่ตามลักษณะของโครงสร้าง ดังแผนภูมิ 6.1 ดังนี้

แผนภูมิ 6.1 โครงสร้างคณะกรรมการการท่องเที่ยว

จากโครงสร้างดังกล่าว จึงได้มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบแต่ละฝ่ายเพื่อดำเนินกิจกรรมไปในทิศทาง รูปแบบและแนวทางของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม โดยมีรายชื่อคณะกรรมการทั้งหมด 15 ท่าน ดังนี้

1. นายว้าง	วาริพิทักษ์	ประธานและมัคคุเทศก์
2. นายเลาช้าง	วาริพิทักษ์	รองประธานและประสานงาน
3. นายสมศักดิ์	พานผ่องเจริญ	รองประธานและฝ่ายผลิตผักปลอดสารพิษ
4. นายประจักษ์	วาริพิทักษ์	เลขานุการและบริการ
5. นางสาวคอ	แช่อย่าง	ฝ่ายบริการ
6. นางสาวชัย	แช่อย่าง	เหรียญภูมิและบริการ
7. นางสาวสายสุนีย์	ก้องพิชิตสกุล	เหรียญภูมิและอาหาร
8. นายเลาเน้ง	พานผ่องเจริญ	ฝ่ายปกครอง
9. นายเลาเปา	อาชาสกุล	ฝ่ายปกครอง
10. นายเลาทำว	แช่ช้าง	ฝ่ายบริการ
11. นายนิพนธ์	อาชาสกุล	ฝ่ายบริการ

12. นายอัสนี	วาริพิทักษ์	ฝ่ายบริการ
13. นายเลาสาร	แช่อย่าง	ฝ่ายบริการ
14. นายเลาไช้ง	วาริพิทักษ์	ฝ่ายบริการ
15. นางวัลยา	แช่อย่าง	ฝ่ายบริการ

รายชื่อผู้อาวุโสที่ให้ความรู้ คำปรึกษาในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม และให้ข้อมูลในเรื่องของประวัติศาสตร์ม้งและวัฒนธรรมประเพณี ดังนี้ นายเลาจุ แช่อย่าง นายประเสริฐ วีรกรรม นายสมชาย วาริพิทักษ์ นายเลาเหล่า อาชาสกุล นายเลาจือ แช่อย่าง และนางอย่า อาชาสกุล

2. พัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

2.1 พัฒนาหมู่บ้าน

- 1.1.1 ปรับปรุงถนนจากเส้นทางหมายเลข 1148 เข้ามาหมู่บ้าน ระยะทาง 5 กิโลเมตร
- 1.1.2 จัดทำป้าย และสัญลักษณ์ที่สำคัญของหมู่บ้าน
- 1.1.3 จัดทำถังขยะโดยแยกตามประเภทและที่กำจัดขยะ
- 1.1.4 สร้างร้านค้าชุมชน จำนวน 1 แห่ง
- 1.1.5 ปรับปรุงภูมิทัศน์บางแห่ง
- 1.1.6 จัดระบบสุขาภิบาลให้มีความสะอาดน่าอยู่ และสร้างห้องน้ำ จำนวน 2 ห้อง

2.2 แผนพัฒนาน้ำตก

- 1.2.1 ปรับปรุงถนนจากหมู่บ้านถึงน้ำตกน้ำคะใหญ่ จากน้ำตกที่ 1 – น้ำตกที่ 5 และน้ำตกน้ำคะน้อย จากน้ำตกที่ 1 – น้ำตกที่ 2
- 1.2.2 จัดทำป้ายบอกทางเดิน และสัญลักษณ์ที่สำคัญบริเวณน้ำตกแต่ละแห่ง และป้ายชื่อสมุนไพร พรรณไม้ที่สำคัญ

2.3 แผนพัฒนาถ้ำ

- 1.3.1 ปรับปรุงถนนจากหมู่บ้านถึงถ้ำแต่ละแห่ง
- 1.3.2 จัดทำป้ายบอกทางเดิน และสัญลักษณ์ที่สำคัญบริเวณถ้ำแต่ละแห่ง และป้ายชื่อสมุนไพร พรรณไม้ที่สำคัญ

1.4 แผนพัฒนาระบบนิเวศ

1.4.1 ปลุกต้นไม้บริเวณพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม

1.4.2 จัดตั้งกฎระเบียบเพื่ออนุรักษ์รักษาพื้นที่ป่า ทรัพยากรธรรมชาติ และ
สิ่งแวดล้อมทั้งในชุมชนและพื้นที่ป่า

2. แผนพัฒนาผลิตภัณฑ์

2.1 ปรับปรุงเทคนิค วิธีการผลิตผ้าปักลายชาวเขา

2.2 แปรรูปผ้าปักลายชาวเขา ได้แก่ การทำเสื้อ กางเกง กระเป๋า โดยออกแบบ
หลาย ๆ รูปแบบ และมีปริมาณที่พอเพียง เพื่อจำหน่ายให้นักท่องเที่ยว

2.3 ประดิษฐ์เครื่องเงิน และตีมีด

2.4 จักสานตะกร้า

2.5 ผลิตผักปลอดสารพิษ เพื่อนำมาประกอบอาหารแบบชาวม้ง แบบผสมผสาน
แบบสากลและเพื่อจำหน่ายให้นักท่องเที่ยว

2.6 แปรรูปสมุนไพรจากภูมิปัญญาของท้องถิ่น

2.7 การทำกล้วยฉาบและน้ำสมุนไพร

3. แผนพัฒนาการประชาสัมพันธ์

3.1 จัดทำแผ่นพับข้อมูลพื้นฐานชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แหล่ง
ท่องเที่ยวที่สำคัญ และข้อมูลด้านวัฒนธรรมประเพณีเข้าพรรษา กินข้าวใหม่
และเทศกาลปีใหม่ม้ง

3.2 จัดทำโปสเตอร์ภาพการแต่งกายของชนเผ่า หมูบ้าน แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ
และแสดงการเล่นของวัฒนธรรมประเพณีปีใหม่ม้ง

3.3 จัดทำปฏิทินเพื่อแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณีในรอบ 1 ปีของ
ชนเผ่าม้ง

3.4 จัดทำสารคดี เรื่อง วิถีชีวิตชนเผ่าม้งและเทศกาลปีใหม่ม้ง

3.5 จัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

3.6 ทวีรศึกษาและเรียนรู้วัฒนธรรมประเพณีเทศกาลปีใหม่ม้ง

3.7 ทวีรศึกษาและเรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพของป่าต้นน้ำยม

จากแผนการดำเนินงาน และปฏิทินการดำเนินกิจกรรมชุมชนเรียนรู้ การพัฒนาการบริหารจัดการ การทำงานกลุ่ม และการจัดการท่องเที่ยว โดยมีการบริการและผู้รับผิดชอบในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. การบริการที่พัก และห้องน้ำ

- 1.1 ที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว มี 3 รูปแบบ คือ บ้านพักรับรอง จำนวน 1 หลัง
เต็นท์ จำนวน 10 หลัง และบ้านพักชาวม้ง จำนวน 3 หลัง
- 1.2 กรณีพักบ้านชาวม้งและเต็นท์ มีห้องน้ำบริการ จำนวน 6 ห้อง
- 1.3 ที่พักทั้ง 3 รูปแบบรับนักท่องเที่ยวได้ 40-50 คน

ผู้รับผิดชอบ นายเลาเน้ง พานผ่องเจริญ นายเลาเปา อาชาสกุล นายอัทธิย์ วารีพิทักษ์

2. การบริการอาหาร อาหารมีให้เลือก 2 แบบ คือ อาหารแบบชนเผ่าม้ง และอาหารแบบผสมผสาน โดยการประกอบอาหารเน้นการใช้ผักปลอดสารพิษ และผัก กุ้ง หอย ปู ปลา ที่มีอยู่ในชุมชน และมีอาหารตามฤดูกาล เช่น เมนูเด็ด ได้แก่ ขอมดำดิน แกงอ่อมแลน ผัดเผ็ดหมูป่า

ผู้รับผิดชอบ นางป้าง พานผ่องเจริญ และกลุ่มแม่บ้าน

3. การบริการด้านสมุนไพร สมุนไพรในชุมชนมี 50 กว่าชนิด เช่น ชา ใ้ไร่กอ ต้นยางเหลือง โสม ต้นจ้อเลาเก๊า

ผู้รับผิดชอบ นายเลาจ้อ แซ่ย่าง นายเลาท้าว แซ่ซึ้ง นายนิพนธ์ อาชาสกุล นางลี แซ่ซึ้ง

4. การแปรรูปผ้าปักลายชาวเขา เช่น กระเป๋า ผ้าปูโต๊ะ เสื้อ กางเกง ผ้ารองแก้ว ฯลฯ

ผู้รับผิดชอบ นางวัลยา แซ่ย่าง นางสาวคอ แซ่ย่าง นางสาวชัย แซ่ย่าง

5. การประดิษฐ์เครื่องเงินและเหล็ก เช่น สร้อยคอ แหวน กำไล สร้อยแขน เข็มขัดเงิน มีด

ผู้รับผิดชอบ นายประจักษ์ วารีพิทักษ์ นายเลาเหล่า อาชาสกุล

6. การประดิษฐ์เครื่องจักสาน เช่น ตะกร้า

ผู้รับผิดชอบ นายว่าง วารีพิทักษ์ นายเลาสาร แซ่ย่าง

7. การผลิตผักปลอดสารพิษและการดูแลสุขภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น ผักกาด ถั่วฝักยาว มะเขือ พริก แตงกวา ค่ะน้า

ผู้รับผิดชอบ นายเลาซึ้ง วารีพิทักษ์ นายสมศักดิ์ พานผ่องเจริญ

8. การปกครอง ดูแลความปลอดภัยให้กับนักท่องเที่ยวและชุมชน

ผู้รับผิดชอบ นายเลาซ้าง วารีพิทักษ์ นายเลาเปา อาชาสกุล นายเลาเน้ง พานผ่องเจริญ
นายอัทธิย์ วารีพิทักษ์

องค์ประกอบด้านตลาด

- 1) ผู้ประกอบการท่องเที่ยว เช่น บุญบันดาลทัวร์ สมัครทัวร์ ภูลังการีส์ออร์
- 2) นักท่องเที่ยว กลุ่มนักท่องเที่ยวทั่วไปทั้งชาวไทยและต่างประเทศ
- 3) องค์กรภาครัฐ เช่น สถาบันการศึกษา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
- 4) ผู้สื่อข่าวในพื้นที่จังหวัดพะเยา
- 5) ชมรมจักรยานเสือภูเขา ชมรมออฟโรด ชมรมสิ่งแวดล้อม

ผู้รับผิดชอบในการประสานงาน

นายว่าง วาริพิทักษ์ นายสมศักดิ์ พานผ่องเจริญ นายเลาช้าง วาริพิทักษ์

6.3 รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมโดยองค์ความรู้ของชนเผ่าม้ง

จากการศึกษาข้อมูลการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของชนเผ่าม้ง จะเห็นว่ารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศฯ โดยองค์ความรู้ของชนเผ่าม้ง สามารถจัดได้ตามฤดูกาลที่มีความเหมาะสม คือ ฤดูหนาว และฤดูร้อน สำหรับฤดูฝนเป็นฤดูแห่งการเพาะปลูก ซึ่งชาวบ้านจะมีวิถีชีวิตที่ให้ความสำคัญกับการทำการเกษตรมากที่สุด ส่วนฤดูหนาวและฤดูร้อน นักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสกับความงดงามของป่า ทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่า คือ ดอกป่าภูฮ้างและดอกป่าเหล่าชู (ศัพท์เฉพาะของท้องถิ่น) ได้เที่ยวชมความงามของดอยภูลังกา น้ำตกและถ้ำ นอกจากการสัมผัสความงดงามของธรรมชาติแล้วยังได้สัมผัสวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตและระบบการผลิตที่มีการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติของชาวม้ง (กลุ่มแกนนำชุมชนบ้านน้ำเค-सानก้วย, 2544) การจัดกระบวนการท่องเที่ยวของเผ่าม้งสามารถจัดได้ เพราะในชุมชนมีกลุ่มคนที่สามารถให้ความรู้ในเรื่องของวัฒนธรรมประเพณี ประวัติศาสตร์ชนเผ่าม้ง ระบบการผลิตที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ การผลิตสมุนไพร การรักษาโรคแบบพื้นบ้าน การแสดงฝีมือในการทำเครื่องเงิน การตีเหล็ก ตีมีด การจักสานตะกร้าและการผลิตรูป ผลิตกระดาษจากไม้ไผ่ ซึ่งในกระบวนการพัฒนาหมู่บ้านของชนเผ่าม้งในด้านต่าง ๆ นั้นจะมีการเลือกสรรบุคคลที่มีความเหมาะสมและชาวบ้านเห็นว่าสามารถที่จะทำงานให้กับชุมชนได้ดีตามความถนัดแต่ละด้าน สำหรับกรณีการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมนี้มีชาวบ้านในหมู่บ้านให้ความสนใจในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง แต่การจัดกิจกรรมจะต้องมีแกนนำชุมชนที่เป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนขบวนการทำงาน ซึ่งจากการศึกษาก็ทำให้ค้นพบแกนนำของชุมชนที่เป็นกำลังสำคัญในการทำงานด้านการท่องเที่ยวมีจำนวน 15 คน รวมนักวิจัยชุมชน และยังมีกลุ่มผู้อาวุโสที่เป็นหัวใจสำคัญของการทำงานซึ่งพร้อมให้คำปรึกษาและแนะนำการทำงานในชุมชน กลุ่มผู้อาวุโสเหล่านี้สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมประเพณี

มั่งได้เป็นอย่างดี และที่สำคัญในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมต้องพิจารณาถึงสภาพของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมประเพณีเป็นหลัก เพื่อให้กิจกรรมการท่องเที่ยว ของชุมชนเป็นไปตามวิถีการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการปรุงแต่ง (ผลการสัมภาษณ์กลุ่มมัคคุเทศก์, 2544) ดังตาราง 6.1

ตาราง 6.1 ปฏิทินกิจกรรมของชนเผ่าม้งในรอบ 1 ปี

ช่วงระยะเวลา	กิจกรรม
เดือนพฤศจิกายน – มกราคม	1. ประเพณีกินข้าวใหม่ 2. เทศกาลปีใหม่ม้ง
เดือนกุมภาพันธ์ – เมษายน	1. ปลุกกะหล่ำปลีและเก็บเกี่ยวผลผลิต 2. ฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลผลิต คือ ลิ่นจี่
เดือนพฤษภาคม – กรกฎาคม	1. ปลุกข้าวโพดและเก็บเกี่ยวผลผลิต 2. ปลุกหอมญี่ปุ่นและเก็บเกี่ยวผลผลิต 3. ฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลผลิต คือ ลิ่นจี่
เดือนมิถุนายน – พฤศจิกายน	1. ปลุกข้าวไร่และเก็บเกี่ยวผลผลิต 2. ประเพณีกินข้าวใหม่
เดือนสิงหาคม – กุมภาพันธ์	1. ปลุกกะหล่ำปลีและเก็บเกี่ยวผลผลิต 2. ปลุกข้าวโพดและเก็บเกี่ยวผลผลิต

จากปฏิทินจะเห็นได้ว่าการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านน้ำคะ สามารถจัดได้เป็นช่วงระยะเวลาที่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของชนเผ่า โดยสามารถจัดการท่องเที่ยวได้ ดังตาราง 6.2 (ผลการประชุมกลุ่มแกนนำชุมชน, 2544)

ตาราง 6.2 แสดงช่วงระยะเวลาการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

ช่วงระยะเวลา	การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศฯ
เดือนพฤศจิกายน – กุมภาพันธ์	1. จัดท่องเที่ยวศึกษาวัฒนธรรมการกินข้าวใหม่และเทศกาลปีใหม่ม้ง 2. จัดกิจกรรมทัวร์ป่า 3. จัดกิจกรรมปั่นจักรยานเสือภูเขา 4. จัดกิจกรรมเข้าค่ายสิ่งแวดล้อม

ช่วงระยะเวลา	การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศฯ
เดือนมีนาคม – พฤษภาคม	1. จัดกิจกรรมทัวร์ป่า 2. จัดกิจกรรมปั่นจักรยานเสือภูเขา 3. จัดกิจกรรมเข้าค่ายสิ่งแวดล้อม
เดือนมิถุนายน – ตุลาคม	1. ศึกษาดูงานธรรมชาติวิทยา 2. ศึกษากระบวนการผลิตของชนเผ่าม้ง

1) เดือนพฤศจิกายน-กุมภาพันธ์ เป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมแก่การจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของชนเผ่าม้ง เพราะนักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสกับความงดงามและกลิ่นไอของธรรมชาติ ได้เรียนรู้วิถีการดำเนินชีวิตของชนเผ่า ระยะเวลาเป็นช่วงฤดูหนาว อากาศหนาวถึงหนาวจัดทำให้มีหมอกลอยต่ำจับตัวเป็นก้อนเมฆเหมือนปุยฝ้าย ผู้ได้พบเห็นจะได้รับความเพลิดเพลิน เด็ก ๆ เห็นก็อยากขึ้นไปนั่ง และวิ่งไล่จับหมอกและก้อนเมฆ ในตอนเช้าตรู่สายหมอกเกาะกันเป็นกลุ่มมีความยาวจนสุดสายตาซึ่งมีความสวยงามมาก ประมาณ 06.30-07.00 น. แสงอาทิตย์ส่องสว่างทำให้ได้สัมผัสกับไออุ่นในช่วงเช้า บางวันก็มีหมอกตลอดทั้งวัน บางวันประมาณ 08.00-10.00 น. แสงแดดจึงเริ่มสาดส่องมาให้ได้รับไออุ่น แต่มีลมหนาวทั้งวัน ตอนกลางวันก็ก่อไฟนั่งผิงไฟล้อมกันเป็นกลุ่มสนทนากันถึงเรื่องราวที่ได้พบเห็น ผู้หญิงก็จะนั่งปักผ้าไปด้วย ชายไปด้วย

นอกจากนี้ในเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม มีประเพณีกินข้าวใหม่ของชนเผ่าม้ง แต่ละครอบครัวจะทำพิธีเลี้ยงผีบ้านผีเรือน ผีบรรพบุรุษ และผีเจ้าที่เจ้าทาง โดยเชิญหมอดูมาทำพิธี หลังจากเสร็จพิธีแล้วก็จะเชิญญาติ ผู้อาวุโสและเพื่อนสนิท เพื่อนบ้านใกล้เคียงมาร่วมรับประทานอาหาร ถ้าหากบ้านใดมีแขกต่างแดนมาเยี่ยม ชาวเผ่าม้งจะถือเป็นเกียรติและเป็นสิริมงคลแก่ครอบครัว และวงศ์ตระกูล การกินข้าวใหม่ของแต่ละครอบครัวจะไม่พร้อมกัน แล้วแต่ว่าครอบครัวไหนเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จก่อน บ้านใดเก็บเกี่ยวเสร็จก่อนก็ทำพิธีกินข้าวใหม่ก่อน และในช่วงปลายเดือนธันวาคม-ต้นเดือนมกราคมของทุกปี จะมีประเพณีปีใหม่ม้ง ซึ่งเป็นประเพณีที่ใหญ่ที่สุดของชนเผ่าม้ง สมาชิกของชนเผ่าที่ไปทำงานต่างถิ่นทั้งใกล้และไกลจะกลับมายังหมู่บ้านเพื่อทำพิธีกรรมร่วมกับสมาชิกในครอบครัวและในชุมชน เพื่อระลึกถึงพระคุณของบรรพบุรุษ ผีฟ้าและผีเจ้าที่เจ้าทาง ในเทศกาลนี้จะมีการละเล่นต่าง ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้หนุ่ม-สาวได้เลือกคู่กันตามประเพณี (ผลการประชุมกลุ่มเยาวชนบ้านน้ำคะ-सानก้วย, 2544)

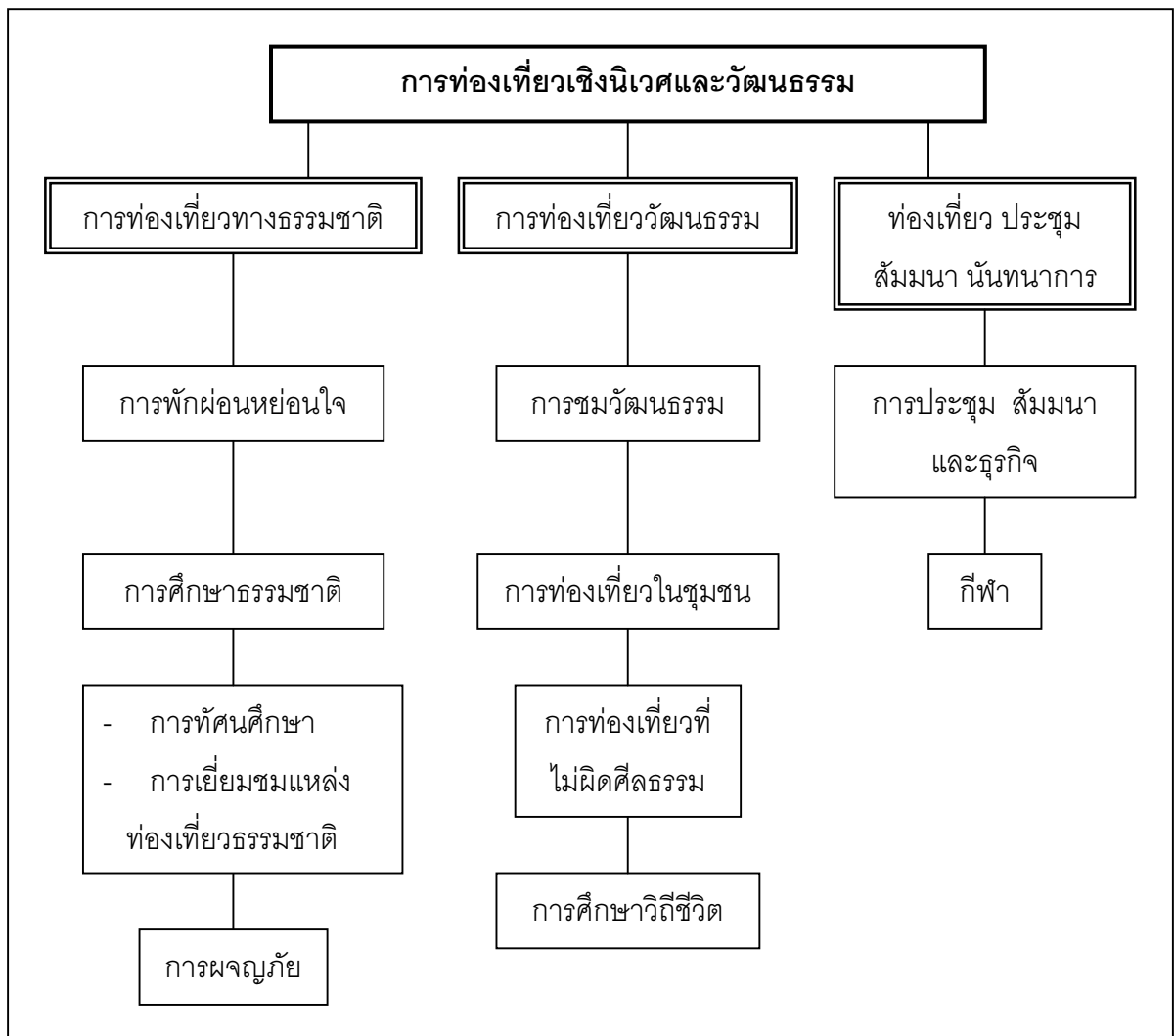
สำหรับกิจกรรมการทอผ้า การปั่นจักรยานเสือภูเขาและเข้าค่ายสิ่งแวดล้อมเป็นกิจกรรมที่สามารถจัดขึ้นได้ในชุมชน เพราะชุมชนมีสภาพแวดล้อม มีทรัพยากรธรรมชาติ ลักษณะภูมิประเทศที่เอื้ออำนวยต่อการจัดกิจกรรมลักษณะนี้ และยังมีพรรณไม้ที่แปลกประหลาดและหายาก คือ ไม้เถาวัลย์ ซึ่งจะขึ้นตามบริเวณป่าเขาที่มีความชื้นสูง และไม้ไผ่กอ จะขึ้นตามบริเวณป่าที่มีความสูงและป่าเบญจพรรณ นอกจากนี้ยังจะจัดกิจกรรมอื่น ๆ ที่เป็นการศึกษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ

2) เดือนมีนาคม-พฤษภาคม เป็นช่วงที่เหมาะสมแก่การจัดกิจกรรมทอผ้า การปั่นจักรยานเสือภูเขาและเข้าค่ายสิ่งแวดล้อมเช่นกัน แต่จุดเด่นของการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในช่วงฤดูร้อน ก็คือ การได้สัมผัสสภาพอากาศเย็นสบายตลอดวัน กลางคืนอากาศค่อนข้างหนาวต้องห่มผ้าแต่ก็ไม่ห่มหนาวมากนัก บางวันก็มีไอน้ำออกจาก ๆ มองเห็นทิวทัศน์ของหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี ท้องฟ้าแจ่มใสตลอดทั้งวัน กลางคืนก็เห็นดวงดาวระยิบระยับส่องแสงสว่างทั่วท้องฟ้า และที่สำคัญช่วงนี้จะได้ชื่นชมกับดอกไม้หายาก คือ ดอกป่าสูงช้าง และดอกป่าเหล่าชู ซึ่งเป็นดอกไม้ที่มีความสวยงามและหายาก ลักษณะของดอกป่าสูงช้าง มีสีเหลืองผสมสีชมพูและสีขาว ส่วนดอกป่าเหล่าชูจะออกสีม่วงขาว (สมศักดิ์ พานผ่องเจริญ, 2544)

3) เดือนมิถุนายน-ตุลาคม เป็นช่วงการเพาะปลูกและการเก็บเกี่ยวผลผลิตในไร่ ชาวบ้านจะออกจากบ้านแต่เช้าตรู่เพื่อไปไร่ปลูกข้าว ปลูกข้าวโพด และปลูกพืชผัก ผลไม้ จนกระทั่งเย็นพระอาทิตย์ตกดินชาวบ้านถึงทยอยกันกลับบ้าน วิถีชีวิตของชาวม้งในช่วงฤดูฝน จะให้เวลากับการไปไร่มากที่สุด (ผลการประชุมกลุ่มเยาวชนบ้านน้ำเค-सानก้วย, 2544)

นอกจากการเรียนรู้ การสัมผัสกับกลิ่นไอของธรรมชาติแล้ว นักท่องเที่ยวยังได้เรียนรู้วิถีคิดในการดำเนินชีวิตของเผ่าม้งได้ เพราะวิถีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างจากชนเผ่าอื่น ๆ ในประเทศไทย และสามารถคงความเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่าไว้ในเรื่องของการแต่งกาย ภาษา การกิน ตลอดจนการเรียนรู้ถึงการผลิตสมุนไพร การทำเครื่องเงิน การปักผ้าลายชาวเขา การจักสาน และการทำการเกษตรของชนเผ่าที่ลดการใช้สารเคมี เป็นองค์ความรู้ของชนเผ่าที่มีการสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และยังสามารถถ่ายทอดให้กับบุคคลที่สนใจทั้งในและนอกชุมชนได้ ซึ่งจากตารางแสดงกิจกรรมของชนเผ่าม้งในรอบ 1 ปี และตารางช่วงระยะเวลาการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมบ้านน้ำเค-सानก้วย สามารถจัดรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมได้โดยพิจารณาองค์ประกอบที่สำคัญ ดังแผนภูมิ 6.2

แผนภูมิ 6.2 รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมบ้านน้ำเค-सानก้วย

จากแผนภูมิที่ 6.2 ชุมชนชาวม้งบ้านน้ำเค-सानก้วยได้กำหนดรูปแบบของการจัดการท่องเที่ยวบ้านน้ำเค-सानก้วย เป็นลักษณะแบบการท่องเที่ยว VIP ได้ 2 รูปแบบ คือ จัดการท่องเที่ยวศึกษาวัฒนธรรมประเพณีเทศกาลปีใหม่ม้ง และการท่องเที่ยวแบบทัวร์ป่า ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพของต้นน้ำยม โดยกำหนดผู้รับผิดชอบ กลุ่มเป้าหมาย ระยะเวลา โปรแกรมการท่องเที่ยว อัตราค่าบริการและการบริการของชุมชน ดังนี้

1) จัดท่องเที่ยวศึกษาวัฒนธรรมประเพณีเทศกาลปีใหม่ม้ง
ผู้รับผิดชอบ นายว่าง วาริพิทักษ์ นายสมศักดิ์ พานผ่องเจริญ

กลุ่มเป้าหมาย จำนวน 25 คน ดังต่อไปนี้

1. ผู้ประกอบการท่องเที่ยว	จำนวน 3 คน
2. องค์การภาครัฐ และนักวิชาการ	จำนวน 6 คน
3. เจ้าหน้าที่องค์กรเอกชน	จำนวน 4 คน
4. ผู้สื่อข่าวในพื้นที่จังหวัดพะเยา	จำนวน 3 คน
5. กลุ่มชมรมจักรยานเสือภูเขา	จำนวน 2 คน
6. กลุ่มชมรมออฟโรด	จำนวน 2 คน
7. ชมรมสิ่งแวดล้อม (นักศึกษา)	จำนวน 5 คน

ระยะเวลา 2 วัน 1 คืน

โปรแกรมการท่องเที่ยว

กิจกรรมวันที่ 1

10.00 น.	นักท่องเที่ยวเดินทางมาถึงศูนย์วัฒนธรรมชาวไทยภูเขาตำบลผาฮ้างน้อย
10.15 น.	เดินทางขึ้นดอยภูลังกา อำเภอปง จังหวัดพะเยา
11.00 น.	ถึงดอยภูลังกา ชมความงดงามของทิวทัศน์ และสัมผัสอากาศบริสุทธิ์
12.00 น.	ล้างหน้าล้างตา ดื่มน้ำจากบ่อน้ำทิพย์และอธิษฐานขอพรจากบ่อน้ำทิพย์ พร้อมทั้งดูรอยกระสุนปืนขนาดใหญ่ และรับประทานอาหารเที่ยง
13.00 น.	เดินทางไปหมู่บ้านน้ำเค
14.00 น.	ถึงหมู่บ้านน้ำเค เข้าที่พัก และพักผ่อนตามอัธยาศัย
14.30 น.	ทำความรู้จักกันระหว่างคนต่างวัฒนธรรม และฟังตำนานประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมประเพณี เทศกาลปีใหม่ม้งจากพ่อเฒ่าในหมู่บ้าน
16.00 น.	เดินเที่ยวรอบ ๆ หมู่บ้าน ศึกษาวัฒนธรรมและร่วมกิจกรรมปีใหม่ม้ง
18.00 น.	รับประทานอาหารเย็น
19.00 น.	ร่วมกิจกรรมปีใหม่ม้ง และกิจกรรมตามความสนใจ

กิจกรรมวันที่ 2

- 07.00 น. รับประทานอาหารเช้า
- 08.00 น. ร่วมกิจกรรมการเล่นปีใหม่ม้ง เช่น โยนลูกช่วง ตีลูกข่าง เต้นรำ และ
ร่วมกิจกรรมปลูกป่า
- 12.00 น. รับประทานอาหารเที่ยง
- 13.00 น. ร่วมกิจกรรมการเล่นปีใหม่ม้ง และชมสินค้าหัตถกรรม
- 14.30 น. อามลา ฝากข้อคิด ให้กำลังใจชุมชนในการสืบทอดวัฒนธรรม และการร่วม
อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และพ่อเฒ่า แม่เฒ่าในหมู่บ้าน
ให้พร
- 15.30 น. เดินทางกลับโดยสวัสดิภาพ

อัตราค่าบริการ ค่าวิทยากรชาวบ้าน ค่าบริการของชุมชน 150 บาท : คน
การบริการของชุมชน ได้แก่ ที่พัก อาหาร

2) ทวิรป่าศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพของต้นน้ำยม

ผู้รับผิดชอบ 1. นายเลาช้าง วารีพิทักษ์ 2. นายประจักษ์ วารีพิทักษ์
 3. นางสาวสายสุรีย์ ก้องพิชิตสกุล

กลุ่มเป้าหมาย จำนวน 12 คน

1. ผู้ประกอบการท่องเที่ยว	จำนวน 2 คน
2. องค์ภคราฐรัฐ และนักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อม	จำนวน 4 คน
3. เจ้าหน้าที่องค์กรเอกชน	จำนวน 2 คน
4. ผู้สื่อข่าวในพื้นที่จังหวัดพะเยา	จำนวน 2 คน
5. นักศึกษาสาขาภูมิศาสตร์สิ่งแวดล้อม	จำนวน 2 คน
- และอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

ระยะเวลา 3 วัน 2 คืน

โปรแกรมการท่องเที่ยว

กิจกรรมวันที่ 1

- 10.00 น. นักท่องเที่ยวเดินทางมาถึงหมู่บ้านน้ำเค-सानก้วย พักผ่อนคลายกล้ามเนื้อ
- 10.30 น. ทำความรู้จักกันระหว่างคนต่างวัฒนธรรม ฟังการบรรยายประวัติศาสตร์ม้ง และการร่วมรบบระหว่างทหารไทยกับพรรคคอมมิวนิสต์ ในปี 2511-2517 เรื่องราวความผูกพันระหว่างคนกับป่า
- 12.00 น. รับประทานอาหารกลางวัน
- 13.00 น. ออกเดินทางชมไร่ สวน ศึกษาสมุนไพร คู่มือชีวิตของชนเผ่าม้ง
- 15.00 น. พักบริเวณน้ำตกผาผึ้ง เล่นน้ำ หาดอาหาร ได้แก่ กุ้ง หอย ปู ปลา ผักสมุนไพร และร่วมกันประกอบอาหาร
- 18.00 น. รับประทานอาหารเย็น
- 19.00 น. เสวนา “การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน โดยชนเผ่าม้ง” และสัมผัสวิถีชีวิตในผืนป่า

กิจกรรมวันที่ 2

- 07.00 น. รับประทานอาหารเช้า
- 08.00 น. ออกเดินทาง ศึกษาระบบนิเวศป่าต้นน้ำยม เช่น สมุนไพร ต้นไม้ไร้กอก บ่อ น้ำศักดิ์สิทธิ์ รอยสัตว์ป่าและชมความงดงามของธรรมชาติ
- 12.00 น. รับประทานอาหารกลางวัน บริเวณน้ำตกน้ำเคที่ 2
- 13.00 น. เดินทางถึงน้ำตกน้ำเคที่ 4 และน้ำตกน้ำเคที่ 5 กิจกรรมตามความสนใจ ชมนก เล่นน้ำ เก็บผัก หาสมุนไพร
- 18.00 น. รับประทานอาหารเย็น และพักผ่อนตามอัธยาศัย
- 19.00 น. เสวนา “ข้อคิด ความรู้ มุมมอง คนอยู่กับป่าอย่างไรจึงจะยั่งยืน”

กิจกรรมวันที่ 3

- 07.00 น. รับประทานอาหารเช้า
- 08.00 น. เดินทางกลับ ชมนก แวะชมดอกป่าเหล่าชู และดอกป่างูจ่าง
- 12.00 น. รับประทานอาหารกลางวันที่บ้าน
- 14.00 น. เดินทางถึงหมู่บ้าน พักผ่อนตามอัธยาศัย และชมสินค้าหัตถกรรมของหมู่บ้าน

15.30 น. ช้อเสนอแนะ ให้กำลังใจชุมชนสืบทอดวัฒนธรรม และร่วมกันอนุรักษ์
ทรัพยากรธรรมชาติ ทำพิธีสู่ขวัญ ให้คำอวยพร

16.00 น. เดินทางกลับโดยปลอดภัย

อัตราค่าบริการ ค่าวิทยากรชาวบ้านและค่านำทาง 200 บาท : คน

การบริการของชุมชน ที่พักและอาหาร

บทที่ 7

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

7.1 สรุปผลการวิจัย

จากการการศึกษาวิจัย การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และวัฒนธรรมโดยชุมชนชาวม้งบ้านน้ำคะ-
สถานก้วย พบว่า ชุมชนมีศักยภาพในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ๔ ทั้งในด้านทรัพยากรธรรมชาติ
สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และบุคคลสำคัญที่เป็นกำลังในการขับเคลื่อน
กิจกรรม นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้ชุม
ชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวงบ้านน้ำคะ เกษตรที่สูงปิงค่า มูลนิธิโครงการหลวงปิงค่า ภูลังการี
สอร์ท องค์การบริหารส่วนตำบล ศูนย์ส่งเสริมชาวเขาเขตตำบลผาซางน้อย

ซึ่งการศึกษาวิจัยทำให้ชุมชนได้เรียนรู้กระบวนการจัดการท่องเที่ยว และมีโอกาสฝึกทักษะ
ประสบการณ์ในการจัดการท่องเที่ยว มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการท่องเที่ยวกับผู้นำ
ชุมชนที่ประสบความสำเร็จ ได้ใช้ศักยภาพของชุมชนทั้งในด้านทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม
ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น และที่สำคัญในการจัดกิจกรรมได้มีการกระตุ้นให้ชุมชนมีความรัก
ความหวงแหนในทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมประเพณี นอกจากนี้กลุ่มยัง
กระตุ้นให้กลุ่มเยาวชนมีความตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน การทำงานร่วม
กันของชุมชน องค์การภาครัฐในพื้นที่ ถือว่าเป็นกิจกรรมสำคัญในการส่งเสริมให้เกิดกระบวนการมี
ส่วนร่วมที่ชุมชนสามารถจัดกิจกรรมได้ในระดับหนึ่ง

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจึงได้มีการกำหนดรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่สอดคล้อง
กับสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมประเพณี และวิถีชีวิตของชนเผ่า 2 รูปแบบ คือ การท่องเที่ยวเทศกาลปี
ใหม่ม้ง และการท่องเที่ยวศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ ดังรายละเอียดบทที่ 4 มีคณะ
กรรมการในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวแต่ละฝ่าย มีโครงสร้างในการทำงาน มีแผนการพัฒนา
ชุมชนเพื่อเตรียมความพร้อมในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ๔ แผนการดำเนินกิจกรรมการท่อง
เที่ยว การจัดทำปฏิทินการท่องเที่ยว กรอบในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ดังรายละเอียดบทที่ 6
และได้บุคคลที่สำคัญที่มีการปรับปรุงพื้นที่สวนเกษตร คือ สวนลินจี่ให้เป็นสวนสุขภาพ คือ นาย
เลาทำว แซ่ซ้ง และมีบุคคลที่เป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อน คือ นายเลาว่าง วาริพิทักษ์ นาย
เลาซ่าง วาริพิทักษ์ นายสมศักดิ์ พานผ่องเจริญ นายเลาซ้ง แซ่ย่าง และนายเลาสาร แซ่ย่าง
และการทดลองจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว 2 ครั้ง คือ การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเทศกาลปีใหม่ม้ง
และกิจกรรมการท่องเที่ยวศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ นับได้ว่าเป็นการทดลองที่ชุมชนได้

พัฒนาทักษะที่มีการเรียนรู้ การทดลองทั้ง 2 ครั้งทำให้รู้ข้อเด่น และข้อจำกัดของมัคคุเทศก์ท้องถิ่นแต่ละบุคคล ซึ่งประสบการณ์ทั้ง 2 ครั้งสอนให้มัคคุเทศก์ท้องถิ่นมีการเรียนรู้ในการเตรียมความพร้อมที่จะต้อนรับนักท่องเที่ยวอยู่ตลอดเวลา และมีการเตรียมความพร้อมของสถานที่พัก สถานที่ท่องเที่ยว และการพัฒนาด้านการบริการต่าง ๆ ตลอดจนความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว

7.2 บทเรียนจากกระบวนการเรียนรู้งานวิจัย

บทเรียนจากกระบวนการเรียนรู้งานวิจัย ทำให้ชาวบ้านได้รับประสบการณ์ใหม่ ๆ ซึ่งเป็นประสบการณ์ที่ยังไม่เคยได้รับจากหน่วยงานใด การเรียนรู้จากงานวิจัยทำให้สรุปบทเรียนที่ผ่านมามา ดังต่อไปนี้

1.) ด้านการศึกษา เรียนรู้ แกนนำ และชาวบ้านรวมทั้งเจ้าหน้าที่จากองค์การภาครัฐ และเอกชนในพื้นที่ได้มีการศึกษา เรียนรู้ร่วมกันถึงกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งทำให้ได้มีโอกาสเสนอแนวคิดของแต่ละบุคคล อันเป็นองค์ความรู้ และเป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการเปิดกว้าง ซึ่งเป็นการเรียนรู้ร่วมกันโดยมีกิจกรรมการท่องเที่ยวมาเชื่อมประสานแนวคิดให้เกิดการประสานงานอย่างเป็นระบบ จากการจัดกิจกรรมแกนนำชุมชนก็ได้พัฒนาศักยภาพของตนเอง ซึ่งทำให้แกนนำชุมชนมีความมั่นใจในภูมิปัญญาของตนมากขึ้น

2.) ด้านการบริหารจัดการ ในระดับพื้นที่แกนนำชุมชนได้เรียนรู้การจัดทำแผนกิจกรรมร่วมกับนักวิจัย และเจ้าหน้าที่องค์การภาครัฐ และเอกชน ซึ่งทำให้พัฒนาศักยภาพของคนให้มีการเรียนรู้การจัดการ และการวางแผนงานอย่างเป็นระบบ และสามารถนำแผนงานไปใช้ได้ตามกิจกรรมแต่ละกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง สำหรับในระดับการประสานงานกับทีมเจ้าหน้าที่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ในด้านของกระบวนการ วิธีการทำงานพบว่า งานขาดความต่อเนื่อง ซึ่งสาเหตุหนึ่งมาจากการใช้เวลาเพื่อปรับปรุงรายงานความก้าวหน้ามากเกินไป ทำให้งานในระดับพื้นที่หยุดชะงัก ชาวบ้านเกิดความไม่ไว้วางใจในกระบวนการทำงานของนักวิจัย ในครั้งต่อไปหากช่วงปรับปรุงรายงานความก้าวหน้าควรมีวิธีการที่ทำให้กิจกรรมมีความต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอ เช่น ในขณะที่ปรับปรุงรายงานความก้าวหน้า ควรมีการโอนงบประมาณในส่วนของระยะต่อไปให้มีการดำเนินกิจกรรมไปพร้อม ๆ กับการปรับรายงาน เพราะถึงอย่างไรรายงานความก้าวหน้าก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของรายงานฉบับสมบูรณ์ หากข้อมูลใดที่ยังขาดตกบกพร่อง ก็สามารถที่จะค้นหาได้ในช่วงของการจัดกิจกรรม ซึ่งจะทำให้การดำเนินกิจกรรมมีความต่อเนื่อง ไม่น่าเบื่อหน่าย ชาวบ้านก็จะมีความสุขในการทำงานและมีความมั่นใจต่อกระบวนการวิจัยมากขึ้น และที่สำคัญใน

การเสนอแนะงานควรชี้แจงรายละเอียดให้ชัดเจน ครบถ้วน และสมบูรณ์ ควรอ่านเอกสารให้ดี แล้วเสนอแนะรวบยอดทีเดียว

7.3 ข้อเสนอแนะ

การทำงานร่วมกับชุมชนต้องมีความต่อเนื่อง เพื่อสร้างกระบวนการจัดการที่เข้มแข็ง ชุมชนได้เรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ กระบวนการคิด การวิเคราะห์ของชุมชนก็จะมี การเชื่อมโยงกันระหว่าง กิจกรรมไปสู่กิจกรรม ซึ่งจะทำให้การเรียนรู้ในระบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ก้าวไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เมื่อเห็นผลเป็นรูปธรรมมากขึ้น และชุมชนก็จะมีจิตสำนึก ห่วงแหนต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรมประเพณีมากขึ้น ตลอดจนการ เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารก็จะขยายวงกว้างสู่สังคมมากขึ้น

จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล เอกชน ผู้ประกอบการ มัคคุเทศก์ และแกนนำ ชุมชน (2544) เกี่ยวกับข้อเสนอแนะในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม มีรายละเอียด ต่อไปนี้

1. ควรหาข้อมูลจากกลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศ
2. สำรวจความต้องการของนักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างประเทศ ซึ่งปัจจุบันนี้นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศแสวงหาการท่องเที่ยวในลักษณะทัวร์วัฒนธรรมและทัวร์เชิงนิเวศ
3. การพัฒนาต้องไม่ก่อให้เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมประเพณี
4. มีการสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องนโยบาย และระบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมให้กับคนในชุมชน
5. การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมต้องสนับสนุนให้ชุมชนมีรายได้จากการจัดกิจกรรมและมีการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม
6. เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง ชุมชนต้องมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบตามความสามารถของตนเอง
7. ชุมชนควรมีการผลิตสิ่งของที่ระลึก ผลิตภัณฑ์ มีที่พักรองรับและอาหารให้กับนักท่องเที่ยว
8. ระบบการทำงานควรมีการประสานการทำงานร่วมกันหลาย ๆ ฝ่าย ทั้งหน่วยงานภาครัฐ เอกชน ผู้ประกอบการท่องเที่ยว และผู้ประกอบการอิสระ

9. สร้างชุมชนให้เข้มแข็งมีกฎระเบียบในการควบคุมป้องกันเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหาเรื่องเงิน วัฒนธรรมประเพณี สิ่งเสพติด และชุมชนต้องมีจิตสำนึกและมีความตระหนักรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมประเพณี
10. ให้ชุมชนมีการบริหารจัดการที่ดี โดยที่ชุมชนเป็นหลักในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม
11. มีการให้ความรู้กับนักท่องเที่ยวในเรื่องของนิเวศวิทยาในหมู่บ้านและวัฒนธรรมประเพณี และเรื่องสมุนไพร
12. จัดโปรแกรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับฤดูกาล สิ่งที่มีเสน่ห์ และสิ่งที่มีค่า และสิ่งที่หายากมาเป็นจุดขาย เพราะจะสามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี
13. มีการประชาสัมพันธ์ในเรื่องของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของชุมชน
14. พัฒนาระบบนิเวศของชุมชนอย่างต่อเนื่อง
15. ควรศึกษา วิเคราะห์ผลกระทบต่อระบบนิเวศทั้งระยะสั้นและระยะยาว

ประหยัด ศรีสวัสดิ์ (2545) ได้เสนอแนะให้จัดกิจกรรมเฉพาะกลุ่มคนที่สนใจร่วมแรงร่วมใจที่จะพัฒนาหมู่บ้าน พัฒนาชุมชนของตนเองอย่างมีสำนึก และมีความตระหนักถึงปัญหาอย่างแท้จริง สำหรับคนที่ไม่สนใจปล่อยให้เขาเป็นไปอย่างที่เขาต้องการ แต่ถ้าวันไหนเขาพร้อมที่จะมาร่วมกิจกรรม วันนั้นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศฯ ก็พร้อมที่จะรับเข้ามาเป็นสมาชิก

เลาซ้าง วารีพิทักษ์ และเลาว่าง วารีพิทักษ์ (2545) เสนอแนะเรื่องของการจัดกระบวนการท่องเที่ยวที่จะต้องรวมกันเป็นสมาชิก โดยจับกลุ่มสมาชิกที่สนใจร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวฯ ถ้าหากคนไหนไม่สนใจก็ไม่ต้องไปบังคับ แต่วันไหนที่เขาสนใจก็พร้อมที่จะรับเข้ามาเป็นสมาชิก

จากการประชุมย่อย 2 ครั้ง คือ เวทีแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กับกลุ่มโครงการแม่ปิง และเวทีประชุมหาแนวทางการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ได้ข้อสรุปร่วมกันว่า การจัดการกับระบบการบริหารการท่องเที่ยวจะต้องให้คณะกรรมการการท่องเที่ยวรับผิดชอบร่วมกัน คณะกรรมการคนไหน ที่ไม่ให้ความร่วมมือ หากจะออกจากการเป็นคณะกรรมการการท่องเที่ยวก็ออกได้ และเปิดโอกาสให้ชุมชนทุกคนเข้ามาสมัครเป็นสมาชิก โดยให้เก็บค่าสมัครคนละ 50 บาท ซึ่งสมาชิกทุกคนจะมีส่วนได้ส่วนเสียกับการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างยุติธรรม และในที่นี้ชุมชนจะร่วมกันตกลงกันอีกครั้งว่าสมาชิกการท่องเที่ยวฯ จะได้รับประโยชน์อย่างไรบ้างจากการจัดกิจกรรม

ในการศึกษาวิจัยต้องประสบกับปัญหาในหลายด้าน ทั้งในด้านของนักวิจัยหลัก นักวิจัยชุมชน และในด้านของสภาพภูมิอากาศที่ไม่สอดคล้องกับกิจกรรม จึงทำให้มีการปรับเปลี่ยนกิจกรรมให้เหมาะสมตามวัน – เวลาและฤดูกาล และบางกิจกรรมต้องมีการปรับเปลี่ยนไป และเพิ่มกิจกรรมเสริมทักษะให้กับชุมชน เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นระบบ ดังนั้นการศึกษาวิจัยครั้งนี้อาจมีข้อผิดพลาดหลายประการ โดยเฉพาะเรื่องของเวลา และในเรื่องของหลักการเขียนรายงาน ซึ่งก็เป็นข้อผิดพลาดที่ทีมนักวิจัยจะได้นำไปปรับปรุง และพัฒนาในโอกาสต่อไป สำหรับด้านการประสานงานระหว่างองค์กรภาครัฐ ผู้ประกอบการท่องเที่ยว และชุมชนต้องร่วมกันหาแนวทางสร้างความร่วมมือเพื่อพัฒนาศักยภาพด้านการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ฯ อันจะนำไปสู่กระบวนการสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนท้องถิ่นต่อไป

ภาคผนวก